

કવિવર્ય શ્રી નાનવંદ્ર મહારા
[જોમની દેખરેખ નીચે જ્યાં પ્રકાશનો પદાર
લેખક
શતાવધાની શ્રી શાભાગ્યવંદ્ર મહાર
કાર્યવાહકો:—

ગંગો
શ્રી. લક્ષ્મીચંદ્ર ઝવેરચંદ સંઘવી
સલાહકાર

શ્રી. બુધાભાઈ મહામુખભાઈ શાહ
શ્રી. બુધાભાઈ અમરશી શાહ
ખજાનચી

શ્રી. મણિલાલ ઉજ્જમશી શાહ વ્યવસ્થાપક
શ્રી. જમુ રવાણી

શ્રી. તારક રવાણી
લેખકના મદદનીશ તરીકે રહેશે.
આર્થિક સહાયતા

શ્રી. હુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી
જોમની આર્થિક મદદથી સંસ્થા ચાલી રહી છે.
સહાયકોને

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૧૫૦) આપી સંસ્થાના પોષ
ખતી શકાશે.

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૨૫) આપી સંસ્થાના શુભેચ્છક
ખતી શકાશે.

આ સંસ્થાના આર્થિક સહાયતા શ્રી. હુંગરશી ગુલાબચંદ
સંઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર વ્યાજેજ રોકાઈ છે. એટલે
વ્યાજનો કે તેવો કશો બોલો પ્રકાશન પર પડવાનો નથી.

ગ્રાહકોને

- ૧ અગાઉથી ગ્રાહક ચનાર પાસેથી માત્ર કાગળ, છપાઇ, પુસ્તક-અંધામણી તથા વ્યવસ્થાનુંજ માત્ર ખર્ચ લેવામાં આવશે.
- ૨ હાલ તેઓની પાસેથી-એ રૂપિયા પ્રથમ લેવામાં આવશે. અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતપાલ તથા રવાનગી ખર્ચ ઉમેરી ઘેર ખેડોં પહોંચાડવા આવશે. તે કુલ ખર્ચ તેમની આવેલી રકમમાંથી બાદ થતું રહે.
- ૩ ગ્રાહક ચવાથી વી. પી. નું ખર્ચ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે.

બીજી ઉપયોગી

- ૧ જે પહેલેથી ગ્રાહકો ન થયાં હોય તેઓને પુસ્તકો સિંહરો તોજ આપવામાં આવશે.
- ૨ આ સંસ્થાના પ્રકાશનોમાં સ્વદેશી વસ્તુઓ વાચકશક્ય પ્રયત્ન થશે.
- ૩ થયેલા ખર્ચની વિગત હમેશાં પુસ્તકની પાછળ આપવામાં

બુકસેલરોને સૂચના

- ૧ કોઇ પુસ્તકની રપ થી ઓછી નકલોનો ઓર્ડર સ્વીકારેલ હોય અને રવાનાખર્ચ સહિત પૂરાં નાણાં કાર્યાલય પછીજ મંગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે.
- ૨ પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે નહિ.
- ૩ બધાં પુસ્તકોમાં ફાટકા કમિશન મળશે.
- ૪ રસ્તામાં દાગીતો ગેરવહે પડે, બગડે, મોડો પડે કાપ હાનિ પહોંચે તેને સારુ કાર્યાલય જવાબદાર દાગીતો સોંપતા મુઘી કાર્યાલયની જવાબદારી રહે.
- ૫ પુસ્તકની છાપેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવેચી શકાશે નહિ.
- ૬ બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

દશવૈકલિક સૂત્ર

પ્રત ૫૦૦૦ ના ખર્ચની વિગત

કાઉન ૧૬ પેઝ સાઈઝ: ફોર્મ ૧૨૫: ૫૫: ૨	૩૩
કાગળ રીમ ફર્રા સત્તાવીસ રત્તી ૫-૫-૬ લેજે	૧૬
છપામણી	૩૧
વળામણી અને મેળવણી	૨૦૦-
બંધામણી	૪૦-
પૂઠા તથા છપામણી	૧૨૫-
વ્યવસ્થાખર્ચ	૨૦૦-
પ્રચારખર્ચ	૭૦-૦
સંરંજનખર્ચ	૨-૧૦-
કાગળ વગેરેની મજૂરી	૧૧૭૧-૧૪-

નોંધ:—પ્રચારખર્ચમાં બહારખર્ચ, ટપાલખર્ચ, મુસાફરી ખર્ચ, સમાલોચના, અભિપ્રાય તથા બેટ માટે અપાતાં વગેરેના ખર્ચનો સમાવેશ થાય છે. પુસ્તકો

પ્રકાશક :

લક્ષ્મીચંદ્ર ઝવેરચંદ સંઘવી
મંત્રી,
મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
હુડીભાઈની વાડી, અમદાવાદ-૧.

પ્રથમ આવૃત્તિ

પ્રત ૫૦૦૦

ક્રાઈસ્ટીન મુદ્ર ૧ : ૧૯૯૧

મુદ્રક :

પટેલ મગનલાલ લક્ષ્મીદાસ
થી "સુર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ."
ટે. પાનડોર નાકા-અમદાવાદ.

નિર્નેદન

મદાનીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિરનો આ પીઠે મેઘ બસાર પડે છે. લેખક યુનિરાજ્યો વિદ્યારમાં મેનાથી દશવૈકલિકત્વ પ્રકાશન ધારવા કરતાં હંમક મોડું થવા પામ્યું છે. પરંતુ આનીજ સાથે ત્રીજું પ્રકાશન “સાધક સદગરી” પણ તૈયાર થઈ ગયું છે. અને તે દ્રઢ સમયમાં પ્રસિદ્ધ થઈ, મોડાજ વખતને અંતરે પ્રાદેશને મળવાથી અવશ્ય સંતોષ થશે એમ અમે માનીએ છીએ.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનયુગની પ્રથમ આવૃત્તિના પ્રકાશન વખતે જનતાની માગને અમે પહેાંચી શક્યા નહતા. તેથી આ દશવૈકલિક સૂચની પ્રથમ આવૃત્તિની ૫૦૦૦ પ્રત છપાવી છે.

અને ત્યાં સુધી સ્વદેશી વસ્તુઓજ વાપરવાનો સંસ્થાનો ઉદ્દેશ હોવાથી છોટના પાકાં પૂંકાને બદલે કાગળનુંજ પાકું પૂંકું રાખ્યું છે. આમ કરવાથી ખર્ચ પણ ઓછું થાય છે અને પ્રકાશન ટકાઉ તથા સસ્તું બહાર પડી શકે છે.

આ પેઠી અમારી સંસ્થાનું ચોથું પ્રકાશન શ્રી આચારાંગ ચત્ર [ગૂજરાતી અનુવાદન] બહાર પડ્યો.

આ સંસ્થાની પ્રકાશન સંબંધી ચોજના અને તેના નિયમો આગળ જ આપેલા છે. તે વાંચી ચોગ્ય લાગે તો જિજ્ઞાસુ બંધુઓએ ગ્રાહક થઈ જવું. તેમ થવાથી તેમને અને સંસ્થાને પોસ્ટખાતાની અને વધુ ખર્ચની તકલીફ રહેશે નહિ.

અમારાં ગ્રાહકોએ અને વિદ્વાનોએ અમારા પ્રથમ પુષ્પ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનનો ભાવભીનો સત્કાર કરી સંસ્થાને આગળ ધપાવવાની પ્રેરણા આપી છે તે બદલ અમે તે સૌના આભારી છીએ, અને તેઓની આ સંસ્થાપર આવી શુભ ભાવના વહા કરે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

આ સંસ્થાના હંમેશના નિયમમુજબ ખર્ચની વિગત પણ આગળ આપેલી છે.

મંત્રી

પ્રવેશતાં પહેલાં

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની પહેલી વ્યવસ્થિત જગદાર પડી ત્યારે શ્રી દશર્વેદકાલિક સૂત્રનું અનુવાદન જગદાર પાડવાની ઇચ્છા દત્તી, અને તેનો પ્રારંભ પણ થઈ ચૂકેલો. પરંતુ અનેક ગંગોગોની વચ્ચે પ્રજાન ઇચ્છા હોવા છતાં અમદાવાદમાં તો પૂર્ણ ન જ થયું.

અમદાવાદથી જેમ જેમ જગદાર દરી આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ ત્યાં માર્ગમાં જેટલો અવકાશ મળે તેટલો લઈ તે તથા “ સામક સદચરી ” (જે પુસ્તક તૈયાર થઈ જપાઈ ચૂકું છે તે) વૃદ્ધિ પામી જતાં દતાં. પરંતુ તેની સમાપ્તિ તો દોર મુકામે જ થઈ. આ પરથી આ અંચનું પ્રસિદ્ધિકરણ કેમ મોડું થયું તે સમજી શકાયો.

ઉત્તરાધ્યયન જેટલું દશર્વેદકાલિક પ્રચાર પામ્યો કે કેમ તે અજુ-હાજરી પ્રશ્ન છે. કેમકે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં તો અનેક કથાપ્રસંગો, સુંદર ઐતિહાસિક ઘટનાઓ તથા ઈશુકારીય, ચિત્તસંશૂનીય અને રમણભીષમાં આવતા ચેતનવંતા સંવાદો સામાન્ય વાચકના હૃદયમાં પહોંચેલ સ્વસ્થિ જમાડે તેવા છે. દશર્વેદકાલિકમાં નથી કથાવિભાગો કે નથી રોચક સંવાદો. તેમ છતાં પણ દશર્વેદકાલિકમાં એક એવું આકર્ષક તત્ત્વ તો જરૂર છે કે જેના તરફ જિજ્ઞાસુ વાચક આકર્ષાયા વગર રહી શકે નહિ.

આજે ભારતવર્ષમાં જેટલે અંગે આર્થિક સમસ્યાનું ડોકું મુંચવાયેલું છે તેટલુંજ આરિત્ર વિષયનું પણ મુંચવાયેલું છે. કારણકે આર્થિક નિર્મળતાનું મળ જ આ છે, તેનો આજે દાષ અસ્વીકાર દરી સકાયો નહિ. આધુનિક યુગમાં જેટલું મ

આપણે આપણી આત્મિકતા

આપણે સૌક્યમાનસનું વાપરુ કરી નરક છોડી ગયાએ. આપણે કર્મ પરિશિષ્ટિમાં છોડી દીધા. પ્રદેવમાં વિદ્યાનું જ નહીં પણ જ્ઞાનનો આવાસ કરી જે જે નિયમો ત્યાં આવક થતા હોય તેનો વિવેકપૂર્વક તોડ કાઢી આત્મનિકાસનું જોય ન શકાય તેમ જ દ્રવિષ્ટિનું મનથી અપસાદન માર્ગનો વિપયોગ કરેના તેજ અનેકાંતપાદનું પ્રતીકરૂપ છે. આવા અનિવાર્ય સંયોગોમાંજ અપસાદમાર્ગની વિસ્તારિત રાપ છે અને દોષ શકે.

જનદર્શનની વિકાસશ્રેણી

જનદર્શનનો વિકાસ બે વિભાગોમાં વિભક્ત છે. (૧) ગૃહસ્થ-જીવનમાં રહી વિકાસ સાધનાર સાધક અને (૨) ત્યાગાશ્રમી સાધક. તે બન્ને વર્ગનો આદર્શ તો સમાન જ હોય છે, પરંતુ વિકાસ સાધનાની ઝડપમાં જેટલું તારતમ્ય હોય છે તેટલું તે તે સાધકના સાધનોમાં પણ તારતમ્ય હોય છે. અદિત્યા, સત્ય, અસ્તેય, ધ્યેયધર્મ અને અપરિશ્રદ્ધ એ બધા વિકાસના સાધનો ગણાય. તેનું પાત્રન કરવામાં ગૃહસ્થસાધકને મર્યાદા હોય છે. કારણ કે તેને ગૃહસ્થધર્મ સાચવીને સાથે સાથે આત્મધર્મમાં આગળ વધવાનું હોય છે, અને તેથી બધાં વ્રતોમાં તેને માટે મર્યાદા રાખવામાં આવી

છે. કે જે મર્યાદા તેના જીવનમાં સુસાધ્ય થાય. પરંતુ સમજ સાધકો-
ને તેનું સંપૂર્ણ પાલન કરવાનું હોય છે. આથીજ શુદ્ધસાધકના
મનો અવ્યવસ્થા કહેવાય છે અને સમજસાધકના મનો મદામતો
કહેવાય છે. આ પ્રમાણે શુદ્ધસાધક તેમજ સાધીનું પણ અંતર
સમજ હોવું પડે.

આ આશુચે સુત્ર જે કે સમજસાધકને ઉદેશીને કહેવાયેલું છે
એટલે સમજજીવનને સ્પર્શતી પટના વિશેષ હોય તે સાચ સ્વાભાવિક
છે. (પણ તે મંદગતિ સાથે શુદ્ધસાધકનો સંબંધ હોય હોવા જેવો છે
તે તે આપણે પહેલે વિચારી શકા.)

અર્થો આપણે સમજજીવનના કેટલાક અવસ્થાના પ્રશ્નો વિચારીએ
અને તેમાં હિસાબ અને અપવાદમાર્ગને સ્થાન છે કે કેમ? અને જે
તો ક્યાંકથી અને ક્યાં હેતુએ તે જોઈએ.

સંયમી જીવનમાં અદિગ્રાનું મન, વાણી અને કર્મથી સંપૂર્ણ
પાલન કરવા સારુ વનસ્પતિ, અગ્નિ, વજ્ર, વાયુ મૃત્તિકાદિ જીવનના
આવશ્યક દારૂનો પણ ત્યાં સુધી સહજ હોય ત્યાંમુખી તેવા સુદૃઢ
જીવોની પણ દિંસા કરવાનો નિર્ણય છે. પરંતુ તે નિર્ણય સંયમમાં
ખાધાકર ન થઈ પડે તે માટે તેજ અધ્યયનમાં તેનો ઉદ્દેશ પણ
સાથે જ સમજાવ્યો છે. કારણકે સંયમી એ કામનું પુરુષ નથી.
પરંતુ દેહધારી પુરુષ છે. તેને પણ ખાનું, પીનું, મનું, આલનું, ઇત્યાદિ
દિવાળી કરવાની હોય છે. તે આવશ્યક દિવાળીમાં ત્યાં ત્યાં અનિવાર્ય
દિંસા છે ત્યાં અપવાદ પણ છે. જેમકે:—

(૧) માણસમાં વાહુની દિંસા સાચ પણ તે પાપ કરતાં આગમની
શ્રદ્ધિ થાય એ સંયમને વધુ દાનિકર છે, માટેજ કહ્યું કે ઉપર-અપૂર્વક
તે ક્રિયા કરે તો પાપકર્મના બંધન થતાં નથી.

• જુઓ દરેકાદિક સુત્ર અધ્યયન ૪ પુ

(૨) ત્યાં પણ જોરાક અને પાણી માટે તો સચેત જાવાનો અપવાદ નથી. કારણકે નિર્જીવ પાણી અને જોરાક દુઃશક્ય લાભે હો છતાં અલભ્ય તો નથી. તેથીજ ત્યાગી માટે સચિત આહાર પાણીનો અડકવા સુધીનો પણ સર્વથા નિષેધ છે. પરંતુ ચાલતાં ચાલતાં નદી નાળાનાં પાણી આવે તો શું કરવું ? ત્યારે બતાવ્યું કે બીજો માર્ગ ન હોય તો નદીઓ ઝોળાંગી શકાય અને પ્રાયશ્ચિત લઈ તે પાપથી નિવૃત્ત થઈ શકાય. પરંતુ ચાલવાનો ત્યાં નિષેધ ન કર્યો. કારણકે તે છૂટ આપવામાં પણ સંયમની રક્ષા છે. વસુધામાં રથજે રથજે વિચરી સંયમધર્મનો પ્રચાર કરવાનો તેમાં ગંભીર હેતુ રહેલો છે.

(૩) વરસાદ વરસતો હોય તો જોરાક નિમિત્તે બહાર ન જઈ શકાય. (પરંતુ ત્યાં) પણ મળવિસર્જન સારુ નીકળવાની છૂટ આપી છે. કારણકે તે ક્રિયા અનિવાર્ય છે.

(૪) ગૃહસ્થના ઘરમાં ન ઉતરવું એમ શ્રમણસાધકને જૈન-શાસ્ત્ર આજ્ઞા કરે છે. પણ બીજી બાબુ એકાદ દિવસ અનિવાર્ય રહેતું પડે તો છૂટ પણ આપી ત્યાં રહી શ્રમણધર્મ કેમ સાચવવો તેનો વિવેક સમજાવે છે. પરંતુ કનક અને કામિનીના સંગથી તો સર્વથા મુક્ત જ રહેતું. તેમાં શ્રમણસાધકને લેશમાત્ર અપવાદ કે છૂટ આપી નથી. કારણકે અસત્તાચર્ય અને પરિશ્રદ્ધ એ બન્ને અંગે મંયમના રોધક અને સીધી રીતે આત્માના ધાતક છે. તેજ રીતે જે જે મંયમજીવનને બાધક હોય તે તે ક્રિયાઓનો અને પદાર્થોનો મખત નિષેધ છે. સારાંશ કે ત્યાગી સાધકે વિવેકપૂર્વક સંયમી જીવન વહન કરવું તેજ તેનો નિષ્કર્ષ છે.

આ રીતે દર્શનકાવિકામાં આવતા નિયમોનો વિવેકપૂર્વક ઉદ્દેશ કન્ધા નાનું દર્શનકાવિકાના વાચકોને અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતનો આ માત્ર અનુવર્તનરૂપ છે.

છે. જ્યારે છેલ્લેનામાં ત્રમણજીવનના યમનિયમ સંબંધી થયેલ ખૂલોનું પ્રાપ્તિત લઈ વિશુદ્ધ થવાના ઉપાયો છે.

દશવૈકાલિકમાં સાધુજીવનના યમનિયમોનું વર્ણન મુખ્યત્વે હોવાથી ઠાણાંગ સૂત્રના ચોથા ઠાણામાં વર્ણવેલા ચાર યોગો પૈકી ચરણકરણાનુયોગમાં તેનો સમાવેશ કરી શકાય.

મૂળ સંજ્ઞા શા માટે ?

અંગ, ઉપાંગ અને છેલ્લે એ ત્રણે વિભાગોના સંબંધમાં તે તે સંજ્ઞા તેને કેમ મળી તે તો તેના અર્થ અને વિષયપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. તેથી તેમાં કોઈ પણ પાશ્વિમાત્વ કે પૌર્વાત્વ વિદ્વાનોનો લેણમાત્ર મતભેદ નથી. પરંતુ મૂળમૂત્ર શા માટે કહેવાયાં તે સંબંધમાં ભિન્નભિન્ન વિદ્વાનો ભિન્નભિન્ન દર્શનાઓ કરે છે.

શાપેન્ડિયર નામના એક જર્મન વિદ્વાન મૂળસંજ્ઞાનું કારણ બતાવે છે કે તેમાં "Mahavir's own words" એટલે કે તે સૂત્રોમાં જગવાન મહાવીરનાં જ શબ્દો અર્થિત થયા છે અને તેથીજ તેને મૂળ સંજ્ઞા મળી હશે.

આ કથન શંકાસ્પદ છે. કારણકે જગવાન મહાવીરના શબ્દો તેમાં છે અને ઇતરમાં નથી એવું કહી શકાય નહિ અને દશવૈકાલિકના ધણા કથનો ઇતર આગમોમાંથી લીધા હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેથી તે અભિપ્રાયનું નિરાકરણ કરવા સારું Dr. Walther Schubring (ડૉ. શ્વેરિંગ) કહે છે કે:—

"This designation seems to mean that these four works are intended to serve the Jain Monks and Nuns in the beginning (મૂળ) of their career."

આ સૂત્રો જૈન સાધુ તેમજ સાધ્વીને સાધુજીવનના મૂળમાં જે યમનિયમાદિ (વર્તણૂક)ની આવશ્યકતા છે તેની આરાધના.

1 See:- Utt. Sn. Introduction. Page no. 79

પ્રસ્તાવના

દશવૈકલિકસૂત્ર એ જૈન આગમમાં મૂળસૂત્ર તરીકે ગ્રોથપાત્ર છે. આગમ સાહિત્યના (શ્લેષમૂળ અને શ્લેષસ્થાન) ને માન્ય ગણાતો) અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેદ એમ ચાર વિભાગો છે. તેની સંખ્યા ૩૧ અને એક આવશ્યક સૂત્ર મળી કુલ ૩૨ સૂત્રો સર્વમાન્ય છે. તે પૈકી મૂળના વિભાગમાં દશવૈકલિકનો સમાવેશ થાય છે.

આચારાંગ, સૂચકાંગ આદિ બાર સૂત્રોની ગણના અંગવિભાગમાં ગણ છે. પરંતુ તેમાંનું દ્રષ્ટિવાદ નામનું એક સમૃદ્ધ અને સુંદર અંગસૂત્ર માત્ર આખળી પાસે ઉપલબ્ધ નથી તેથી અગિયારજ અંગો ગણાય છે. વિવત્તાન, રાગપરોષી ધત્તાદિની ગણના ઉપાંગમાં; ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકલિક તથા ગેરેતી ગણના મૂળમાં અને વ્યવહાર બૃહત્કલ્પ વગેરેની ગણના છેદસૂત્રોમાં ગણ છે.

અંગ અને ઉપાંગોમાં જૈનધર્મના મૂળભૂત શિદ્ધાંતો ગિયતિ (ચિત્ત) આવશ્યક તત્ત્વો જ્યેષ્ઠાંકે જીવ (આત્મા), અજીવ (કર્મ) અને તેના કાર્યકારણની પરંપરા તથા કર્મબંધનથી મુક્ત થવાની દિગ્દર્શન બહુ દર્શાવ્યા છે. મૂળસૂત્રોમાં સારગાર તત્ત્વોનું વર્ણન તથા એકાંકી જીવનના વર્તનવિધો અને તેને લગતો ઉપદેશ વિશેષ અંગ

છે. જ્યારે છેદસૂત્રોમાં શ્રમણજીવનના યમનિયમ સંબંધી થયેલ જૂલોનું પ્રાયશ્ચિત્ત સર્વ વિશુદ્ધ થવાના ઉપાયો છે.

દશવૈકલિકમાં સાધુજીવનના યમનિયમોનું વર્ણન મુખ્યતઃપણ હોવાથી ઠાણાંગ સૂત્રના ચોથા ઠાણામાં વર્ણવેલા ચાર યોગો પૈકી ચરણકરણાનુયોગમાં તેનો સમાવેશ કરી શકાય.

મૂળ સંજ્ઞા શા માટે ?

અંગ, ઉપાંગ અને છેદ એ ત્રણે વિભાગોના સંબંધમાં તે તે સંજ્ઞા તેને કેમ મળી તે તો તેના અર્થ અને વિષયપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. તેથી તેમાં કોઈ પણ પાશ્વિમાત્ય કે પૌર્વાત્ય વિદ્વાનોનો લેશમાત્ર મતભેદ નથી. પરંતુ મૂળસૂત્ર શા માટે કહેવાયા તે સંબંધમાં ભિન્નભિન્ન વિદ્વાનો ભિન્નભિન્ન દ્રષ્ટનાઓ કરે છે.

સાર્પેન્ટિયર નામના એક જર્મન વિદ્વાન મૂળસંજ્ઞાનું કારણ બતાવે છે કે તેમાં " Mahavir's own words " એટલે કે તે સૂત્રોમાં ભગવાન મહાવીરનાં જ શબ્દો ગ્રથિત થયા છે અને તેથીજ તેને મૂળ સંજ્ઞા મળી હશે.

આ કથન શંકાસ્પદ છે. કારણકે ભગવાન મહાવીરના શબ્દો તેમાં છે અને ઇતરમાં નથી એવું કહી શકાય નહિ અને દશવૈકલિકના ઘણા કથનો ઇતર આગમોમાંથી લીધા હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેથી તે અભિપ્રાયનું નિરાકરણ કરવા સારું Dr. Walther Schubring (ડૉ. શ્વર્થિંગ) કહે છે કે:—

"This designation seems to mean that these four works are intended to serve the Jain Monks and Nuns in the beginning (મૂલ) of their career."

આ સૂત્રો જૈન સાધુ તેમજ સાધ્વીને સાધુજીવનના મૂળમાં જે યમનિયમાદિ (વર્તણૂક)ની આવશ્યકતા છે તેની આરાધના

1 See:— Utt. Su. Introduction. Page no. 79

મારુ ઉપરેલાં છે, માટેજ તે મુળમુત્રો કહેવાયાં હોય તેનું મુલ્ય
પરથી અનિવરણ થાય છે.

પરંતુ Prof. Guerinot (પ્રો. ગેરીનો) એમ માને છે કે
આ ગ્રંથો, *Traité Originaux* અર્થાત્ કે અગ્રણ્ય પ્રતો કે
કરમૂકે તેના પર અનેક શીકાઓ અને નિયુક્તિઓ થતી છે. શીકાઓ
અગ્રણ્ય કરતાં આપણે પણ જે અગ્રણ્ય શીકા કરતી હોય તે પ્રતો
અગ્રણ્ય કહેવાયે પડીએ. જેવું ધાર્મિક પંથોમાં આ ગ્રંથો
કેવી જગ્યાએ પાઠનાં પુસ્તકો છે, તેવી શીકાઓની અગ્રણ્યતા
પરથી અગ્રણ્ય કરેલાની જેવું આગમમાં પ્રમાણ પડી શકે
તેવું જાણવા હોય.

ય તેમ અનુમાન થાય છે. પરંતુ તે માન્યતાની દલીલ બહુ વજન-
ર જણાતી નથી. કારણકે જેમ દશવૈકલિક અને ઉત્તરાધ્યયન
પર અનેક દીકાઓ રચાઈ છે તેમ ઇતર ઐટલે અંગ ત્રિપાગોની
પણ પુષ્કળ દીકાઓ ઉપલબ્ધ છે. તેથી દીકાઓ ઉપરથી તેની
જન્યતા માનવામાં આપણને પૂર્ણ સંતોષ થતો નથી.

ત્યારે હવે મળ સંતા શા માટે મળી હશે તે સંબંધમાં
વિચારણા કરતાં એમ જણાય છે કે આખાએ જૈનદર્શનના સિદ્ધાં-
તાનું અને જૈનજીવનનું રહસ્ય સંક્ષિપ્તમાં અને યથાર્થ સમજવું હોય
તેને માટે આ મૂળ ગ્રંથોજ સુસાધ્ય ગ્રંથો ગણી શકાય છે. અને
અંગેજ તે મૂળ ગ્રંથો તરીકે સ્વીકારાયાં હોય તે સુગંગત
માગે છે.

દશવૈકલિક પોતેજ આપણને તેમ માનવા માટે વધુ પ્રેરણા
દે છે, અને આજ માન્યતાને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પણ પુષ્ટ કરે છે.

From this mixture of contents it can easily
be understood why tradition, as represented in
Hemacandra's Parisiṭaparvan 5. 81 ff. in accord-
ance with earlier models should ascribe the
origin of the Dasaveyaliya Sutt to an intention
to condense the essence of the sacred lore into
an anthology.

“અહીં જુદી જુદી વસ્તુઓનો સમાવેશ થયેલો હોવાને લીધે
તથા પ્રમાણે હેમચંદ્રાચાર્યના પરિશિષ્ટપર્વ ૫, ૮૧ માં દશવૈકલિક
પ્રત્યે જૈનધર્મનું તત્ત્વબોધ સમજાવનાર તરીકે આ પુસ્તક માન્યું છે.”
આ પ્રમાણે ડૉ. શ્વેપિંગ પણ આ મતને પોતાની પ્રસ્તાવનામાં રજુ
કરી પોતે પણ તેને સ્વીકારે છે.

મૂળ સંજ્ઞાનો પ્રારંભકાળ

વાસ્તવિકરીતે તો આ ગ્રંથોને મૂળ સંજ્ઞા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના કાળમાંજ (૧૨ માં સૈકાની આસપાસ) પ્રાપ્ત થઇ હોય તેમ અનુમાન થાય છે. કારણ કે અન્ય સૂત્રગ્રંથોમાં ક્યાંય તેવો ઉલ્લેખ નથી. નંદીસૂત્રમાં આગમગ્રંથના બે વિભાગ છે. (૧) અંગપ્રતિષ્ઠ અને (૨) અંગઆલ. તેમજ અંગઆલના પાંચ બેદો છે. (૧) કાલિક (૨) ઉત્કાલિક. તેમાં દશવૈકલિક સૂત્રની ઉત્કાલિકમાં ગણના પાતરી છે. પરંતુ હાં મૂળ સંજ્ઞાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી.

અંગકાર કોણ ?

અંગ સંકલન

પ્રથમ અધ્યયનની પ્રથમ માયાનાં લેનધર્મનું સંપૂર્ણ રહસ્ય દર્શાવ્યું છે. લેનધર્મનું કોય સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું છે. કર્મથી સંપૂર્ણ મોક્ષ થવા વિના સંપૂર્ણ અધ્યાત્મભાવની પ્રાપ્તિ શક્ય કે નહિ, અને સંપૂર્ણ મુક્તિ તો કોઈદિ પશ્ચિપુરોચના સંપૂર્ણ હાથે વેના શાવ અસંભવ છે. તેથીજ તે ત્રિપુરોચનો સંદાર કરવા શારૂ તે લક્ષ્યાગ મેવ ગુરુતાદિ । જ્ઞાતવેશ રમે ગરુતો । આત્મા સાથે મુ કરવાનું મુખ્ય છે, અને સાધનરૂપ અર્દિસા, સંવયમને નપથર્મો ધર્મ બતાવી ગૃહસ્થ અને ધ્રમજુને માટે વિદ્યામના રાજમાર્ગ નિર્દેશ કરે છે. ત્યારથી માંડીને એકી સંખ્યાના બધાં અધ્યયનો મ ધ્રમજુને કેમ વર્તવું તે સંબંધનાં સાંકળરૂપે આલ્યા આવે છે. - ચોથાથી માંડીને બેકી સંખ્યાના બધા અધ્યયનો વિશેષતઃ મ જીવનની શિક્ષા સંબંધમાં છે.

આથી અર્જુન સંકલના પરથી સિદ્ધ થાય છે કે આ સ્વ ધ્રમજીવિષ્યને ઉદ્દેશીને જ તેમના ગુરુદેવે બનાવ્યું હોય.

અંચકારની પોતાની જ દૃતિ છે ?

જો કે આ મુત્રના લેખક અધ્યંત્રવ પોતે સ્વતંત્ર લાગ કારણકે જો તેમની સ્વતંત્ર દૃતિ હોત તો ફરી ફરી વરતુ ન આવે. પરંતુ આમાં કેટલેક સ્થળે એકને એક વર આવે છે. એટલે જાણે દાષ્ટ પોતાના પ્રિયજનને શરણ શિક્ષા આપી ન રહું હોય ! તેમ જાણાય છે. અને આ આચાર્યે પોતાના લઘુશિષ્ય મનકને ઉદ્દેશીને આ અંચનું હોય તેમ માનવાનું અમુચિત પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ અંચ તેમની સ્વતઃદૃતિ નથી પણ બિન્ન ભિ. આરાસાર ચૂંટી તેને વિસ્તૃત રૂપ આપ્યું હોય તેમ ની- સ્વયંસિદ્ધ થાય છે.

પ્રમાણો:—

પહેલું અધ્યયન

ઉરગ ગિરિ જલન સાગર

નહતલ તરુગણ સમો ય જો દોદ્ધ ।

મમર મિય ધરણિ જલ રુદ્ધ

રવિપચણ સમો અ સો સમણો ॥

એ અનુયોગદ્વાર સૂત્રની બાર ઉપમાઓ પૈકીની બ્રમરની ઉપ-
માનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ છે.

બીજું અધ્યયન

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર બાવીસમા અધ્યયનની સાથે મળતું આવે છે.
અને તેની કેટલીક ગાથાઓ પણ સમાન છે.

ત્રીજું અધ્યયન

નિશીથ આદિ સૂત્રમાંથી લીધું હોય તેમ જણાય છે.

ચોથું અધ્યયન

આચારંગના ચોવીસમા અધ્યયનને મળતું છે.

પાંચમું અધ્યયન

આચારંગસૂત્રના બીજા શ્રુતરક્ષકના પિંડેયણા નામના પ્રથમ
અધ્યયનનો પ્રાયઃ અનુવાદ છે, પણ અહીં ઘણી મુંદર રીતે લખવામાં
આવ્યું છે.

છઠ્ઠું અધ્યયન

સમવાયાંગ સૂત્રના અઢાર સમવાયતી અઢાર શિક્ષાનું વિવેચન છે.

સાતમું અધ્યયન

આચારંગસૂત્રના બીજા શ્રુતરક્ષકના ૧૩ માં બાપા નામના
અધ્યયનનું વિસ્તૃત રૂપ છે.

આદ્ય અધ્યયન

દાણંગસૂત્રના આદ્ય અધ્યયનની વસ્તુ છે.

નવમું અધ્યયન

આદ્ય ઉત્તરાધ્યયનના પ્રથમ અધ્યયનની વસ્તુનું માત્ર વિગત રવરૂપ છે.

દસમું અધ્યયન

ઉત્તરાધ્યયનના પંદરમા અધ્યયનને મળતું છે. અને તેની ગાથાએ: પણ તેને મળતી છે. એટલે કે ઉદ્ભવના, ઉપેન્દ્રવન્દા, વંશસ્થ, વૈતાલીય વગેરે પદ્યસંધાનું એવું એવું મિશ્રણ છે.

ઉવટની એ ચૂલિકાઓ છે તેનું સંપાદન દસ અધ્યયનો પછી કંઈક પાછળથી થયું હોય તેમ લાગે છે. કારણકે પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ શ્લોકમાં આદિ મંત્રણ છે. સાતમા અધ્યયનમાં મધ્યમ મંત્રણ છે અને દસમા અધ્યયનમાં જ અંત્ય મંત્રણ છે. ચૂલિકામાં નથી. પરંતુ બાપાદ્રષ્ટિએ જોતાં આગળના દસ અધ્યયન કરતાં તે બહુ અર્વાચીન હોય તેમ લાગતું નથી. અને તેના સંપાદક પણ થી. સમ્યંસવ હોય એમ માનવામાં ખાસ દરકત જણાતી નથી.

દશર્વકાલિકનો કાળનિબંધ

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી તેમની પાટ શ્રી સુધર્મસ્વામી ગણધર થયા. ત્યારબાદ જંજૂસ્વામી અને તેમની પછી પ્રભવસ્વામી આવ્યા.

પ્રભવસ્વામીના ઉત્તરાધિકારી જે સમ્યંસવસ્વામી થયા તે જ આ ગ્રંથના નિર્માતા. તેઓ વીર સંવત ૭૫ થી ૯૮ ની વચ્ચે આવ્યાપદ વિભૂષિત હતા. તે નિર્ગોક્ત પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે.

તેજ પ્રમાણે પ્રા० નચ્ચા સં० છાત્વા અર્થમાં દશવૈકલિક ૮ મા
અધ્યયનમાં જાણે.* તેજ પ્રમાણે જુઓ સૂત્રકૃતાંગ-જાણ-૧-૧-૧.

આ સિવાય જોસદ, સંશેદ્મ, છુદ્ધ, સિસદ, જત્તા, મહાજાંગ, ધ્યંવિરો
માં ફેટલાક તો Archaic (આર્ચ) પ્રયોગો અને ફેટલાક
માયારાંગ, શ્રી મૂયગડાંગ અને શ્રી ઉત્તરાધ્યયન મૂત્રમાં વપરાયેલી
નીન લાપાના પ્રયોગો છે.

આ રીતે દશવૈકલિકની પ્રાચીનતા, ઉપયોગિતા અને પ્રમા-
ણતા અનેક દ્રષ્ટિગિંદુથી સિદ્ધ થાય છે.

દશવૈકલિક નામ શા માટે ?
નિર્ધુક્તિકાર કહે છે કે:- " વેળાલિયાણ ઠવિયા તમ્હા દસકાલિયં
નામ । " દસ વિકાલમાં (સાંજે) દસ અધ્યયનો કલાં માટે તે
સંમલનું નામ પણ દશવૈકલિક રખાયું.
બન્ને ચૂલિકાઓ+ તો પાંછાથી જ લખાઈ છે. તેથી આ
છટના પ્રમાણિત હોવાનો સંભવ છે.

દશવૈકલિકમાં શું વસ્તુ છે ?
પ્રથમ અધ્યયનમાં ધર્મની પ્રશંસા અને ભમર સાથે સા
જીવનની બહુ સુંદર સરખામણી આપી છે.
બીજું અધ્યયન પ્રાચીન વાર્તાને લઈને ખૂબ ઉપયોગી છે.
ત્રીજું અધ્યયન સાધુજીવનના સુંદર નિયમો અને વ્યવ-
સ્થિત કરે છે.

ચોથા અધ્યયનમાં જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો, દુનિયાના
અને શ્રમજીવનના મૂળ ત્રતો એટલે કે કેમ વર્તવું તે બતા
પાંચમા અધ્યયનમાં લિક્ષાત્રિતિએ કેમ જીવવું તે
લોકે આનો અર્થ સ્વચિત્ વર્તમાન દુર્દંતમાં પણ જાનનૂ તરી

૥ છે છતાં ઉપરનો અર્થ અહીં વધુ સંગત છે.

+ ચૂલિકાના સંબંધમાં પરંપરાથી એક કિંવદન્તી ચાલી
પણ તેની વાસ્તવિકતા બુદ્ધગમ્ય ન હોવાથી આપણે
ન માની શકીએ, તેથી અહીં લીધી નથી.

વેદધર્મમાં પણ બ્રહ્મજિજ્ઞાસુની યોગ્યતાનાં ચાર લક્ષણો
બતાવ્યાં છે:—

વિવેકીનો વિરક્તસ્ય શમાદિગુણશાલિનઃ ।
સુમુક્ષોરેવ હિ વ્રહ્મ જિજ્ઞાસા યોગ્યતા મતા ॥

વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ પદ્મપતિ અને સુમુક્ષુતા એ ચાર
જિજ્ઞાસુનાં લક્ષણો છે. તેટલી યોગ્યતા ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંમુધી
ધર્મ બ્રહ્મપ્રાપ્તિને યોગ્ય થઈ શકતો નથી.

બૌદ્ધધર્મ પણ ચાર આર્યસત્યોને બતાવી દુઃખ, સમુદય, મા
નિરોધ એ ચાર વસ્તુના વિવેકથી જે સ્મૃતિમાન થાય છે તે
વર્ણવેલો અધિકારી થાય છે તેમ સમજાવે છે.

આ રીતે એ ભારતના ત્રણ પ્રાચીન ધર્મોનાં તરતો વિ
ભેદ હોવા છતાં એકજ માર્ગ દિશાનાં સૂચક છે તેમ જોઈ
ધર્મસમન્વય પ્રબોધક ધર્મચક્રોતે આ બુદ્ધિવાદ અને સર્વ
સમન્વયના જમાનામાં સ્વીકારવા કયો જિજ્ઞાસુ તૈયાર ન હોય
આવૃત્તિઓ.

દશવૈકલિક સૂત્રની નીચે પ્રમાણે આવૃત્તિઓ બહાર પ
દશવૈકલિક પર સૌથી પ્રાચીન શ્રીભદ્રચાર્ય સ્વામીની,
ત્યારબાદ હરિભદ્રચરિત્રની દીકા અને સમયચંદ્રગણીની દીક
આ ત્રણે દીકાઓ સુંદર, અને સર્વમાન્ય છે અને ત્યારબા
ચરિત્રની લઘુદીકા અને પ્રાકૃત ગ્રંથો સંસ્કૃત અવચૂરિ તથા
ગુજરાતી દીકા વગેરે દીકાઓ અનુક્રમે શ્રી તિલોકચરિ
સાગર અને તેમના શિષ્યે રચેલી છે.

સંવત ૧૬૪૩ માં રાજહંસ મહોપાધ્યાય કે જે
જિનરાજચરિત્રના પ્રશિષ્ય હતાં તેમણે ગુજરાતી દીકા
પ્ર. સ. ૧૮૬૨ માં Dr. Ernest Leuman
of the German Oriental Society) ડૉ.
લિંકની પ્રથમ આવૃત્તિ છપાવી. ત્યાર પહેલાં બધી
લિખિત હતી. ત્યાર પછી ઘણી આવૃત્તિઓ હિંદુસ્તા

સંવત ૧૯૫૭ માં રાયધનપતિ સિંદળદાદુરની આવૃત્તિ છપાઈ હતી. જે પંચાગી સહિત અર્થાત મૂળ હરિભદ્રસૂરિની ગૃહદૃષ્ટિ, નિર્ધુક્તિ ગૂજરાતી અનુવાદ, અવચૂરિ અને દીપિકા સહિત હતી.

ડૉ. જીવરાજ ઘેલાભાઈએ દશવૈકાલિકની ત્રણ ચાર આવૃત્તિઓ બહાર પાડેલી. ઇ. સ. ૧૯૩૨ માં ડૉ. શક્તિંગે જર્મનીમાં અમદાવાદના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની માગણીથી છપાવી; અને તેજ અરસામાં પ્રો. અબ્બકરે જૈન સાહિત્યના અભ્યાસી કાલેજીયનોની સગવડ માટે શ્રી ભદ્રબાહુ નિર્ધુક્તિ સહિત સંપૂર્ણ ગ્રંથેજી અનુવાદ સાથે દશવૈકાલિક પ્રકાશિત કર્યું.

આ પુસ્તક ટિપ્પણી તથા નોટોથી અલંકૃત થઈ સુંદર આકારમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

આ સિવાય આગમોદય સમિતિ : સુરત. જૈનધર્મ પ્રસારક સમાજ-ભાવનગર, અજરામર જૈન વિદ્યાશાળા: લિંબડી તથા ઋષિ સમિતિ હૈદરાબાદ તરફથી પણ મૂળ, સંસ્કૃત અનુવાદ, હિન્દી અનુવાદ વગેરે સહિત પ્રગટ થયાં છે. તેમ છતાં ગૂજરાતી આલમમાં વધારે પ્રચાર ન થયેલો હોવાને અંગે તે આવશ્યકતા પૂરી પાડવા મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર તરફથી આ બીજો ગ્રંથ બહાર પડે છે.

આ ગ્રંથમાં પણ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની જેમ ઉપયોગી નોંધો દાખલ કરી સૂત્રનું હાર્દ સરળતાથી સમજાય તે દ્રષ્ટિથી સરળ ભાષા લાવવા અને ગાયનો પ્રવાહ ન તૂટે તેવી રીતે અવિચ્છિન્ન ચાલુ રાખવા યથા-શક્ય પ્રયત્ન સેવ્યો છે.

અંતિમમાં જણાવવાનું કે આ ગ્રંથમાં અખણતાં કોઈ ત્રુટિ રહી ગઈ હોય તો તે લક્ષમાં લાવવા તબક્કા વિદ્વાનો સચ્ચરણે તો તેને બીજી આવૃત્તિમાં ઘટતો ન્યાય અવશ્ય મળશે એ અભિલાષા સાથે વિરમું છું.

સુરત

તા. ૨૬ : ૧ : '૪૫

સંતબાહ

અનુક્રમણિકા

૧ દુષ્કૃતિપટ્ટા

૩

ધર્મની વાસ્તવિક વ્યાખ્યા—સામાજિક રાષ્ટ્રીય અને આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ તેની ઉપયોગિતા અને તેનું ફળ—લિક્ષુ અને ભ્રમરજીવનની તુલના—લિક્ષુની લિક્ષાવૃત્તિ સામાજિક જીવનપર ભારરૂપ ન થવાનું કારણ
૨ આમજીવનપૂર્વક

૭

૧ વાસના અને વિકલ્પોને વશ થઈ સાધુતાની આરાધના થઈ શકે ખરી?—આદર્શ ત્યાગી કાણુ?—બીજકરૂપ રહેલી વાસનાવૃત્તિથી ચિત્ત ચંચળ બને ત્યારે તેને રોકવાના સરળ અને સફળ ઉપાય—રથનેમિ અને રાજમતીનો નાણુક પ્રસંગ—રથનેમિની જાગૃત થયેલી વાસના રાજમતીની અડગતા—પ્રજળ પ્રલોભનમાંથી રથનેમિનો ઉદ્ધાર—સ્ત્રીશક્તિનું જ્વલંત દ્રશ્ય.

૩ કુલ્લિકાચાર

૧૩

લિક્ષુઓના સંયમી જીવનને સુરક્ષિત રાખવા સારુ મહર્ષિઓએ બતાવેલા ચિકિત્સાપૂર્ણ બાવન નિષેધાત્મક નિયમોનું નિર્દેશન—જેમાં પોતાના નિમિત્તે કોષપણ જીવ ન ફુલાય તેવી વૃત્તિથી જીવન નિર્વાહ—આહારશુદ્ધિ—અપરિગ્રહ બુદ્ધિ—સરીરસત્કારનો ત્યાગ—ગૃહસ્થના અતિ સંસર્ગનો ત્યાગ—અનુપયોગી વસ્તુઓ તથા ક્રિયાઓનો ત્યાગ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

૪ પદ્મજીવનિકા

ગદ્યવિભાગ

૨૦

શ્રમજીવનની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરનાર સાધકની યોગ્યતા ફેલી અને ફેટલી હોવી જોઈએ?—શ્રમજીવનની પ્રતિજ્ઞાના કડક પ્રતોનું સંપૂર્ણ પર્ણન—તે પ્રસન્નતાપૂર્વક પાળવા માટે જાગરૂક થયેલા વીર સાધકની પ્રજળ અભિલાષા.

પદ્યવિભાગ

ક્રિયાઓ કરવા છતાં પાપકર્મના બંધનો ન નડે તેવા સરળ માર્ગનો નિર્દેશ—અર્હિસા અને સંયમમાં વિવેકની આવશ્યકતા—જ્ઞાનથી,

માંડીને સુક્તિની પ્રાપ્તિ સુધીની બધી ભૂમિકાઓનું ક્રમપૂર્વક વિરત વર્ણન-કયો સાધક સફળતિ અને કયો સાધક દુર્ગતિને પામે ? સાધકના આચરણક સુચો કયા ?

૫ પિતૃકાન્ડ

પ્રથમ ઉદ્દેશક

૪૨

શિક્ષાની વ્યાખ્યા-શિક્ષાનો અધિકારીકાણ ? -શિક્ષાની મેળવણી વિધિ-તેમાં કયા માને અને કેવી રીતે જતું ? -આદવામાં, જોડાવામાં તોરે શિયામાં કેટલું જાળન રહેતું ? -કયાથી શિક્ષા મેળવતી ? -કેવી રીતે મેળવતી ? -અદરશને તોર કેમ લેવા રહેતું ? -નિર્દોષ શિક્ષા કેને કહેવાય ? -કેના દ્વારા પામેથી શિક્ષા લાભ સકાય ? -જોજન કેમ કરતું ? પ્રા રહેવા આદારમાં સંતોષવત્તિ કેમ જાળવતી તોરે વર્ણન છે.

દ્વિતીય ઉદ્દેશક

શિક્ષાને સમવેષ્ટ શિક્ષા સારુ નિર્ગમન-થોડી પણ શિક્ષાને આચરણમાં રાખવા શિક્ષા શબ્દ આચારનિચારવાળા પ્રત્યેક પરમાણુ શિક્ષાના સારના સમર્પનનો ત્યાગ.

બાધક ન હોય તેવું સત્ય જોલવું પણ વિવેક હોય તે
ધત્વાદિ ભાષાનું સમૃદ્ધ સમાલોચન.

૮ આચારપ્રણિધિ

સદ્ગુણોની સાચી લગની કેને હોય ?—સદાચાર
કદિનતા—સદવર્તનના સાધકને કેવી મુશ્કેલીમાં કઈ રીતે
તેની સજંગ વિચારણા અને વસ્તુનિર્દેશ—ક્રોધાદિ આત્મ
વિજ્ય શી રીતે મેળવવો ?—માનસિક, વાચિક અને કાર્ત્તિક
સાધનોથી બ્રહ્મચર્યની રક્ષા શી રીતે કરવી ?—આસક્તિ ને
કેમ નિવારવા ?—જ્ઞાનનો સદુપયોગ કઈ રીતે કરવા ? કઈ
ઓનો સાધુજીવનમાં આદર કરવો અને કઈ કઈનો ત
વગેરે સાધક જીવનના પ્રત્યેક ક્ષણકાને ઉકેલતું વિવેચન.

૯ વિનયસમાધિ

પાહોલો ઉદ્દેશક

વિનયની વિશાળ વ્યાખ્યા—ગુરુકૃણના શ્રમાય સાધકો
ગુરુદેવો પ્રત્યે વિવેકપૂર્ણ ભક્તિનું દર્શન—અવિનીત સાધ
મેળેજ પોતાનું પતન કેમ નોતરે છે તેનો સ્પષ્ટ ચિ
વચમાં લઘુ જાણી જે સાધકો ગુરુનું અપમાન કરે છે તેના
ભયંકરતા—જ્ઞાની સાધકને પણ ગુરુભક્તિની આવશ્યકતા—
શિષ્યનો વિદ્વાસ—વિનીત સાધકનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો.

બીજો ઉદ્દેશક

વૃક્ષના કમિક વિદ્વાસની સાથે આધ્યાત્મિક માર્ગ
તુલના—ધર્મથી માંડીને તેના અંતિમ પરિણામ સુધીનું
વિનય અથવા અવિનયના ફળની સરખામણી—વિનય
શત્રુઓનું આખેદ્વજ વર્ણન.

ત્રીજો ઉદ્દેશક

પૂજ્યતાની અવશ્યકતા છે કે ? આદર્શ પૂજ્યતા
પ્રાપ્ત કરવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે ?—
અને મન એ ત્રણેને વિનીત સાધક કયાં કયાં અને કે

ચોથો ઉદ્દેશક

સમાધિની વ્યાખ્યા અને તેના ચાર સાધનોનું વર્ણન-
જ્ઞાન, આદર્શ વિનય, આદર્શ તપ અને આદર્શ આચારની
ધનાશી રીતે થાય ?—તેની પ્રાપ્તિમાં કયા પ્રકારની સાવચેતી રા
છે તેનું જ્ઞાન.

૧૦ લિક્ષુ નામ

ત્યાગનું આકર્ષણ કયારે થાય ?—સગાં સંબંધી અને સંપત્તિને
નાર લિક્ષુની જવાબદારી—જીવનપર્યંત પાળવાની પ્રતિજ્ઞાપર
સ્થિર રહે તેની શિક્ષા—ત્યાગનો સંબંધ વેશ સાથે નહિ
આત્મવિકાસ સાથે છે તેનું નિર્દર્શન—આદર્શ લિક્ષુની પ્રત્યેક
તલસ્પર્શી કથન.

૧૧ રતિવાક્ય : પ્રથમ ચૂલિકા

ગૃહસ્થ જીવન કરતાં સાધુ જીવનની મહત્તા શાથી ?—ભિ
પરમ પૂજનીય હોવા છતાં શાસનના બંધારણને ન્યાય આપવા
ફરજ-વાસનાના અધ્યાસની જીવનપર થતી અસર-સંયમથી
ચયેલા ચિત્તરૂપી અશ્વને તુરંત વશ કરવા સારુ લગામરૂપ
સચોટ અને સફળ અઢાર ઉપાયો—સંયમી જીવનથી પતિત થવા
ભયંકર સ્થિતિનો આમેદ્દબ ચિતાર—બ્રષ્ટ ચયેલા ભિન્નભિન્ન
દૃષ્ટાંત સાથે પતિતની સરખામણી—પતિતનો પશ્ચાત્તાપ-સંયમી
શણ્ણગંધુરતા અને બ્રષ્ટ જીવનની ભયંકરતાનો ખ્યાલ-મનના
કચરાને સાફ કરવાના ઉપાયો.

૧૨ વિનિવ્રતચર્યા : દ્વિતીય ચૂલિકા

એકાંતચર્યાની વ્યાખ્યા—સંસારના પ્રવાહમાં વહી રહેલા
દશા—એ પ્રવાહની સામે જવાનો અધિકારી કોણ ? અને તેની
ક્રિયાનિ-આદર્શ એકચર્યાની અને સ્વચ્છંદી એકચર્યાની તુલના-
એકચર્યામાં કયા સદ્ગુણોની આવશ્યકતા છે ?—કયા નિયમો પા
રેલા છે ? તેનું વિસ્તૃત વર્ણન—એકાંતચર્યાનું રહસ્ય અને
ગોપ્યતાનો અધિકાર—એક આત્મલક્ષી એક એકચર્યા અથવા
ચર્યા તે મુશ્કેલીને જતાવેલો મોક્ષનો રાજમાર્ગ.

■ ■ પ્રારંભ ■ ■

तत्त्रियं पढं ठाणं, महावीरेण देसिअं ।
अहिंसा निउणा दिअ, सज्ज भूएणु रोजमो ॥

तत्रेदं प्रथमं स्थानं, महावीरेण देसितम् ।
अहिंसा निपुणा दष्टा, सर्वभूतोषु संनमः ॥

त्रतोभां सर्वथी श्रेष्ठ, अहिंसा वीर वर्णवे;
सर्वं एवो ह्या पाणो, ह्यानुं भूण संयम.

दश० अ० ६ : ८

દુમ પુષ્પિકા

(વૃક્ષના રૂંદસંબંધી)

૧

કોનો સ્વભાવ જોજ ધર્મ, તેના ઘણા પ્રકારો હોય
— દેહધર્મ, મનોધર્મ, આત્મધર્મ. તેજ પ્રકાર વ્ય
ર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ, વિશ્વધર્મ વગેરે. આથી તે ખાસ
જાળવવાનો સાધુધર્મ સમજાવવામાં આવ્યો છે કે
મુખ્યત્વે તદ્દિ તે જોણતાં પશુ ઈતર ધર્મોનો
સમાજધર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ, અને વિશ્વધર્મનો) સમાવેશ
ભગવાન મહાવીરની પાટ જોસી તેમનાં જે પ્રવચનો
નીંજો જાંખૂને ઉદેશીને કહ્યાં હતાં તેજ પ્રવચનો
પ્રથમ મનકને શ્રી સ્વયંભવ સ્વામીએ કહ્યાં.

શુદ્ધેવ જોડ્યા:—

૧) ધર્મ એ સર્વોત્તમ (ઉચ્ચ પ્રકારનું) મંગળ
સંયમ અને તપ જોજ ધર્મનું સ્વરૂપ છે. આવા
મન હમેશાં લીન રહે છે તેવા પુરુષને દેવો પણ
નોંધ—કોઈ મનુષ્ય મંગળ જોયા વિના કોઈ પ
પ્રારંભ કરવું નથી માટે મંગળની સૌ કોઈને આવશ્યક
પ્રકારનાં છે (૧) શુદ્ધ મંગળ—પુત્રાદિનો જન્મ (૨) અ?

1111 1111

દોષ તેમાં પ્રવૃત્તિ આચર્ય નથી. અર્થાત્ કે તેમાં પશ્ચિંદનું વાતાવરણ જ મોટું સુધર દોષ છે કે ત્યાં તેના પશ્ચ સહેજે નથી પડે છે.

[૨] જેમ જમરાં વૃક્ષોનાં ફુલોમાંથી મધ ચૂસે છે (દમ પીએ છે) ત્યારે તે ફુલોને ફળ પહેલાંના વિના પશ્ચ પેલાની જાતને પોથી કાઢે છે.

[૩] તેમ સંસારના રાગ-વ્યવસ્થા (મપીમી) રૂઢિત જેવા પવિત્ર શાસ્ત્રોમાં આ વિશ્વમાં વસે છે, કે જેઓ કૃતમાં જમરાની માફક આ સંસારમાં માત્ર પોતાની ઉપજોગી સામગ્રી (વસ્ત્રપાનાદિ) તથા શ્રદ્ધ-નિર્દોષ શિક્ષા (જાતપાન) અને તે પશ્ચ શૂદ્રશે આપેલી તે મેળવીને સંતુષ્ટ રહે છે.

નોંધ:-જાતને પીણ ન આપવી તે અદિગ્યા. પરંતુ પીણ ન ઉપજે તેવી રીતે જદુ યોગમાં જીવનનિર્વાહ કરી રીણ તે ક્રમ જ અને તેમ કાપા જતાં પોતાની હસ્તજાતો નિર્દોષ પાપ તે તપ. આવી રીતે શાસ્ત્ર જીવનમાં સ્વામાર્થ મર્મનું વ્યવહારિક અને નિષ્કલ્પ જીવ જીવે કષ્ટિએ પાતળ રવરં થતું રહે છે. જમર અને શાપુ એ જીવનેમાં બિહુની વિશેષતા એ છે કે જમરો તો વૃક્ષનું પુષ્પ ફરે છે ન જીવે તો પશ્ચ તેમાંથી રક્તને ચૂસે છે પરંતુ બિહુઓ તો શૂદ્રકય પોતાનામાંથી રાજપુત્રીથી આપે તેજ મદનુ કરે છે.

[૪] તે મર્મિષ્ઠ શ્રમણ સાધકો કહે છે કે “અમે અમારી શિક્ષા તેવી રીતે મેળવીશું કે જે શિક્ષાદારા કોઈ પશ્ચ દાતારને દુઃખ ન કાવ અથવા અમે એવું જીવન ગાળીશું કે જે જીવનમાં કોઈ પશ્ચ પ્રાણી જાતને અમારા નિમિત્તે દાનિ ન પડે.” વળી જમરાઓ જેમ અકરમાત પ્રાપ્ત થયેલાં ફલો પર બેસી જાય છે, તેમ તેવા શ્રમણવરો અપરિચિત ધરોમાં (પોતાના નિમિત્તે ત્યાં યોજન ન થયું હોય તેવા ધરોમાં (શિક્ષાધર્મ) જ ગમન કરે છે.

શ્રામણ્યપૂર્વક

(સાધુત્વ સૂચક)

૨

ઇચ્છા આકાશ જેવી અનંત છે. એટલે આખાએ વિશ્વના પદાર્થો ભલે ને હો ! તેમ છતાં તે પરિમિતજ છે. તેથી ઇચ્છાની અનંતતા તેમાં ક્યાંથી સમાય ! ઇચ્છાનો પાર સંસારની વસ્તુઓમાં ક્યાંથી પમાય !

તેથીજ જ્યાં ઇચ્છા, તૃષ્ણા કે વાસના છે ત્યાં અતૃપ્ત શોક અને ખેદ છે. જ્યાં ખેદ છે ત્યાંજ વિકલ્પો છે અને વિકલ્પો છે ત્યાં શમતા નથી તેથી શમરસના પિપાસુ સાધુએ બાહ્ય ઇચ્છાઓનેજ તિલાંજલિ આપી દેવી ઘટે. અને જ્યાં અનંતતા છે એવા આત્મસ્વરૂપમાંજ તેને જોડી દેવી જોઇએ. તેજ સાચું શ્રામણ્ય છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] જે વિપવવાસના કિંવા દુષ્ટ ઇચ્છાઓને નિવારી શકે નહિ તે સાધુ, સાધુતા કેમ પાળી શકે ? અને તેવી ઇચ્છાઓને આધીન થયેલો તે પગલે પગલે ખેદ પામીને સંકલ્પ વિકલ્પોને વશ થાય.

નોંધ:—વાસના એજ અનર્થનું મૂળ છે. તેનો વેગ ન દબાવાય તો સાધુધર્મનો લોપ થાય. વિકલ્પોની વૃદ્ધિ ચવાયી મન હોલાયમાન થાય અને ચિત્તની ચંચળતા ડગલે અને પગલે ખેદ હતપન્ન કરી હત્તમ યોગીને પણ પતિત કરી દે.

પેકો પ્રસંગ તેની પ્રતીતિ આપે છે. કદાચિત્ સંયમથી અસ્થિર ચિત્ત થયે તો તેને સ્થિર કરવાના સચોટ વિચારો અને ઉપાયો માટે જુઓ આજની પાછળ આપેલી ચૂલિકા ૧.

જો માત્ર ચિંતનથી મતોનિશ્ચય ન થાય તો શું કરવું?

૫] (મહાપુરુષો કહે છે કે:—) “શરીરનું સુક્રોગળપણું ત્યાગી ઋતુ પ્રમાણે શીત કે તાપની આતાપના લેા. અથવા પોતાને અનુકૂળ ખીણ તપશ્ચર્યા કરો. અને આવી રીતે કામભોગોની વાંછાને ઓળંગશો તો દુઃખ પણ ઉદ્ભવી શકશે. દ્વેષને છેદી નાખો અને આસક્તિને દૂર કરો. જસ આમ કરવાથી આ ગંસારમાં સુખી થશો. ”

નોંધ:—કામથી ક્રોધ, ક્રોધથી રાગ, રાગથી રાગ અને દ્વેષ અને રાગદ્વેષથી દુઃખ. એમ દુઃખની પરંપરાનું મૂળ વાસના જ છે. માટે વાસનાનો હાથ કરવાની ક્રિયારૂપ તપશ્ચર્યા કરવી તેજ દુઃખનારાનો ઉપાય છે.

આટી રથનેમિ તથા રાજમતીનું દ્રષ્ટાંત આપી તે વસ્તુને વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે.

સોરઠ દેશમાં એક અલકાપુરી સમાન વિશાળ દ્વારિકા નામે નગરી હતી. ત્યાં બહોળા માદવકુળ સહિત શ્રીકૃષ્ણ રાજ્ય કરી રહ્યા હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ વસુદેવ અને વસુદેવના મોટેરા ભાઈનું નામ સમુદ્ર વિજય હતું. તે સમુદ્રવિજયનાં શિવાદેવી નામનાં પટરાણીના અંગગત સુપુત્રનું નામ નેમિનાથ હતું.

નેમિનાથ જ્યારે યુવાનવયનાં થયા ત્યારે કૃષ્ણ મહારાજની પ્રગળ ખુશ્ખાથી તેમનું વેવિશાળ ઉગ્રસેન (જેનું અપર નામ જોગરાજ કિંવા જોગરાજ હતું તે) રાજનાં ધારણી નામના રાણીની અંગપ્રસૂત રાજમતી નામની સૌંદર્યવતી કન્યા સાથે થયેલું.

• ડૉ. હર્મન જોદાણી તેને જોગરાજ તરીકે સિદ્ધ કરે છે.

શ્રાવણ સુદ છટ્ઠના શુભ મુહૂર્તે મોટા ઠાકમાઠ સાથે તે કુમાર ઠરાવેલા નિયમ પ્રમાણે પરજવા સારુ, શ્વસૂર ગૃહે પધારતા હતા. તેવામાં માર્ગે ચાલતાં પાંજરામાં પૂરેલાં પશુઓનો પીડિત યોગ તેના કર્ણુદ્વારે અથડાયો. સારથિને પૂછતાં તેને ખબર પડી કે આ તે પોતાના જ લક્ષ્મિનિમિત્તે આટલા પશુઓની દિસા ચવાની છે.

આ સાંભળતાં જ નેને આ અને એવા અનેક અનર્થો એ એક કાર્યમાં દેખાવા લાગ્યા. આ અંસારના સ્વાર્થો પર તેને વૈરાગ્યની સ્ફુરણા મળી. પૂર્વના અંસ્કારોનો તેમાં વેગ મળ્યો અને તેની ભાવનાનો પ્રવાહ સદજ વારમાં પલટી ગયો. ત્યાંથીજ રથ પાછો વાળતે તે ઘેર આવ્યા અને ખૂબ ચિંતન કરી આખરે તેણે ત્યાગમાર્ગને અંગીકૃત કર્યો. તેની ઉત્કટ ભાવનાથી બીજા પાણુ એક હજાર સાધો તેની સાથે યોગમાર્ગને આરાધવા સારુ નીકળી પડ્યા.

પાછળથી રાજમની પણુ આ નિમિત્તે પ્રજ્ઞ વૈરાગ્યપૂર્વ સાધી ચયાં. સાતસો સદચરીઓ સાથે તેણે પ્રવજ્યા અંગીકૃત કરી લીધી.

એકદા દેવતક પર્વત પર નેમિનાથ ભગવાનને વંદન કર જતાં માર્ગમાં ખૂબ મેઘવૃષ્ટિ ચતાં તેનાં વસ્ત્રો ભિન્નયાં. એક એક શુક્રામાં તે પોતાના બધાં વસ્ત્રો ઉતારીને સુકવવા લાગ્યાં.

તેવામાં તેજ શુક્રામાં ખ્યાનસ્થ રહેલા નેમિનાથના નાનામ રથનેમિ કે જે બાળવયથી યોગમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા હતા; તેની રાજમનીના દેહ પર પડી. સૌંદર્યમય શરીર અને એકાંતવાસ તેને નર્મ અનુભવેલ પેદના યર્ષ આવી. વિકારની વાસનાએ આકૃષ્ટ બનાવ્યા. તેને પોતાની યોગદશાનું ભાન ન રહ્યું. છેવટે સાધ્વી સ્ત્રીરથનેમિને કેવી રીતે ગ્રંથમ માર્ગમાં સ્થિર કરે છે તે વાંચતા માટે નેમિના તથા મની રાજમનીનો પરસ્પર વાર્તાલાપ ઉત્તરાખ્યન મુચના બાવીસમા અધ્યાયનમાં વેષ્ટ લો.*

ગોગેશ્વરી રાજમતી દેવીએ જે વચનરૂપ અંકુશથી માર્ગ પર દોર્યા તે વચનોનો સારાંશ નીચેની ગાથાઓમાં [૬] અગંધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્પો ઝગદગતી અમિ મરવું પસંદ કરે છે. પરંતુ વમેલું વિપદ્રીથી પીવાનું ઈચ્છે [૭] અપવરના અભિલાષિન! તને ધિક્કાર હો! જે જે ભય જીવન માટે વમેલા ભોગોને ભોગવવા ઈચ્છે પતિત જીવન કરતાં તારું મૃત્યુ વધારે ઉત્તમ છે.

[૮] હું ભોજકવિષ્ણુની પૌત્રી અને ઉગ્રસેન મહારાજની અને તું અંધક વિષ્ણુનો પૌત્ર અને સમુદ્રવિજય મપુત્ર છે. રખે આપણે ગંધનકુળના સર્પ જેવા થઈ સંયમીશ્વર! નિશ્ચય થઈ સંયમમાં સ્થિર થા.

નોંધ:—હરિભદ્રચરિતા કથનના આધારે ડૉ. હર્મન જેકો નોંધમાં લખે છે કે ભોગરાજ કિંવા ભોજરાજ એ ઉગ્રસેન અપરનામ છે. અંધકવિષ્ણુ એ સમુદ્રવિજય મહારાજનું અપરનામ.

[૯] હે મુનિ! જે જે સ્ત્રીઓને લેછશ અને તે સ્ત્રીઓ પછી જે આમ કામભોગની વાંછના રાખ્યા કરીશ કિનારે તડ નામનો વૃક્ષ જેમ પવનથી ઉખડી જ તારો આત્મા ઉચ્ચ ભૂમિકાથી પતિત થશે.

[૧૦] બ્રહ્મચારિણી અને સાધ્વીનાં આ આત્મરૂપાર્થી અંકુશ વચનોને સાંભળી જેમ અંકુશ વડે (મદોન્મત્ત) હાથો તેમ રથનેમિ શીઘ્ર વશ થયા અને સયમધર્મ સ્થિર થયા.

નોંધ:—ત્યાં હાથીરૂપ રથનેમિ, માવતરૂપ રાજમતી અને વચનો હતાં. રથનેમિનો વિકાર ક્ષણવારમાં ઉપરાંત થયો અને યવાથી તે પશ્ચાતાપપૂર્વક ખોતાના માર્ગમાં સ્થિર થયા. ચારિ શું ન કરે?

[૧૧] જેમ તે પુરુષેષ્ઠ રચનેમિએ વિપાળબોગમો મનને શીઘ્ર દક્ષી
લીધું તેમ વિચક્ષણ અને તત્ત્વજ્ઞ પ્રરુષો પણ વિપાળ બોગોથી
નિવૃત્ત થઈ પરમ પુરુષાર્થ કરે.

નોંધ:—ચિત્તની ચંચલતા મર્ફટ બેગી છે. મનનો નેમ વાયુ જેવો
છે. સંયમમાં સતત નિશ્ચિતિ અને વૈરાગ્ય એ બન્ને તેની લગામો છે. લગામો
શિથિલ થાય કે તુરતજ ચિત્તનથી તેને સંજ્ઞાડ કરવી.

માનસિક ચિત્તનની સાથેજ શારીરિક સંયમની પણ પ્રમાણ પુરતી
આવશ્યકતા છે. તે વિવેક બુદ્ધિઓ ન બેધએ.

શરીર, પ્રાણ અને મન એ ત્રણે પર કાચુ રાજવાથી ધમ્ધાઓને
નિરોધ થાય છે અને શાંતિની ઉપાસના (સાધના) સિદ્ધ થતી રહે છે
જેમ જેમ રાગ અને દ્વેષનો ક્રમશઃ ક્ષય થતો રહે છે તેમ તેમ આનંદને
સાક્ષાત્કાર થતો જાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે શ્રામણ્યપૂર્વક નામનું બીજું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

શુદ્ધકાચાર

(લઘુ આચાર)

૩

ત્યાગ એ જેટલો વ્યક્તિગત આધ્યાત્મિક વિકાસમાં સાધાયક છે તેટલોજ સમાજ, રાષ્ટ્ર અને વિશ્વને પણ પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે ઉપકારક થઈ પડે છે.

જે સમાજમાં આદર્શ ત્યાગની પુનઃ છે તે સમાજ નિઃસ્વાર્થી સંતોષી અને પ્રશાન્ત હોવાનો. તેની નિઃસ્વાર્થતા રાષ્ટ્રની પીઠાતી પ્રગ્નને આશ્વાસન આપી શકે અને તેની શાંતિના આદોલનો વિશ્વમાં શાંતિનો પ્રચાર કરી શકે.

આથી જે રાષ્ટ્રમાં ત્યાગની મહત્તા છે ત્યાં સુખનો સાગર સ્વયં ઉલ્લસવાનો, તે સાગરની લહેરમાં વૈરીનાં વૈમનસ્ય લાય થવાનાં અને વિરોધક શક્તિના પ્રચંડ બળો પણ શમી જવાનાં.

પરંતુ જે રાષ્ટ્રની પ્રગ્નમાં ભોગવાસનાનુંજ પ્રાધાન્ય છે તે દેશમાં ધન હોવા છતાં સ્વાર્થ, મદાંધતા, રાષ્ટ્રદ્રોહ ઇત્યાદિ શાંતિના શત્રુઓનું સ્વરાજ્ય વ્યાપી રાષ્ટ્રશાંતિનું આજે, કાલે કે પછી અપહરણ થવાનું. સારાંશકે આદર્શ ત્યાગમાં વિશ્વશાંતિનું મૂળ છે, અને વાસનાનું પોષણ વિશ્વની અશાંતિનું કારણ છે.

આદર્શ ત્યાગીને ત્યાગ જોઈ જીવન છે. જીવનમાં સાંપ્રદાયિકતાના વિષ ન ભળે કે તે જીવન કલુષિત ન થાય તે સારુ સાધક

દશામાં ત્યાગીને ખુબ સાવધ રહેવું પડે છે. તેથી તે સાવધાનતા અને વ્યવસ્થા બતાવવા માટેજ આધ્યાત્મિક દર્દોના પ્રખ્યાત વિદ્વાદ મહર્ષિ દેવોએ માનસિક મંથનથી સંશોધન કરી આવી સાધુતાના સંરક્ષણ સારુ સૂક્ષ્મથી માંડીને મોટા આકાર સુધીના ખાસ અનાગીર્ણ (નિષેધાત્મક) નિયમોનું આ અધ્યયનમાં વર્ણન આપ્યું છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] જેઓનો આત્મા મંગમમાં સુસ્થિર થયો છે. જેઓ સાંપ્રતિક વાસનાથી કિંવા આંતરિક અને બાહ્ય પરિગ્રહથી મુક્ત રહ્યા છે, જેઓ પોતાના અને પરના આત્માને દુર્માર્ગથી બચાવી શકે છે અથવા જેઓ છકાય (દુન્યવી પ્રાણીમાત્ર) ના રક્ષક છે, જેઓ આંતરિક પ્રતીતી રહિત છે તેવા મહર્ષિઓનું તે અનાગીર્ણ (નિષેધ આચારવા મોગ્ય) છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

નોંધ—સી, ધન, પરિવાર ક્રિયાદિ બાહ્ય પરિગ્રહ અને ક્રોધાદિ તે આત્મહોષ છે તે આંતરિક પરિગ્રહ કહેવાય છે. ત્રાણી શબ્દ સ્પષ્ટ થાય છે.

પદાર્થમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને વસ (દાવા) વગેરેના બધા જીવો) એમ સૌ જીવોનો સમાવેશ થાય છે.

[૨] બાહ્ય પ્રકારનાં અનાગીર્ણનાં નામો ક્રમશઃ આ પ્રમાણે છે:— (૧) આંદેશિક (પોતાને હિંદુશીને બનાવેલો આદાર કે પદ્ધતિ આદ્ય હોય તે આ આધ્યાત્મિક દાવા લાગે,) (૨) ક્રિતિકા (અર્થ મર્યાદાથી બંધીને બનાવેલો આદાર લેવો તે દાવા), (૩) નિયમક (દર્શનમાં એકજાત મારે આમંત્રણ આપી મન આદર કેસ ને), (૪) અવિદ્યન (દુરથી માંડી માટે ઉપદેશ આપેલો અનુભવ બનાવેલો આદાર લેવો ને), (૫) અભિમાન (મર્યાદા બાદથી), (૬) રત્નાન કરવું. (૭)

ચંદન વગેરેની ગંધોનો ઉપયોગ કરવો, (૮) પુષ્પોનો ઉપયોગ કરવો, (૯) પંખાથી પવન નાખવો,

નોંધ:—આમંત્રણ આપે તેમાં ચોતાનું નિગિત્ત દોવાનો પાકો સંભવ છે માટે તે આહાર શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ સાધુ માટે વર્જ્ય કહ્યો છે.

[૩] (૧૦) ઝનિધિ (ચોતાને કે પરને માટે ઘી, ગોળ કે કાષ્ઠપિણુ પ્રકારના આહારનો રાત્રિએ સંગ્રહ કરી રાખવો તે), (૧૧) ગૃહપાત્ર (ગૃહસ્થના પાત્રમાં આહારાદિ કરવો તે). (૧૨) રાજપિંડ (ધનિક લોકો ચોતાને માટે ગલિષ્ઠ ઔષધિ નાખી ખોરાક બનાવે છે તે), (૧૩) કિમિચ્છક (તમેને શું ભોષ્યે એમ પૂછીને બનાવેલો આહાર લેવો તે અથવા દાનશાળાનો આહાર લેવો તે), (૧૪) દાડ, માંસ, ત્વચા, રોમ ઇત્યાદિને મુખ ચાચ તેવું તૈલાદિકનું મર્દન કરાવવું તે, (૧૫) દંતપ્રધાવન (દાંતણુ કરવું), (૧૬) સંપ્રશ્ન (ગૃહસ્થોના શરીર કે ગૃહ સંબંધી કુદળક્ષેમ પૂછી તેવી વાર્તામાં રસ લેવો તે), (૧૭) દેહપ્રલોચન (આરસો કે તેવા સાધનથી શરીરની શોભા નીરખવી,

નોંધ:—ગલિષ્ઠ આહાર કરવાથી શરીરમાં વિકાર થવા સંભવ છે. અને વિકાર વધવાથી સંયમમાં હાનિ પહોંચવાનો સંભવ રહે, માટે તે વર્જ્ય છે. દાનશાળાનો આહાર લેવાથી અન્ય ચાચકોની લાગણી કુસાવાનો સંભવ છે.

[૪] (૧૮) અષ્ટાપદ (ભુગાર ખેલવો), (૧૯) નાલિકા (શેતરંજ વગેરે ખીણ રમતો રમવી), (૨૦) છત્રનું ધારણ કરવું, (૨૧) ચિકિત્સા (જે દારા દિસા ચાચ તેવું વૈદ્ય કરાવવું તે), (૨૨) પગમાં પગરખાં પહેરવાં, (૨૩) અગ્નિનો સમારંભ કરવો,

નોંધ:—નાલિકા એ એક જાતની પ્રાચીન રમત છે. પરંતુ તે શબ્દથી ચોપાટ, ગંજો, શેતરંજ વગેરે સૌ રમતો સમજ લેવી, તે રમતો સાધુ-જન માટે વર્જ્ય છે. ધારણ કે તેમાં અનેક દોષોનો સંભવ છે.

સૂચ્ય વગેરે કંદકે (૩૬) સચિત્ત જડીભુટ્ટી, * (૩૭) સિ
(૩૮) કે સચિત્ત ખીજ ગ્રહણ કરવાં તે.

નોંધ:—જીવસહિત દોષ તો સચિત્ત ગણાય અને જીવરહિત
ગચિત્ત ગણાય. અન્ય જાતિના કાષ્ઠ પણ ચાસથી પશિષ્કૃત થયેલી
કાચેલી વસ્તુઓ અગિત્ત થઈ જાય છે.

(૮) (૩૯) ખાણનું સંચળ, (૪૦) સિંધાલુણ, (૪૧) સામા-
(૪૨) રોમદેશનું (રોમક) મીઠું, (૪૩) સમુદ્રનું મીઠું,
ખારો (પાંચુ લવણ) તથા (૪૫) કાળું મીઠું એમ અનેક
મીઠું જો સચેત ગ્રહણ કરાય તો તે દુષિત છે.

[૯] (૪૬) ધૂપન (ધૂપ દેવો કિંવા ખીડી વગેરે પીવા),
વમન (ઔષધદ્વારા ઉલટી કરવી), (૪૮) અસ્તિકર્મ (
સ્થાનદ્વારા અંતિષ્ઠ ઔષધિનો શરીર માટે ઉપયોગ કરવો
હકયોગની તેથી ક્રિયા કરવી), (૪૯) વિરેચન (વિના કે
ઔષધદ્વારા જીજ્ઞાસ લેવો), (૫૦) નેત્રશોભાર્થે અં
ધત્યાદિનો ઉપયોગ કરવો, (૫૧) દાંતને રંગવા, (૫૨) આ
બ્યંગ (શરીરની ટાપટીપ કરવી કિંવા શરીરની વિભૂષા કર
નોંધ:—ધૂપનનો અર્થ વસાદિકને ધૂપ દેવો એવા પણ યાય
પણ ખાઈ પણ તેને ઔષધદ્વારા મ્હેંથી ઉલટી કરીને કે વિરેચન
કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો તે દુષણ છે તે દ્રષ્ટિએ વમન અને વિરેચન
જન્નેનો નિષેધ કર્યો છે.

[૧૦] સંયમમાજ્ઞ યોજાયેલા અને દ્રવ્યથી (ઉપકરણથી) હળવા તેમ
આબ્યંતર (કોષાદિ કયાયો)થી હળવા એવા નિર્મય મહર્ષિએ
માટે ઉપર કહેલાં બાવન અનાચીણો (નહિ આચરવા યોગ્ય
વસ્તુઓ) છે.

* દેટલીક વસ્તુઓ સંબંધી સચિત્ત-અચિત્તનો નિર્ણય સામાન્ય રીતે
ન થઈ શકે તે સારુ સચિત્ત-અચિત્ત નિર્ણાયક કમિટિનો નિબંધ કોન્ફરન્સ
રિપોર્ટમાં વાંચી લેવો.

[૧૧] ઉપરના અનાગીજોથી રહિત, પાંચ આસવદારોના હે મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે ગુણિજોથી ગુપ્ત, છકાપદ પ્રતિપાલક (અદિસક), પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનાર અને સરળ સ્વભાવી જે નિર્ગથ મુનિઓ હોય છે;

નોંધ:—અધ્યાત્વ (અજ્ઞાન), અમત, કપાય, પ્રમાદ અને આગ્રહ એ પાંચ વસ્તુઓથી જ પાપનું આગમન થાય તે આસવદાર કહેવાય.

[૧૨] તે સમાધિવંત સંયમી પુરુષો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં આતાપનો હેમંત (શીત) ઋતુમાં વચ્ચને વેગળાં કરી ઠંડી સહન કરે અને વર્ષા ઋતુમાં માત્ર પોતાના સ્થાનમાં જ અંગોપાંગનું ધ્યાન કરી બેસી રહે છે.

નોંધ:—સાધુજનો ત્રણે ઋતુઓમાં બિન્નબિન્ન પ્રકારની અને મનને કસવા માટે તપશ્ચર્યા કરે છે. અદિસા, સંયમ અને ત્રિપુટિની આરાધના કરવી તેજ સાધુતા છે. બિન્ન બિન્ન ઋતુએ પડે તેનો પ્રતિકાર કરવો નહિ તેમાં સાધુતાની રક્ષા છે.

[૧૩] પરિપદ (આકસ્મિક આવી પડેલાં સંકટો) રૂપ શત્રુઓ કરવાવાળા, મોહને દૂર કરનારા અને જિતેન્દ્રિય (દેવિયોને હીનનારા) મહર્ષિઓ સર્વ દુઃખનો નાશ કર સંયમ અને તપમાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

[૧૪] અને તેમાંના કેટલાક સાધુઓ દુષ્કર એવું (તપ) કરીને ન સહન થઈ શકે તેવું (કષ્ટ) સહીને ઉચ્ચ પ્રકારના દેવોનો ગમન કરે છે અને કેટલાક કર્મરૂપ રજાથી સાવ મુક્ત થઈ સાધ્યગિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ મુક્તિ પામે છે.

[૧૫] (જેઓ દેવગતિને પામે છે તે સંયમી પુરુષો પણ ફરીથી લોકમાં આવીને) જ કાયાના પ્રતિપાલકો સંયમ અને તપ દ્વારા પૂર્વ કર્મોનો નાશ કરીને સિદ્ધિ માર્ગને આરાધીને નિર્વાણ પામે છે.

તેવી યોગ્યતા પછી તે કાઈ પીઠ, મેઘાવી, સમયજ્ઞ અને સમભાવી ગુરુને શીઘ્રી લે છે અને શ્રમભૂભાવની આરાધના સારુ ગૃહસ્થસ્વાંગ તથા દીક્ષિત ઘરે શ્રમભૂકુળમાં પ્રવેશ છે.

પ્રવેશતા પાંદેલાં ગુરુદેવ શિષ્યના માનસની સંપૂર્ણ ચિકિત્સા કરે છે અને સાધકની યોગ્યતા જોઈ ત્યાગમાર્ગના જવાગદારીનું ભાન કરાવે છે તથા શ્રમભૂધર્મનું બોધમય ભાવથી યથાર્થ સ્વસ્થ સમભાવી અદિસા, સત્ય, અસ્તેય, આશ્રમચર્ય અને અપરિચર્ય એ પાંચેનું સંપૂર્ણ પાલન અને છઠ્ઠા આણુમતમાં રાત્રિભોજનના ત્યાગની કડક પ્રતિજ્ઞા લેવડાવે છે. એ પ્રતિજ્ઞા યાવત્જીવન પાળવાની હોય છે. તે આત્માર્થી સાધક વિવેકપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી લે છે અને સ્વીકાર્યા પછી પોતાના સંયમમય જીવનને નિભાવવા છતાં પૃથ્વીથી માંડીને વનરૂપિત સુધીના સ્થિર જીવો, હુદ્ર નાના મોટા જંતુઓ તથા ગાંધ્ય પ્રાણીઓનો રક્ષા કેવી રીતે કરી શકે? તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આ અધ્યયનમાં આપે છે:—

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

સુધર્મ સ્વામીએ પોતાના શુશિષ્ય જંબૂસ્વામીને કહ્યું હતું કે:—
હે આયુષ્મન જંબૂ! મેં સાંભળ્યું છે કે ૫૬જીવનિકા નામનું અધ્યયન છે તે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમણ તપસ્વી ભગવાન મદાવીરે કહ્યું છે. ખરેખર તે પ્રભુએ આ લોકમાં તે ૫૬જીવનિકાની પ્રરૂપણા કરી છે, સુંદર રીતે તેની પ્રસિદ્ધિ કરી છે અને સુંદર રીતે તેનો સર્વબોધ પણ કરાવ્યો છે.

શિષ્યે કહ્યું:—શું તે અધ્યયનને શીખવામાં મારું કલ્યાણ છે?

ગુરુએ કહ્યું:—હા, તેથી ધર્મનો બોધ થાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ! તે કયું ૫૬જીવનિકા નામનું અધ્યયન જે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમણ ભગવાન મદાવીરે પ્રભુએ કરમાવ્યું છે, જેની પ્રરૂપણા અને પ્રસિદ્ધિ કર્યાં છે? અને જે અધ્યયનનું પકત કરવાથી મારું કલ્યાણ અને ધર્મબોધ થવાનાં છે તે અધ્યયન કયું?

૫૩ જીવનિકા

(સમગ્ર વિશ્વના છ પ્રકારના જીવોનું વર્ણન)

૪

ગદ્યવિભાગ

લોગની વાસનામાંથી તીવ્રતા મટી જઈ તે તરફની ઇચ્છાનો વેગ મંદ પડે તેનું જ નામ વૈરાગ્ય.

તે વૈરાગ્ય બે રીતે ઉદ્ભવે છે:—(૧) વિશ્વાસના અતિરેકથી સાંપડેલું માનસિક અને કાયિક સંકટ અથવા (૨) ઇચ્છેલી વૃત્તિનું તેમાંથી અનુભવેલું અદર્શન. આમાંથી તે સ્વયં જન્યૂત થઈ જાય છે અથવા તે તે જન્યૂતિમાં કવચિત્ કોઈ પ્રજ્ઞાન નિમિત્તની પ્રેરણા પણ દોય છે.

આવી વૈરાગ્યભાવના વિવેકબુદ્ધિને જન્યૂત કરે છે અને ત્યારથી તે સાધક ચાક્ષવામાં, ઉઠવામાં, બોલવામાં અને બેસવામાં એમ પ્રત્યેક કાર્યપરત્વે તેની ઉત્પત્તિ, હેતુ અને પરિણામનું ઊંડું ચિંતન કરતાં શીખે છે.

આવી સ્થિતિમાં તે પોતાની આવશ્યકતા ઘટાડે છે અને આવશ્યકતા ઘટવાથી તેનું પાપ ઘટવા માંડે છે. આનું જ નામ જ્ઞાનપૂર્વકનો સંયમ.

તેવા સંયમ પાત્રી જ ત્યાગની ભૂમિકા છે. જ્યારે તે સંયમ પોતાની માતિથી પ્રત્યેક પદાર્થ પરથી ત્યાગી દે છે, જ્યારે તે પોતાનું જીવન હળવું કૂંસ જેવું બનાવી દે ત્યારે તેને જૈન શ્રમભૂતિ વ્યાખ્યાના પ્રાપ્ત થાય છે.

તેની યોગ્યતા પછી તે કોઈ પીઠ, મેઘાવી, સમયરૂ અને સમભાવી ગુરુને શોધી લે છે અને શ્રમજીભાવની આરાધના સારુ ગૃહસ્થસ્વાંગ તથા દીક્ષિત થઈ શ્રમજીકુળમાં પ્રવેશે છે.

પ્રવેશતા પદેશાં ગુરુદેવ શિષ્યના માનસની સંપૂર્ણ ચિકિત્સા કરે છે અને સાધકની યોગ્યતા લેઈ ત્યાગમાર્ગના જવામદારીનું ભાન કરાવે છે તથા શ્રમજીધર્મનું બોધમય ભાવથી યથાર્થ સ્વસ્થ સમન્તવી અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રજ્ઞાચર્વ અને અપરિચ્છ એ પાંચેનું સંપૂર્ણ પાતન અને છઠ્ઠા આયુષ્યતમાં સત્તિભોજનના ત્યાગની કટક પ્રતિજ્ઞા લેવડાવે છે. એ પ્રતિજ્ઞા યાવતજીવન પાળવાની દોષ છે. તે આત્માર્થી સાધક વિવેકપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી લે છે અને સ્વીકાર્યા પછી પોતાના સંયમમય જીવનને નિભાવવા છતાં પૃથ્વીથી માંડીને વનસ્પતિ સુધીના સ્થિર જીવો, છુદ્ર નાના મોટા જંતુઓ તથા અન્ય પ્રાણીઓની રક્ષા કેવી રીતે કરી શકે? તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આ અધ્યયનમાં આપે છે:—

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

સુધર્મ સ્વામીએ પોતાના મુશિષ્ય જંજૂસ્વામીને કહ્યું હતું કે:—
હે આયુષ્મન જંજૂ! મેં સાંભળ્યું છે કે ૫૬જીવનિકા નામનું અધ્યયન છે તે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમજી તપસ્વી ભગવાન મદાવીરે કહ્યું છે. ખરેખર તે પ્રભુએ આ લોકમાં તે ૫૬જીવનિકાની પ્રશ્નણા કરી છે, સુંદર રીતે તેની પ્રસિદ્ધિ કરી છે અને સુંદર રીતે તેનો સફળોષ પથ કરાવ્યો છે.

શિષ્યે કહ્યું:—શું તે અધ્યયનને શીખવામાં મારું કલ્યાણ છે?

ગુરુએ કહ્યું:—હા, તેથી ધર્મનો બોધ થાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ! તે કયું ૫૬જીવનિકા નામનું અધ્યયન જે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમજી ભગવાન મદાવીર પ્રભુએ ફરમાવ્યું છે, જેની પ્રશ્નણા અને પ્રસિદ્ધિ ક્યાં છે? અને જે અધ્યયનનું પાતન કરવાથી મારું કલ્યાણ અને ધર્મબોધ થવાનાં છે તે અધ્યયન કયું?

ગુરુએ કહ્યું:—ખરેખર તે આ પદ્મજનિકા નામનું અધ્યયન કાશ્યપ ગોત્રીય ત્રમણ લગવાન મહાવીરે કરમાવ્યું છે, પ્રરૂપું છે અને પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. વળી એ અધ્યયન શીખવાથી કલ્યાણ અને ધર્મજોષ પણ થઈ શકશે. તે આ પ્રમાણે:—(છ કાય જીવનાં પૃથક્ પૃથક્ નામો કહે છે) (૧) પૃથ્વીકાય સંબંધીના જીવો, (૨) જળકાય સંબંધીના જીવો, (૩) અગ્નિકાય સંબંધીના જીવો, (૪) વાયુકાય સંબંધીના જીવો, (૫) વનસ્પતિકાય સંબંધીના જીવો અને (૬) ત્રસકાય સંબંધીના જીવો.

નોંધ:—દુઃખાદિથી જે જીવોની દુલાતી લાગણી પ્રત્યક્ષ ન દેખી શકાય પરંતુ અનુમાનથી જાણી શકાય અને જે સ્થિર હોય તેનો સમાવેશ સ્થાયરમાં થાય છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવો સ્થાયર કહેવાય છે અને દુઃખાદિથી જેની દુલાતી લાગણી પ્રત્યક્ષ દેખી શકાય છે તેવા બધા હાલતા ચાલતા જીવોનો સમાવેશ ત્રસજીવોમાં થાય છે.

[૧] પૃથ્વીકાયમાં અનેક જીવો હોય છે. પૃથ્વીકાયની જુદી જુદી ખંડકાયામાં પણ ઘણાં જીવો રહ્યા હોય છે. પૃથ્વીને અગ્નિ ઇત્યાદિ ખીજતું (પૃથ્વી સિવાયનું) શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ (તે શસ્ત્રદ્વારા હણાય નહિ). ત્યાંસુધી પૃથ્વી પોતે સચેત કહેવાય છે. પૃથ્વીના જીવોનો અગ્નિ વગેરેથી નાશ થાય છે.

[૨] એક પાણીના ખિંદુમાં અમૂંખ્યાત (અનેક) પૃથક્ પૃથક્ જીવો રહ્યા હોય છે. તેને ખીજતું અગ્નિ વગેરે શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ ત્યાંસુધી તે સચેત (જીવસંવિત) કહેવાય છે. પરંતુ જ્યારે તેને ખીજતું શસ્ત્ર લાગે છે ત્યારે તે જીવોનો નાશ થાય છે. અને તેથી અમુક કાળ સુધી તે અચિત (જીવરહિત) રહે છે.

નોંધ:—દમણાં દમણાં વૈજ્ઞાનિક શોધથી એક પાણીના ખિંદુમાં સંકો: જીવો રહે છે તેના પ્રયોગ જગજગદેર થઈ ચૂક્યા છે.

૪] એક અગ્નિના તણખામાં પૃથક્ પૃથક્ અસંખ્યાત અગ્નિના જીવો હોય છે તેથી તેને જો બીજું (પાણી વગેરે) શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ તો તે સચેત કહેવાય છે અને શસ્ત્ર પરિણમ્યા પછી તે અજીવ (જીવ રહિત) થવાથી અચેત કહેવાય છે.

[૪] વાયુકાયમાં પણ પૃથક્ પૃથક્ રહેલા અનેક જીવો હોય છે અને તેને બીજું શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ ત્યાંસુધી સચેત કહેવાય છે. પણ અન્ય શસ્ત્ર વાગે ત્યારે તો અચેત જ થાય છે.

નોંધ:—વીજળા ઇત્યાદિ વતી વીજવાથી વાયુકાયના જીવો નાશ પામે છે તેથી તે વાયુનાં શસ્ત્રો ગણાય છે.

[૫] વનસ્પતિકાયમાં પણ જુદા જુદા શરીરોમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત જીવો પૃથક્ પૃથક્ રહેલા છે તેથી વનસ્પતિને ત્યાંસુધી અગ્નિ કે લવણ ઇત્યાદિ શસ્ત્ર પરિણમે (સ્પર્શે) નહિ ત્યાંસુધી તે સચેત કહેવાય છે.

હવે તે વનસ્પતિના ભેદો કહે છે:—

(૧) જેની ટોચ પર બીજ છે તેવી અમ્રબીજ વનસ્પતિ (કોરંટાદિ વૃક્ષ), (૨) જેના મૂળમાં બીજ છે તે મૂળબીજ વનસ્પતિ (ઉત્પન્ન કંદાદિ), (૩) જેના પર્વ (કાતળીઓ)માં બીજ હોય છે પર્વબીજ વનસ્પતિ (શેરડી વગેરે), (૪) જેના સ્કંધમાં બીજ છે સ્કંધબીજ વનસ્પતિ (વડ, પીપળા વગેરે), (૫) જેના બીજમાં બી રહે તે બીજરૂદ્ધ વનસ્પતિ (ચોવીસ પ્રકારનાં અનાજ), (૬) સંમૂર્ષિ (ચોતાની મેળે ઉગે તે) વનસ્પતિ (અંકુરાઓ વગેરે), (૭) તૃણ તર તે ધ્રો વગેરે, (૮) લતા-ચંપા વગેરે વેલો. એવા એવા પ્રકાર બીજોવાળી વનસ્પતિમાં પૃથક્ પૃથક્ અનેક જીવો રહેલા છે અને બીજું શસ્ત્ર લાગે નહિ ત્યાંસુધી તે સચેત કહેવાય છે.

હુવે ત્રસકાય જીવોના ભેદા કહે છે:—

વળી આ દાલતા ચાલતા ત્રસ (જે ઈન્દ્રિયાદિ) જીવો પણ મનો પ્રકારના કલા છે. તે જીવોને ઉત્પન્ન થવાનાં મુખ્યતથા આઠ રસો છે તે કહે છે:—(૧) અંડજ (ઈંડાથી ઉત્પન્ન થાય) તે પડી વગેરે, (૨) પોતજ (ગર્ભથી લવંટાગેલા જન્મ પામે) તે દાથી વગેરે, (૩) જરાયુજ (ગોરથી વિંટાગેલા જન્મે) તે ગાય બોંસ વગેરે, (૪) રસજ (જમડી ગમેલા રસમાં ઉત્પન્ન થાય) તે જે ઈન્દ્રિય વગેરે, (૫) રસેજ (પરમેશ્વરથી ઉત્પન્ન થાય) તે જૂ, માકડ વગેરે, (૬) સંપૂર્ણજ (નરમાદાના સંયોગ વિના જન્મે) તે માખી, કાડી વગેરે, (૭) ઉદ્ભિજ (પગની કાડીને નીકળે) તે તીડ, પતંગ વગેરે, (૮) ઓપયાજિ (ગર્ભ વિના સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય) તે દેવ તથા નારકીના જીવો.

એ સૌ જીવો સુખનાજ આશિર્વાદી છે. મારે એ જીવે જીવ-
નિષ્ઠાનો પેશા કર્યા પર રચ્યું (પોતે) હંડ આરંભવો નહિ (દિ'સા
કરવી નહિ), જીવન પામે હંડ આરંભવો નહિ (પાન કરવવી નહિ),
તેમજ જે કોઈ જીવન માણુમે હંડ આરંભતાં (દિ'સા કરતાં) દોષ
તેને અનુમોદન સહ્યાં આપવું નહિ.

ઉપરની પ્રતિજ્ઞા ગુરુદેવે કહી ત્યારે કિય્વ કહે છે કે જે બ્રમવન !
હું પણ જીવનપર્ણ મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ મોગથી દિ'સા
નહિ કરું, નહિ કરાવું કે જીવન કરતા દોષ તેને અનુમોદન પણ
નહિ આપું.

અને જે જદંત ! પૂર્વ કાળમાં મરેજા પાપથી તું નિરત થાઈ
છું. મારા આત્માની સાક્ષીએ તે પાપને નિંદુ' છું. આપની સાક્ષીએ
તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવે તેના પાપહારી કર્મથી મારા
આત્માને સર્વથા અળગો કરું છું.

હવે ઉપરના ૯ કાય જીવોની રક્ષા મારે પાંચ મહાવ્રતોની
વિગત કહે છે:—

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! પદેશ મહાવ્રતમાં શું કરવાનું
દોષ છે ?

ગુરુદેવે કહ્યું:—પદેશ મહાવ્રતમાં જીવની દિ'સાથી (પ્રાણાતિ-
પાતથી) વિરમવાનું દોષ છે.

અહો બ્રમવન ! હું સર્વપ્રકારે પ્રાણાતિપાતનાં પ્રત્યાખ્યાન કરું છું.

ગુરુએ કહ્યું:—તે પ્રાણીઓ ચાર પ્રકારનાં છે:—(૧) સહ્ય (નાના
ચરીરવાળા જીવો) તથા (૨) ગાદર (મોટા ચરીરવાળા જીવો) તેમજ
(૩) વ્રણ (દાહતા ચાલતા) તથા (૪) રચાવર (પૃથ્વીથી માંડીને
વનસ્પતિ સુધીના) જીવો.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! હવે ત્રીજા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું છે ?

ગુરુએ કહ્યું:—ત્રીજા મહાવ્રતમાં અદત્તાદાનથી વિરમવાનું છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું સર્વ પ્રકારે અદત્તાદાન (અણુ-હકનું લેવું કિંવા નહિ દીધેલું લેવું) તેનો ત્યાગ કરું છું.

ગુરુએ કહ્યું:—ગામમાં, નગરમાં કે અરણ્યમાં કાષ્ઠપણુ સ્થળે અદ્ય હો કે બહુ હો અથવા નાની ચીજ હો કે મોટી વસ્તુ હો, સચિત્ત (પશુ, મનુષ્ય ઇત્યાદિ સજીવ વસ્તુ) હો કે અચિત્ત વસ્તુ હો; તેમાંનું કાષ્ઠપણુ અણુદીધેલું સ્વયં ન ગ્રહણ કરવું, ન કરાવવું કે ગ્રહણ કરનારાને અનુમોદન પણ ન આપવું.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા ચોરી નહિ કરું, નહિ કરાવું કે ચોરી કરતો હોય તેને ઠીક કરે છે એમ નહિ માનું. અને પૂર્વકાળે તે સંઘંધી જે કંઈ પાપ થયું હોય તેથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. આત્મસાક્ષીએ તે પાપને નિંદુ' છું, આપની સમક્ષ તેની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને અળગો કરું છું. ॥ ૩ ॥

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હવે ચોથા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું હોય છે ? તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરુએ કહ્યું:—ચોથા મહાવ્રતમાં મૈથુન (બ્યભિચાર) થી નિવર્તવાનું હોય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! હું મૈથુનનો સર્વથા ત્યાગ કરું છું.

ગુરુએ કહ્યું:—દેવ સંઘંધી, મનુષ્ય સંઘંધી કે તિર્યચ સંઘંધી એમ ત્રણે જાતિ પૈકી કાષ્ઠ સાથે સ્વયં મૈથુન સેવવું નહિ, બીજા પાસે મૈથુનસેવન કરાવવું નહિ કે તેવા મૈથુન સેવનારાને અનુમોદન આપવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ થોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા મૈથુન નદિ સેવું, બીજા પાસે મૈથુનસેવન નદિ કરાવું કે મૈથુન સેવનારાને અનુમોદન પણ નદિ આપું. તેમજ પૂર્વકાળે તત્ સંબંધી જે કંઈ પાપ થયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, આપની પાસે તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને અળગો કરું છું.

॥ ૪ ॥

નોંધ:—સાંઘીજાતિને તથા સાધુજાતિને જન્મને ઉપરનાં પ્રત્યાખ્યાન ચોતાની જાતિ પ્રમાણે લેવાનાં અને પાળવાના હોય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હવે પાંચમા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું છે ?

ગુરુએ કહ્યું:—પાંચમા મહાવ્રતમાં પરિગ્રહ (પદાર્થપરતી આસક્તિ)થી વિરમવાનું છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું સર્વથા પરિગ્રહને પરિહરું (ત્યાગું) છું.

ગુરુએ કહ્યું:—તે થોડું હો કે બહુ હો (થોડા મૂલ્યવાળું તથા ભારથી પણ હલકું તેવું કાઢી વગેરે તથા વજનમાં ભારી અને મૂલ્યમાં હલકું તેવું કાષ્ઠાદિ દ્રવ્ય), નાનું હો કે મોટું હો (ભાર થોડો અને મૂલ્ય ઘણું તે હીરા, રત્ન વગેરે તથા ભાર વધુ અને મૂલ્ય પણ ઘણું તે હાથી વગેરે) સચિત્ત (શિષ્ય વગેરે) હો કે અચિત્ત (ખીનું દ્રવ્ય) હો તેમાંની કોઈ પણ વસ્તુનો પરિગ્રહ કરવો નદિ, બીજા પાસે પરિગ્રહ કરાવવો નદિ અને પરિગ્રહ કરનારાને અનુમોદન પણ આપવું નદિ.

નોંધ:—પરિગ્રહમાં સચેત ગણાવવાનું કારણ એ છે કે પરિગ્રહના ત્યાગી મુનિઓ શિષ્યાદિને તેના વાલીની રત્ન વગર સાથે રાખી શકે નહિ અને તેથી પ્રવૃત્તિ કરે તો તેથી પરિગ્રહ નામનું પાંચમું મહાવ્રત ખરિત થાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાદ્વારા હું પરિગ્રહ કરીશ નહિ. બીજા દ્વારા પરિગ્રહ કરાવીશ નહિ કે પરિગ્રહ કરનારને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે તત્ સંબંધી જે કંઈ પાપ થઈ ગયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિન્દુ છું, આપની સમક્ષ તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા અગગો કરું છું. ॥ ૫ ॥

નોંધ:—જ્યારે જ્યારે સાધુને બીજી પરિપક્વ દીક્ષા અપાય છે ત્યારે હપરનાં પાંચ મહાવ્રતોની જીવનપર્યંતની પ્રતિજ્ઞા આપવામાં આવે છે. અને તે પાછી વ્રતજ્ઞાને હોષપરિસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવાય છે. આ પાંચ મહાવ્રતના વિશેષ ભાગાઓ મળીને તેના રપર ભેદો થાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હવે છટ્ટા વ્રતમાં શું કરવાનું છે ?

ગુરુએ કહ્યું:—છટ્ટા વ્રતમાં રાત્રિભોજનથી નિવર્તવાનું છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! હું રાત્રિભોજનનો જીવનપર્યંત સર્વથા ત્યાગ કરું છું.

ગુરુએ કહ્યું:—અન્ન, પાણી, ખાદિમ (મેવા વગેરે ખોરાક) તથા સ્વાદિમ (મુખવાસાદિ) એમ ચારે પ્રકારના આહારને રાત્રિ સ્વયં ન ભોગવવો, બીજા પાસે રાત્રિએ ભોજન કરાવવું નહિ કે રાત્રિભોજન કરનારને અનુમોદન આપવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા રાત્રિભોજન કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ કે રાત્રિભોજન કરનારને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વે જે રાત્રિભોજન સંબંધી પાપ કર્યું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, આત્મસાક્ષીએ તે પાપને નિન્દુ છું, આપની પાસે તે પાપને અવગણું છું અને હવેથી તે પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા અલગ કરું છું. ॥ ૬ ॥

નોંધ:—ઉપરનાં વ્રતોનો સંબંધ શરીર કરતાં વિશેષ તેા આત્મવૃત્તિની સાથે જ છે જીવનની સાથે કુદૃષ્ટ વૃત્તિઓ અનાદિ કાળના અધ્યાસને લક્ષ્યે એવી તેા રૂઢ થઈ ગઈ હોય છે કે આવી પ્રતિજ્ઞાઓનું સર્વથા પાલન કરવા સાફ સાધકને અખૂટ ધીરજ અને જગૃતિની આવશ્યકતા રહે છે. અને તેથી જ તે પાંચ વ્રતોને તેા મહાવ્રતો તરીકે જાળખાવ્યાં છે. અને છઠું વ્રત નિયમરૂપે યાવજીવન અને ગમે તેવા કષ્ટમાં પણ પાળવાનું હોય છે. છતાં ઉપરનાં વ્રતો જેટલું કઠિન ન હોવાથી તેને વ્રત તરીકેજ ગણાવ્યું છે.

જ્યારે ઉપરના વ્રતોનો સંબંધ પણ માત્ર દેહ પૂરતો જ રહેવા પામે છે ત્યારે તે દંભપૂર્વક પળાય છે અને યથાર્થ કૃણ નથી આપી શકતાં. તે વાત ભિક્ષુકે પ્રત્યેક પળે વિચારતા રહેવું ધટે.

“એ પ્રમાણે એ પાંચ મહાવ્રતો તથા છઠું રાત્રિભોજનથી નિવર્તવારૂપ વ્રત મળી એ છ વ્રતોને મારા આત્મહિત અર્થે અંગીકાર કરીને વિહરું છું.” આમ શિષ્યે શુરુ પાસેથી યાવજીવન વ્રતો અંગીકાર કર્યા.

આ ચારિત્રધર્મના અધિકાર પછી હવે છકાયના જીવોની શી રીતે રક્ષા કરવી? (જીવનપર્યંત શી રીતે પૂર્ણ દયા-ધર્મનું પાલન કરવું?) તે વિધિ બતાવે છે.

શુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ બાંધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર ભિક્ષુ હો કે સાધ્વી હો, તેણે દિવસને વિષે કિવા રાત્રિએ, એકાદી કિવા સાધુ પરિણદ (સભા)માં, સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ પૃથ્વી, ભીત, શિલા, ઢેકું, સચેત રજવાળું શરીર કે સચેત રજવાળું વસ્ત્ર હોય તેને દાયથી, પગથી, કાઢથી, કાઢના ખંડથી, આંગળીથી, લોખંડની સળાથી કે લોખંડની સળીના સમુદયી જોતરવું, જોદવું, દલાવવું (પરસ્પર અદ્ધાવવું) કે છેદન બેદન કરવું નહિ, તેમજ ખીજ પાસે કેતરાવવું, જોદાવવું, દલાવવું કે છેદન

બેદન કરાવવું નહિ. કિંવા બીજા કાતરતા હોય, ખોદતા હોય, સંઘ-
ટન કરતા હોય કે બેદન કરતા હોય તેને અનુમોદન પણ આપવું નહિ

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી
કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુમોદન ય
આપીશ નહિ. તથા પૂર્વકાળે તત્સંબંધી જે પાપ યથું હોય તેના
હવે પાછો ફરું છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિહું છું, આ
સાક્ષીએ તે પાપને અવગણું છું તથા હવેથી તેવા પાપકારી કે
આત્માને અળગો કરું છું. ॥

ગુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત અને નવાં
બાંધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર બિહુ હો કે સાધ્વી હો તેણે
રાત્રે એકાકી કે પરિપદ્માં, સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ કુવા
પાણી, ઓસનું (ઝાકળ) પાણી, જરફ, ધુમસ, કરા કે લીલ
પર પડેલાં બિન્દુઓ, વર્ષાનું પાણી, સચેત પાણીથી ભિજે
પાણીથી ભિજાવેલું વસ્ત્ર, પાણીનાં બિન્દુથી સ્નિગ્ધ થયેલી
તેવું સ્નિગ્ધ વસ્ત્ર હોય તેને મસળવું નહિ, તેનો સ્પર્શ કે
તેને કચરવું નહિ, દબાવવું નહિ, ઝાટકવું નહિ, પછાડવું ન
નહિ કે તપાવવું નહિ તેમજ અન્ય પાસે મસળાવવું
કરાવવો નહિ, કચરાવવું નહિ, દબાવવું નહિ, ઝાટકાવ
ડાવવું નહિ, સુકાવરાવવું કે તપાવરાવવું પણ નહિ. વ
મસળતો હોય, સ્પર્શ કરતો હોય, કચરતો હોય,
ઝાટકતો હોય, પછાડતો હોય, સુકાવતો હોય કે તપાવ
કરે છે તેવું માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત મન
કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ કે અનુમે
નહિ તથા પૂર્વકાળે તત્ સંબંધી જે પાપ યથું
ફરું છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિહું છું,

કાથી, વૃક્ષની શાખાથી કે શાખાના કટકાથી, મોરપોષથી કે મોરપોષના હાથાથી, વસ્ત્રથી કે વસ્ત્રના છેડાથી, હાથથી કે મુખથી તાત્તી કાયાને (ગરમીથી બચાવવા સારુ) કે બહારના (ઉષ્ણ) દ્રવ્ય (પદાર્થ) ને (કારવા માટે) ફૂંક મારવી નહિ કે વીંજણાથી તથા નાખવો નહિ, બીજા પાસે ફૂંક મારાવી નહિ કે વીંજણાથી તથા નાખતો હોય તો તે ઠીક કરે છે એમ માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી કે કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે પણ તત્ સંબંધી જે કંઈ પાપ થયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ હું નિહું છું, આપની પાસે તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપ-કારી કર્મથી મારા આત્માને અળગો કરું છું. ॥ ૧૦ ॥

ગુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત, અને તેવાં પાપકર્મ માંધવાના પ્રત્યાખ્યાન લેનાર ભિક્ષુ હો કે સાધ્વી હો તેણે દિવસે કે રાત્રે, એકાકી કે પરિષદમાં, સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ બીજા પર ક્રિંવા બીજા પર રહેલી વસ્તુઓ પર અંકૂરા ઉપર કે અંકૂરા પર રહેલી વસ્તુઓ ઉપર, ઉગેલા ગુચ્છો પર કે ઉગેલા ગુચ્છ પર રહેલી વસ્તુઓ ઉપર, છેદેલી સજીવ વનસ્પતિ પર અથવા તેના પર રહેલી વસ્તુઓ પર અથવા જીવડાની ઉત્પત્તિ થાય તેવા કાષ્ટ ઉપર ન જવું, ન ઉભા રહેવું, ન બેસવું કે ન પામ્યાં ફેરવવાં (સૂવું). તેમજ બીજા કોઈને તેના પર ચલાવવા નહિ, ઉભા રાખવા નહિ, બેસાડવા નહિ કે મુરાડવા નહિ. વળી જે કોઈ તેના પર ચાલતો હોય, ઉભો રહેતો હોય, બેસતો હોય કે સૂતો હોય તો તે ઠીક કરે છે તેન પણ માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી કે કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે પણ તત્ સંબંધી જે કંઈ પાપ થયું હોય

તેનાથી નું નિગ્ન માત્ર પૂં ને પાપને આત્મકામીને નું નિંદું પૂં.
 વ્યાપ્તી સાક્ષીને તે પાપને આત્મકામીને પૂં અને દાવા ની પાપથી
 પ્રતિષ્ઠિતી મારા આત્માને વ્યાપ્તી કરુ પૂં. ॥ ૧૧ ॥

નોંધ:—અહીં જાણે એમ પણ લાગે કે જગી, પાપી, વાપ અને
 વનસ્પતિ જેવા સૂક્ષ્મ જીવોને જાણવા માટે આત્મા જોવા માર આ માટે
 આપ્યો દરો ? આત્મા અદિશા શું જીવનમાં મળે છે ? એની રીતે જીવન
 કેમ શકાય ?

આનો ઉત્તર એ છે કે ત્યાગી જીવન જોડે જનક જીવન. તેથી જ
 એવા જનક સાધકો જ સંપૂર્ણ ત્યાગના અધિકારી છે એમ નૈનકશંકર
 માને છે. જે સાધક પ્રત્યેક પળે આટલો જનક હોય તેને આ વસ્તુ એ
 માત્ર અસાધ્ય નથી તેમ અસાધ્ય પણ નથી. અને ત્યાગીને તો તે સાધ્ય છે
 તેથી જ આવા કડિન નિયમો તેના માટે છે. શુદ્ધજીવનમાં અસાધ્ય છે
 તેથી તેના સારુ અદિશાની વ્યાખ્યા પણ મર્યાદિત અને તેને સુસાધ્ય થાય
 તવા યત નિયમોનું વિધાન નૈનકશાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ છે.

જેટલી લાગણી અને જેટલું દુઃખનું વેદન મહાપ્રાણીને થાય છે તેટલું જ
 વેદન સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પ્રાણીને થાય છે તેથી સર્વથા અદિશાની પ્રતિજ્ઞાવાના
 બિશુકો સંપૂર્ણ અદિશા પાળે છે અને તેથી જ તે દરેક જીવોના પ્રતિષ્ઠાક
 ગણાય છે. તેવા બિશુજીવનની ઉપરની પ્રતિજ્ઞા છે.

શુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ
 બાંધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર સાધુ હો કે સાધ્વી હો તેણે દિવસે
 કે રાત્રે એકાદી કે પરિપદમાં, સૂતાં કે જાગતાં, હાથ પર, પગ પર,
 બાંધ પર, સાયળ પર. ઉદર પર, મસ્તક પર, વસ્ત્ર પર, બિદાપાત્ર પર,
 કંચલ પર, પાદપુંજના પર, રજ્જેદરણ પર, ગુચ્છા પર, માતાના
 ભાજન પર, દંડ પર, બાજેક પર, પાટિયાં પર, શય્યાપર કે સંધારા
 (જેસવાના આસન) પર કે તેવાં કોઈ પણ અન્ય ઉપકરણો (સંયમનાં
 સાધનો) પર રહેલા કીડાને, પતંગિયાને, કુંથવાને કે કીડીને જુએ
 તો તેને ઉપયોગપૂર્વક જુએ, જોઈને પરિમાર્જન કરે અને પછી તે

જીવને (દુઃખ ન થાય તેવા) સ્થિતિમાં રાખી જતા, પણ તેને પીપ્પા
વિષયને નહિ. ॥ ૧૨ ॥

નોંધ:- પ્રવિણ જે યોગ કરતા કરતને મારે અને આવશ્યક અને
આવશ્યક વસ્તુ જે સંસ્કાર કરતનાં રહે તેને જ્યાં જ્યાં હોય સંસ્કાર
મળતી જાય તે રીતે પ્રવિણ તે જાતને કુદુ જાણવામાં મદદગાર બને
કાર્ય કરે છે.

પ્રવિણ જે વિષય કરતને પ્રાપ્ત અને વિરાગતી મળતી છે. મનના
દુઃખ વેગને રોકવામાં તે વિષય અર્થના આધારિણી ભેદન ન કરે છે.
તેથી જ પ્રવિણની રીતી પણ જાતની સ્વયં કરત મળી મનનું સાધન પેદાશો
પ્રાપ્ત મારે છે અને પ્રવિણના પાદન સાક આગા, નૃપ, ગમ, મોદ અને
જેવા વિષયના વાગે કહેલા વાતને નહિ મનમાંથી કરતના અંત કુપી
આત્મ અને મોક્ષાર રહે છે.

પદ્યવિભાગ

સાધકની જિજ્ઞાસાથી માંડીને સાધકની સાધ્યસિદ્ધિના આખા
એ વિકાસક્રમની પ્રત્યેક ભૂમિકાઓનો આ પ્રમાણે ઉદ્દેશ્ય છે:-

- [૧] અપભ્રાંશી (ઉપશોદ રૂઢિ) માત્રનાર પ્રાજ્ઞિમુન (નાના પ્રકારના
જીવો)ની દિશા કરે છે અને તેથી તે ને પાપકર્મનો નાશ કરે
છે તે કર્મનું કાર્યું પરિણામ તેને પોતાનેજ જોવાનું પડે છે.

નોંધ:- ઉપશોદનો અર્થ ખૂબ જાણક છે છતાં જદો જે તેનો અર્થ
અનુભવે છેવાય તેો તે વાત ઠીક છે. અનુભવ કે સાધમાનના વચર આપ્ત
સાધનો દોષ તેો અને સાધના નાના પ્રકારના જીવોની દિશા થાય, દોષ
આપા વચેરમાં પડી જવાય દિશા તેથી અનેક જોવાને અને જોવને
આપસિને કંઈક રહે. તેજ પ્રકારે દરેક દિશામાં સમજ તેવું.

કરવું અને ઉપયોગપૂર્વક જોલવું. તેમ કરવાથી પાપકર્મ^૧ બંધાય નહિ.

નોંધ:—ઉપયોગ એજ ધર્મ છે. તેથી ઉપયુક્ત એટલે કે ભગ્વત સાધક દરાદાપૂર્વક પાપકર્મ કરતો નથી. અને જેસતાં, ઉઠતાં, ચાલતાં, ખાતાં, પીતાં તેવી ક્રિયામાં જે કંઈ પાપકર્મ સદ્ગત બાવે તથા જન્ય તેનું તપશ્ચર્યા અને પશ્ચાત્તાપ દ્વારા શીઘ્ર નિવારણ કરી નાખે છે.

[૯] જે સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મા સમાન જાણનાર તથા પ્રાણી માત્ર પર સમદૃષ્ટિથી જોનાર અને પાપના આસ્તવો, (પાપનાં આગમનો) ને રોકનાર હોય છે તેવા દમિતેન્દ્રિય સંયમીને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી.

નોંધ:—સમભાવ, આત્મભાવ, પાપત્યાગ તથા ઈન્દ્રિયદમન આ ચારે વસ્તુઓ પાપકર્મની રોધક છે. તેથી નવાં પાપોનું આવવું થતું નથી અને પૂર્વકૃત પાપો ક્રમશઃ નષ્ટ થતાં જાય છે.

[૧૦] પ્રથમ જ્ઞાન (સમજણ—સારાસારનો વિવેક) અને પછી જ દયાનું સ્થાન છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક દયા પાળવાથી સાધુ સર્વથા સંયમી રહી શકે છે તેવું જાણીને—સંયમી પુરુષો વર્તે છે કારણ કે અજ્ઞાની જન પોતાને માટે શું કલ્યાણકારી છે કે શું પાપકારી છે તેને જાણી શકતો નથી.

નોંધ:—ઉપરની બધી માયાઓમાં કવળ પ્રાણીદયાનું વિધાન આપ્યું છે. તેથી રજે કોઈ દયાનો શુષ્ક અર્થ કરે ! તે માટે અહીં પ્રથમ જ્ઞાન એટલે વિવેકને સ્થાન આપ્યું છે. જે અહિંસામાં વિવેક ન હોય તો ઉપરથી દેખાતી અહિંસા પણ હિંસા રૂપે પરિણમે છે. માટે દરેક ક્રિયામાં વિવેકનું સ્થાન પહેલું રાખ્યું છે.

હવે ઉત્કાંક્ષિતનો કંમ બતાવે છે:—

[૧૧] ધર્મનું યથાર્થ શ્રવણ કરીને જ્ઞાની સાધક કલ્યાણકારી શું છે ? તેમજ પાપકારી શું છે ? તે બન્નેને જાણી શકે છે અને તે પછી જે હિતાવહ છે તેને જ તે આચરે છે.

[૧૨] જે જીવને (ચેતનતત્ત્વને) પણ જાણી શકતો નથી તેમ જ અજીવ (જડતત્ત્વને) પણ જાણી શકતો નથી તે જીવાજીવને નહિ જાણવાથી સંયમને કેમ જાણી શકશે ?

નોંધ:—સૌથી પ્રથમ આત્મતત્ત્વને જાણવું ઘટે. તેને જાણવાથી અજીવનું જ્ઞાન થઈ શકે છે અને તે જો તત્ત્વોને યથાર્થ જાણ્યા પછી આપા જગતના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે છે. અને તેવી સમજ આવ્યા પછી સાચા સંયમને સમજ તેની આરાધના થઈ શકે છે.

[૧૩] જે જીવોને તથા અજીવોને પણ જાણે છે તે જીવાજીવોને જાણીને સંયમને પણ યથાર્થ જાણી શકશે.

હવે જીવાદિના જ્ઞાનથી માંડીને મુક્તિ સુધીના ક્રમ કહે છે:—

[૧૪] જ્યારે જીવ તથા અજીવ એમ બન્ને તત્ત્વોને જાણે છે ત્યારે તે સર્વ જીવોની બહુ પ્રકારની (નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધી) ગતિને પણ જાણી શકે છે.

[૧૫] જ્યારે બધા જીવોની સર્વ પ્રકારની ગતિ જાણે છે ત્યારે તે સાધક પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષ એમ ચારે વસ્તુઓને જાણી શકે છે.

નોંધ:—પાપ અને અંધથી શી ગતિ થાય છે ? અને પુણ્યથી કેવી બાહ્યસુખ અને કર્મસુક્તિથી કેવો આનંદ મળે છે તે તેવા સાધક જરામ સમજ શકે છે.

[૧૬] જ્યારે પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે તે દુઃખના મૂળરૂપ દેવ અને મનુષ્ય ઇત્યાદિ સંબંધીના કામ બાજોથી નિર્વેદ પામે છે. (વૈરાગ્ય પામી કામબોજોથી નિર્વેદ થાય છે.)

[૧૭] જ્યારે દેવતા અને મનુષ્ય સંબંધી બોજો પરથી નિર્વેદ પામે છે ત્યારે તે આશ્ચર્ય તર અને બાહ્ય સંયોગની આસક્તિને તર શકે છે.

નોંધ:—આવશ્યક સંયોગ એટલે કપાયાદિનો સંયોગ અને બાહ્યસંયોગ એટલે કુટુંબાદિનો સંયોગ.

- [૧૮] ત્યારે આર્જ્યતર અને બાહ્ય સંયોગોને તજે છે ત્યારે જ તે દ્રવ્ય અને ભાવથી મુંડિત બનીને આયુ સાધુત્વ અંગીકાર કરે છે.
- [૧૯] ત્યારે મુંડિત થઈને તે અભ્યગારપણું સ્વીકારે છે ત્યારે જ તે સંવર (પાપનું રૂંધન) રૂપ ઉત્તમ ધર્મનો સ્પર્શ કરે છે.

નોંધ:—ઉત્તમ ધર્મ એટલે આધ્યાત્મિક ધર્મ. આટલાં સોપાન આગળ વધ્યા પછીજ તે આધ્યાત્મિક ધર્મને આરાધી શકે છે.

- [૨૦] ત્યારે ગંધર્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મને સ્પર્શ કરે છે ત્યારે અબોધિ (અજ્ઞાન) રૂપ કલુપતાથી સંચિત કરેલા પાપકર્મરૂપી મેક્ષને દૂર કરી શકે છે.

- [૨૧] ત્યારે અજ્ઞાનદ્વારા અનાદિ કાળથી એકઠો કરેલો કર્મરૂપી મેક્ષ દૂર કરે છે ત્યારે જ સર્વલોકવ્યાપી (કેવળ) જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનને સાધક પામી શકે છે.

નોંધ:—જે દ્વારા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળના સર્વ ભાવોનું એકી સાથે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય તે સંપૂર્ણ જ્ઞાનને જિનદર્શન કેવળ જ્ઞાન કહે છે.

- [૨૨] ત્યારે તે સર્વલોકવ્યાપી (કેવળ) જ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પામે છે ત્યારે તે જિન (રાગ અને દ્વેષરહિત) કેવળી થઈને લોક અને અલોકના સ્વરૂપને જાણી શકે છે.

- [૨૩] ત્યારે તે કેવળી જિન લોક અને અલોકના સ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે તે મન, વચન અને કાયાના સર્વ વ્યાપારોને રૂંધીને શૂંઝેશી (ત્યાં મેરુ જેવી આત્માની અડોલ સ્થિતિ થાય છે તે) અવસ્થાને પામે છે.

- [૨૪] જ્યારે તે ગોગોને રૂંધીને ઝેલેથી અવસ્થાને પામે છે ત્યારે મર્મ કર્મોનો ક્ષય કરીને કર્મરૂપી રજ્જીથી સર્વથા રહિત બની સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થાય છે.
- [૨૫] જ્યારે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને કર્મરૂપી રજ્જીથી રહિત થઈ સિદ્ધગતિને પામે છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે આસોકના મરતક પર જઈ તે શાશ્વત ગિદ્ધ થાય છે.

નોંધ:—આત્માનો સહજ સ્વભાવ ઉર્ધ્વ ગમનનો છે છતાં કર્મવશાત્ તેની વિદ્રોમગતિ થયા કરે છે. જ્યારે તે કર્મથી સર્વથા રહિત થાય છે ત્યારે તે કર્મથી રહિત બની સરસગતિએ ઉર્ધ્વ જઈ રહે છે.

- [૨૬] જે મુખનો સ્વાદક અર્થાત્ માત્ર બાહ્ય મુખનો જ અભિજ્ઞાપી હોય, પોતાને કેમ મુખ મળે તે માટે સદા આકુળ રહેતો હોય, ધણું ઊંઘી રહેવાના સ્વભાવવાળો હોય અને સતત કામ પગ ધત્યાદિ અંગોને વિભૂષા અર્થે ધોયા કરવાનો જેને સ્વભાવ હોય તેવા સાધુને મુર્ગતિ દુર્લભ છે.

નોંધ:—પોતાનાં શરીર તથા હૃદયોને કેમ મુખ થાય તે માટે સતત ચિંતા રાખતો હોય, આળસુ હોય અને શરીરવિભૂષામાં રાગનો હોય તે ચિત્ત સંયમ પ્રત્યે સ્વાભાવિક રીતે જ ઓછું રહે છે અને તેવા સાધકને વિકાસ રોધાય છે.

- નિકામશાયિન્ શબ્દમાં ઈન્ પ્રત્યયનો પ્રયોગ સ્વભાવાર્થમાં વપરાયો છે.
- [૨૭] જેનામાં આભ્યંતર તથા બાહ્ય તપશ્ચર્યાના શુચ્ચ પ્રધાનપણે પ્રકૃતિથી સરળ, ક્ષમા તથા સંયમમાં રક્ત, બાવીસ પરિપક્વ છતનાર એવા સાધકને મુર્ગતિ પ્રાપ્ત થવી સુલભ છે.

નોંધ:—પરિપક્વો વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં તપશ્ચર્યાનું વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ત્રીસમા અધ્યયનમાં જુઓ.

- [૨૮] જેમને તપ, સંયમ, ક્ષમા અને ધ્વજાયર્થ વદાક્ષા છે તે પાછલી વયમાં પણ સંયમ માર્ગમાં ગયેલા (માર્ગને પ્ર

યથેલા) સાધકો શીઘ્રતાથી અમરબનને (ઉચ્ચ પ્રકારનાં દેવ-લોકનાં રથાનો)ને પામે છે.

નોંધ:—અહમકાળનો પણ ઉચ્ચ સંયમ ઉચ્ચગતિને આરાધી શકે છે.

[૨૯] આ પ્રકારે હમેશાં યત્નાવાન અને સમ્યક્ દષ્ટિ સાધુએ દુઃખે કરીને પામી શકાય તેવી આદર્શ સાધુતાને પામીને (પૂર્વોક્ત પદ્મ છવનિકાપત્રી) મન, વચન અને કાયા એમ ત્રણે ગોગોથી વિરાધના ન કરે.

નોંધ:—પ્રમાદ એજ પાપ-અવિવેક એજ પાપ અને ઉપયોગ એજ ધર્મ-વિવેક એજ ધર્મ. આટલું જ સાધક તાલીને વર્તે છે તેજ સાધક આધ્યાત્મમાર્ગનો અધિકારી છે અને તેજ જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, સંયમ, વૈરાગ્ય, ત્યાગ, અને એમ ક્રમશઃ સંપૂર્ણ કર્મ કામ કરી સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને સંપૂર્ણ દર્શન આરાધીને રાગદ્વેષથી સર્વથા મુક્ત અટોલ યોગી થઈ સાધ્યસિદ્ધ, ભુક્ષ અને ભવબંધનથી ત્રવંથા મુક્ત થાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે પદ્મછવનિકા નામનું ચોથું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

તેમાં કેમ પાર ઉતરવું? તેના આ અધ્યયનમાં સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય છે. શિક્ષાથી જવાબી માંડીને શિક્ષા લઈ પાછા ફરી કેવી રીતે ભોજન કરવું? ત્યાં મુંઝાની પ્રત્યેક ક્રિયાઓનું તદ્દરૂપથી વર્ણન નીચે આપ્યું છે.

ચુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] શિક્ષાનો કાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે આકુળતારહિત (ધીરધીમાન) અને મહારહિત સાધુ આ કમગોમયી ભાત પાણી (શિક્ષા)ની મનેપણા કરે.

નોંધ:—સાધક શિક્ષાએ પ્રથમ પ્રદરમાં સ્વાધ્યાય, બીજા પ્રદરમાં ધ્યાન અને ત્રીજા પ્રદરમાં બરોપકરણ (સંયમને ઉપયોગી સાધનો) ની પ્રતિષ્ઠા કરી વર્તમાન કાળની પરિસ્થિતિને અનુલક્ષી જે ગામમાં જે સમય ગોચરી (શિક્ષા)નો દોષ તે સમયે શિક્ષાચરી જતું થયે.

[૨] તે ગામ અથવા નગરમાં ગોચરી ગયેલો મુનિ ઉદ્યેગરહિત અને અઆકુળ ચિત્તથી મંદ મંદ (ઉપયોગ પૂર્વક) ચાલે.

ચાલતી વખતે કેમ ચાલવું તે વિધિ બતાવે છે:—

[૩] આગળ યુગ (આર દાય) પ્રમાણ સુધી દૃષ્ટિ ગરાગર લંગા-લીને ખીજ, વનરપતિ, પ્રાણીઓ, સચેત જળ અને સચેત મૃતિકા (ધી દર રહીને)ને દર છોડીને ગરાગર જેવા પછી જ ઉપયોગ પૂર્વક પૃથ્વી પર ચાલે.

[૪] પૂર્વોક્ત શુભસંપન્ન સાધુ ખાડ કે ઊંચી નીચી ત્રિપમ જગ્યા, અને વૃક્ષના ફૂંદાં કે કાંદવવાળી જગ્યાને છોડી દે. તેમજ ખીજે સારો માર્ગ દેખે તો ખાડને ઝાળગવા સારું કાષ્ટ, પાપાણુ વગેરે ગોડ્યા દોષ તો તે પર પાવ્ય ચાલે નહિ.

[૫] કાંઈ કે તેવા ત્રિપમ માર્ગે જતાં ત્યાં તે સંપન્ન કદાચ લપસી પડે કે ખાડમાં પડી જાય તો જસ (દાલતા ચાલતા) છવાતી તથા સ્થાવર છવોતી દિસા થાય.

પિણ્ડપણી

[૧૬૬] શિક્ષાર્થે ગયેલો શિક્ષુ વર્ષા ઋતુમાં કાદવથી બચવા માટે રસ્તામાં લાકડું, પાથર, ઇંટ કે જે કંઈ સાધન ઉશ્લેષવા સારુ રાખેલાં હોય તે સ્થિર ન હોય (સાક્ષતા ચાલતા હોય) તે પાંચે ઇંદ્રિયોને દમન કરનાર સમાધિવંન સાધુ તે પર ચાલિમન ન કરે. કારણ કે તેની જગ્યા કેટલી પોલી ફાગીડી છે તે ખબર ન પડવાથી તેવા સ્થળે અસંવમનો ભય દેખાય છે.

નોંધ:—તેવી ચાલતી વસ્તુ પર પગ મૂકવાથી પડી જવાય તે પીડા થવાનો અને પોલી જગ્યામાં રહેલા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ સંભવ છે.

પ્રાધુજી માટે કોષ દાતાર નિમ્નરણી, પાટિયું કે બાન્નેડ કિંવા મેડા કે માળ પર ચઢીને જિંચેથી લાવેલી વસ્તુ તો તે માળ પર ચડતાં કદાચ તે જેન પડી જાય તો હા ભાંગે અને તેના પડવાથી ત્યાંના પૃથ્વીકાયના જીવો ખીમ્મ પણ ત્યાં રહેલા જીવોની દિસા થાય.

૯] તેથી આ પ્રમાણે આવા મહા દોષોને જાણીને સંયમ માળ પરથી લવાયેલી શિક્ષાને ગ્રહણ કરતા નથી.

શિક્ષા કેવી લેવી તે કહે છે:—

[૭૦] સૂરણ વગેરે કંદ (કાંદા), પિંડાળુ વગેરેનાં મૂળ, શાક, તુંબકું અને આદુ આ બધી વસ્તુ કાચી હોય (અગ્નિ જેવું શસ્ત્ર ન લાગ્યું હોય) તો તે ન કરે.

નોંધ:—કાચી અને છેદેલી વસ્તુમાં જીવો હોવાને શિક્ષુ તેને તજ દે.

[૭૧+૭૨] જવનું ચૂર્ણ, (સાથે) ખોરનો ભૂકો, તેથી કોઈ પણ ચીજ કે જે હુકમ

પાણીનું આસ્વાદન કરી (આખી) તપાસીને પછી જ નિશ્ચય મેળવે છે.

[૮૫+૮૬] તે વખતે નિશ્ચય દાતારને કહે કે આખવા માટે મારા હાથમાં ચોક્કસ જળ આપો. (હાથમાં પાણી સીધા પછી) તે ખ્યાલ આવે કે એ પાણી અતિ ખાટું કે દોષી (ગંધકી) મળેલું છે. તેમ જ પોતાની તૃપ્તિ હિષાસવા માટે પર્યાપ્ત નથી. તો તે દેનાર બેનને કહે કે આ પાણી કોનેયુ કિંવા ખાટું દોષવાળી મારી તૃપ્તિ દૂર કરવા માટે યોગ્ય નથી, માટે મને તે કલ્પનીય નથી.

નોંધ:—કોઈ પણ બોજન કે પાણી સરીકને અપચ્ચ દોષ તે સ્વીકારેલું ન હોય કારણ કે તેમ કરવાથી સરીકમાં બાળિ થવાનો ગ્રમ રહે અને શેષિષ થવાથી વિવિધગ્રમિયાં હાનિ પડેલી.

[૮૭] કદાચિત્ત્વ ઇચ્છા વગર કે ખ્યાન ન કરેવાથી તેનું પાણી કોઈ દાતારે બોજાવી દીધું હોય તો તે પોતે પણ ન પીએ કે અન્ય નિશ્ચયને પણ તેનું જળ આપે નહિ.

[૮૮] પરંતુ એકાંતમાં સમ્પન્ન થઈને પ્રાસક (પ્રાણીની રક્તિ) રચાન જેમ તે પાણીને ચત્તાપૂર્વક (કોઈ જગતે દુઃખ ન થાય તેવી રીતે) નાખી કે અને તે નાખી દીધા પછી નિશ્ચય પાછો ફરે.

નોંધ:—પાછા ફરતી વખતે જે ક્રિયા કરવામાં આવે તો તેને 'ઈર્ષાવત્તીનો કાયોત્સર્જ' કહેવાય છે.

[૮૯+૯૦] ગોચરી મળેલો નિશ્ચય (તપશ્ચર્યાદિ કે રોગાદિ કારણથી પોતાને રચાને પડેલાં ક્ષુધાથી પીડાઈને) બોજન કરવાને ઇચ્છે તો ચત્તાપૂર્વક કે કોઈ ભોંતના મૂળ પાસે જવરદિત રચાન તપાસી લે. ઉપરથી ઢાંકેલા કે જવવાળા તે રચાનમાં મેધાવી સાધુ તેના માલિકની આજ્ઞા સમ્પન્ન પોતાના હાથને સાફ કરીને પછી ત્યાં આહાર કરે.

[૯૧+૯૨+૯૩] ઉપરની વિધિથી આહાર કરતા મુનિને બોજનમાં

ગોળી, ફટક, પાગ માંથી દુકોને કે પાંચે અથવા તેના પ્રદરોને દોષ કયને નીકળે એ તેને (પાં બેપ બેપ ૪૦) દાખથી જ્યાં ત્યાં દર ફેંક નાંદ કે મોટેથી ટિલાળાને ફેંક નાંદ. પરંતુ તેને દાખમાં અદખ કરી એકાંતમાં જાય જ્યાં ત્યાં એકાંતમાં જઈને નિર્જીવ જગ્યા તપાસીને ચન્તાપૂર્વક તે વરતને ત્યાં મૂકી દે અને ત્યાં મૂકીને પાછો ફરી ધર્માપયિક ક્રિયા પ્રતિક્રમે.

નોંધ:—ધર્મા એટલે માર્ગ : માર્ગમાં જતાં જે કંઈ દોષ થયો હોય તેનું નિવારણ કરી તેનું તે ક્રિયાને ધર્માપયિકી ક્રિયા કહેવામાં આવે છે.
[૮૭] અને જો ચોનાના સ્થાને પહેલાં પછી વિદ્યા આવતી પ્રજ્ઞા રાજો તો બોજનસદિત આવીને તે પહેલાં બોજન કરવાની જગ્યા (નિર્જીવ છે કે કેમ તે) તપાસી લે. અને પછી તેને (રજો દરજીથી) સ્વચ્છ કરે.

નોંધ:—દરેક જૈનભિક્ષુ પાસે રજોદરજી દોષ છે તે એવું કોમળ દોષ છે કે તેથી સૂક્ષ્મ છવ પછુ ન મરતાં બાનુએ થઈ જાય છે.

[૮૮] પછી વિનયપૂર્વક તે સ્થાનમાં પ્રવેશ કરીને અદારથી આવેશો તે ભિહુ; શુરની સમીપ આવી (આદાર મૂકી પછી માર્ગના દોષ નિવારવા માટે) ધર્માપયિકી ક્રિયા પ્રતિક્રમે એટલે કે કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:—સ્થાનમાં પ્રવેશ કરતાં મુનિશ્રી “ નિસીદ્ધી ” કહી શુર્વાદિને “ મત્થેણુ વંદામિ ” એવું કહે છે.

[૮૯] પછી તે ભિહુ; આદાર પાણી લેવા જતાં કે ત્યાંથી પાંજા કરતાં જે કંઈ અતિચાર કર્યા હોય તે બધાને ક્રમપૂર્વક યાદ કરી લે.

[૯૦] આવી રીતે કાયોત્સર્ગ કરી પ્રાયશ્ચિત્ત લાઇ નિવૃત્ત થયા બાદ સરલ શુદ્ધિમાન તથા શાંત ચિત્તવાળો તે મુનિ આદારપાણી દેવી રીતે મેળવ્યાં ? ઈત્યાદિ બધું વ્યાકુળતા રહિત શુરુ સમક્ષ સ્પષ્ટ કરે.

- [૯૧] પહેલાં કે પછી ચથેલા દોષોની કદાચિત્ તે વખતે ખરાખર આલોચના ન થઈ હોય તો ફરીથી તેનું પ્રતિક્રમણ કરે અને તે વખતે કાચોત્સર્ગ કરી (દેહભાન જૂલી) આયું ચિત્તન કરે કે:—
- [૯૨] અહો ! શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ મોક્ષના સાધનરૂપ સાધુપુરુષના દેહને નિભાવવા સારુ કેવી નિર્દોષવૃત્તિ બતાવી છે ?

નોંધ:—આવી નિર્દોષ લિક્ષાવૃત્તિથી સ્વયમના અવલંબનભૂત શરીર પણ પાલન થાય છે અને મોક્ષની પણ સાધનામાં આધા થતી નથી.

- [૯૩] (કાચોત્સર્ગમાં ઉપરનું ચિત્તન કરી) નમસ્કારનું ઉચ્ચારણ કાચોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ તેમજ પછી જિનેશ્વર દેવોની ર (૩૫ લોગરસનો પાક) કરી પછી થોડો સ્વાધ્યાય કરીને ક્ષણવાર વિશ્રામ લે.

- [૯૪] અને વિશ્રામ લક્ષને (નિર્જરારૂપ) લાભનો અર્થો તે પોતાના કદ્યાણુ માટે આ પ્રમાણે ચિત્તન કરે કે, “ મુનિવરો મારા પર અનુગ્રહ કરીને આ મારા આહારમાં લે તો હું સંસારસમુદ્રથી તરી જઈ ?”

- [૯૫] આ પ્રમાણે વિચારીને સૌથી પ્રથમ પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષ પછી તેનાથી નાના મુનિજીને એમ કમશઃ બધા આમંત્રણ કરે. આ પ્રમાણે આમંત્રણ કરતાં જો આહાર કરવાની ઈચ્છા કરે તો તેની સાથેજ આહાર

નોંધ:—સૌથી પહેલાં દીક્ષા વડીલ મુનિને આમંત્રણ કે વિનયધર્મ બજાવવા માટે છે.

- [૯૬] જો કોઈ સાધુજી આહાર કરવા ન ઈચ્છે તો ગ્રંથ લોજ રાગ અને દેવને દૂર કરી પહોળા મુખ ભાજનમાં યત્નાપૂર્વક નીચે ન વેરાય તેવી રીતે

- [૯૭] ગૃહસ્થે પોતાને માટે બનાવેલું અને વિધિ

ભોજન તીખું, કડવું, કસાગેલું, ખાટું, મધુર કે ખારું ગમે તેવું હો. પરંતુ સંયમી બિલ્લુ તેને મધ કે ઘીની માફક પ્રેમપૂર્વક આરોગે.

નોંધ:—ઉપર તીખી વસ્તુનો નિદેશ કર્યો છે માટે તીખું લેવાનું જ હોય છે તેવું વિધાન નથી. સંયમી માટે અતિ ખાટાં, ખોરાં અને તીખાં ખાણું ત્યાગ્ય છે પરંતુ કદાચ ભૂલથી તેવું આવી ગયું હોય તો મનમાં ગ્લાનિ લાગ્યા વગર વાપરી લેવું.

ઘી અને મધ જેમ ગ્લાનિ વગર ખવાય છે તેમ કડવું ભોજન પણ તેવી રીતે માનીને સંયમી તેનો ઉપયોગ કરે.

[૯૮] મજેલો આદાર, રસ (વધાર) રહિત હો કે જીવના ધાન્યનો હો. ઉત્તમ પ્રકારની શાક વગેરે સામગ્રીથી સહિત હો કે રહિત હો, સિન્ધ (ઘી વગેરે સહિત) હો કે શુષ્ક (હુખો) હો, ખોરકુંડ હો કે અડદના બાકળાનું ભોજન હો—

[૯૯] તેમજ ભોજન અલ્પ મજો કે બહુ મજો, પરંતુ તે મજેલા આદારની કે દાતારની નિંદા ન કરે. પરંતુ તે મુધાજીની (કેવળ સંયમનું ધ્યેય રાખીનેજ જીવનાર બિલ્લુ) નિર્જીવ, નિર્દોષ અને સદન સદન મજેલા આદારને નિઃસ્વાર્થ ભાવે શાંતિપૂર્વક આરોગે.

[૧૦૦] (મદાપુરુષો કહે છે કે:—) આ દુનિયામાં કોઈ પણ બદલાતી આશા વિના કેવળ નિઃસ્વાર્થ ભાવથી બિલ્લા આપનાર દાતા અને કેવળ સંયમના નિર્વાદ માટે નિઃસ્વાર્થ ભાવે બિલ્લા લેનાર બિલ્લુ જો બન્ને મળવા દુર્લભ છે. જે નિઃસ્વાર્થી દાતાર અને નિઃસ્વાર્થી બિલ્લુ હોય છે તે બન્ને ઉત્તમ ગતિને મેળાવે છે.

નોંધ:—સરજમાર્ગમાં ગમન, પોતાના ઉપયોગી કાર્યમાંજ સાવધાનતા, જતાં આવતાં માર્ગમાં રહેલા સુદૃઢ જીવોની પાત્ર લક્ષ્યપૂર્વક રક્ષા, બીજા બિલ્લુકોને જરા પાત્ર દુઃખ કે આધાન ન પહોંચે અને દાતાની પ્રત્યક્ષ ખગામર જાળવ્યા રહે તેવી વિશુદ્ધ બિલ્લાની ગતિવિધિ, દાતાર મદલન ન કરે કે ન દુનિયા તેના સતત ઉપયોગ, સંપૂર્ણ નિર્જીવ ખાનપાનના સોપન

માટે ધરાવત નહીં હતા, બિહુવૃત્તિનું મિત્ર નહોતું. આથી મુદ્દ-
લોચનવૃત્તિ અને નિરાચર્યમાને સામ વચેલા પિણ્ડ ચોળન કરવું. આ
સાથે સમયને વર્તમાને બિહુ એજ આદર્શબિહુ છે અને તે બિહુની
નિશ્ચયિત દાખરના દિશમાં સંધન અને ત્યાગના કંટાળ વચ્ચે છે.

આની નિશ્ચયિતથી સંકળી લવનનો નિર્બોધ કરવો તેજ પિણ્ડપણાનું
રહસ્ય છે. અને કાંઈ પણ પ્રમાણના ઐતિહ્ય દર્શાવે વિના જે કૃતિની સામગ્રી
વિના નિરવધાર્યમાને આપવું તે દાતાનું કર્તવ્ય છે અને તેજ જાણ આધારિક
વિશ્વાસમાં તેને મેલે છે.

એ પ્રમાણે કરું છું.

પિણ્ડપણા અધ્યાનનો પ્રથમ ઉદ્દેશ પ્રમાણ મળે.

બીજો ઉદ્દેશ

બિદ્યા દેવની પુષ્ટિ માટે નથી. બિદ્યા પ્રમાણ અને આગ્રહ
વધારવા માટે નથી. બિદ્યા કેવળ ઇવન પ્રવાહને સ્વતંત્ર રાખવા
માટે છે.

જેમ શરીર તે જાડ, માંસ અને મજાનું બાજન છે. નિરાસર
છે, તેની ચિંતા શી ? તેમ જણી તેને મુશ્કેલી નાખવું કે તેના પ્રત્યે
એકરકાર રહેવું એ કંઈ તપશ્ચર્ય નથી બાગાનું પાનુ એ વાચકર
જરૂરિયા કહેવાય છે. તેજ રીતે દેવને આતિ પુષ્ટ કરવો, તેનીજ
દાપટીપમાં રહી રહી ઇવનની ઇતિ સમાપ્તિ આની લેવી તે પશુ
નથી જણતા છે.

આ વસ્તુને સમગ્ર સાચા સાધુઓ જે મધ્યસ્થવૃત્તિથી
બિદ્યાવૃત્તિ ચલાવે છે તેનું આદર્શ વર્ણન છે.

શુદ્ધેવ બોલ્યા:—

[૧] સંધી બિહુ બધો આદાર પછી તે મુગંધી (ગોદક વગેરે) હો

ખરાબ છે કે અદો ખોરાક સુધાં મળતો નથી. એવા એવા અનિ-
વિચારો ન્યાયવાનો પણ સંભવ રહે.

[૬] માટે ભિક્ષુનો સમય થાય ત્યારેજ ભિક્ષુએ ભિક્ષાર્થે ઉદ્યમ કરવો.
તેમણે. ભિક્ષા સમયે નીકળવા કરતાં કરાવિત ભિક્ષા ન મળે
તો પણ દીનદીન થઈને શોક ન કરતાં આ સદજ સદજ તપ
ધર્મ થઈ એમ માનીને તે છુપાના સંકટને સમજાવપૂર્વક
ચૂંકવું કરે.

[૭] ભિક્ષુ; નાનાં મોટાં પણ પક્ષીઓ ખોરાક માટે (કે ચળુ માટે)
એકાં થઈ દોલ તેનો સામે ગમન ન કરે પણ ઉપયોગપૂર્વક
બીજાના માર્ગેથી ગમન કરે અથવા બીજાને માર્ગ ન દોલ તે
પાછો ફરે.

નોંધ:—સામે જવાથી તે પ્રાણીઓને લય ઉત્પન્ન થાય અને તે
તેમની લાચણી દુભાય અથવા હાડી અથ તો તેમને ખોરાકમાં અંતરા
(વિધન) પડે.

[૮] ગૃહસ્થને ત્યાં ભિક્ષાર્થે ગયેલો સંયમી ભિક્ષુ દોષ રચે એ
નહિ કે ઉભા રહીને વાતોના ગપાટા મારે નહિ.

નોંધ:—ગૃહસ્થોના અતિ પરિચય સંયમી હવતને બાધાકર નીવ
છે. માટેજ મહાપુરુષોએ પ્રયોજન પુરતું કાર્ય લેવાનું હતું છે.

[૯] ગાયત્રીએ ગયેલો સંયમી દોષ ગૃહસ્થના ઘરની બોગજ, કમાડ
પાટિયું, બારણું કે કમાડને ટેકો દઈને (તેનું અવલંબન લઈને
ઉભો રહે નહિ.

નોંધ:—કદાચ તેને ટેકો દઈને ઉભા રહેતાં બારણું કે કમાડ વડે
હાડી જવાથી પણ જવાનો લય છે.

[૧૦+૧૧] ગાયત્રીએ ગયેલો સંયમી બીજા ધર્મના અનુયાયી અમ
બ્રાહ્મણ, કૃષ્ણ કે ભિખારી જે ગૃહસ્થનાં દ્વારની સન્મુખ બો-

નને માટે કે પાણીને માટે આવી ઉભા થેલા એ તેને બાળાંથીને
ગદમાં પ્રોત્ત ન કરે, તેમજ તેમની દર્શિ પરે નેતા અને ઉભા
પણ ન રહે, પરંતુ એકાગ્રમાં (નિષ્કાળાન્ત) જઈને જ ઉભા રહે.

[૧૨] કાચળે તેમ કરવાથી તે બિખારી કિંતા તપક નાખ્યથ માત્ર
અથવા અને નાખ્યથ માત્ર તેમજ પોતાના ધર્મની પણ
હલકાઈ દેખાય.

નોંધ:—મારામાં રહે બાળ પડાવશે ! તેવું માની બિખારીનું હૃદય
ફૂગાય અથવા આપનારની સાગળી ફૂગાય અને બિખારીની આવી નરિકામ
યમ જતાં પોતાની કદર પણ બિખારી જેવી થવાથી સ્વનિશ્ચયના સંયમી
ધર્મની ગદતા પડે.

[૧૩] પણ ગૃહપતિ તે આનેલા ખીમ્મ બિશુકને બોજન આપે કિંતા
ના પાટે અને તેથી જ્યારે તે બિશુક પાછો ફરે ત્યારબાદજ
સંયમી બોજન કે પાણીને માટે ત્યાં ગમન કરે.

[૧૪+૧૫] (નીલોત્પલ) લીલું કમળ, (પદ્મ) લાલ કમળ, ચંદ્રવિકારી
શ્વેત કમળ અથવા માલતી મોગરાનું કે તેવું ખીજું કોઈ પણ
ફૂલ ચૂંટીને કોઈ બાઈ બિશુ આપે તો તે બોજન અને પાન
સંયમીને અકલ્પ્ય (અગ્રાહ્ય) છે. માટે આપનાર બેનને કહે છે
એ આદાર પાણી દવે અને ગ્રાહ્ય (કલ્પ્ય) નથી.

[૧૬+૧૭] લીલું કમળ, લાલ કમળ, ચંદ્રવિકારી શ્વેત કમળ અથવા
મોગરાનું કે તેવું ખીજું કોઈ પણ ફૂલ કચરીને, છેદીને કોઈ
બાઈ બિશુ બેઠારાવે તો તે બોજન અને પાન સંયમીને ગ્રાહ્ય
નથી. માટે બિશુ આપનાર બેનને બિશુ કહે છે એન ! તે અન-
પાન મારા માટે કલ્પ્ય નથી.

[૧૮+૧૯] કમળનો કંદ, ખાખરાનો કંદ, કમળની નાળ (સાંઠા), લીલા
કમળની નાળ, કમળના તંતુ, સરસવની ઝાંડલી, શેરડીન કટકા

આ બધું સચેત હોય તો તે તથા નવી કુંપળી, વૃક્ષની, તૃણની તથા એવી બીજી પણ કોઈ વનસ્પતિની કાચી કુંપળીઓ વગેરે હોય તો તેને પણ સાધુ ગ્રહણ ન કરે.

[૨૦] તેમજ (જેનું બીજ અંધાણું નથી તેવી) કુચી ચોળા કે મગની ફળીઓ એકવાર શેકેલી હોય અથવા કાચી હોય તો તે આપનાર બેનને લિહુ કહે કે મને તેનું ગ્રાહ્ય નથી.

[૨૧] અગ્નિ આદિથી અપકવ બોરકૂટ, વાડના કારેલાં, નાળિયેર, તલ-પાપડી તથા નિઝવૃક્ષનું ફળ (લિંબોળી) વગેરે કાચાં હોય તો મુનિ ગ્રહણ ન કરે.

[૨૨] તેમ જ ચોખ્ખાનો તથા તલનો આટો તેમજ સરસવનો બોળ તથા અપકવ પાણી વગેરે કાચું હોય અથવા મિશ્ર પાણી હોય તો લિહુ તેને પણ ગ્રહણ ન કરે.

[૨૩] અપકવ કોહુ, બિજોરુ, પાંદડા સહિત મૂળો કે મૂળાની કાતરી વગેરે કાચાં કિંવા શ્વેત પરિણત ન હોય તો તે પદાર્થોને મુનિ મનથી પણ ન ધર્યો.

[૨૪] તે જ પ્રમાણે ફળોનું ચૂર્ણ, બીજોનું ચૂર્ણ, બહેડાં તથા રાવણનાં ફળ વગેરે કાચાં હોય તો સચેત જાણીને તેને છોડી દે.

[૨૫] દમેશાં લિહુ સામુદાનિક (ધનવાન અને નિર્ધન એ બન્ને સ્થળે) સમાન ગોચરી કરે. નિર્ધન કુળનું ઘર જાણી તે ઉલ્લંઘીને શ્રીમંતને ઘેર ન જાય.

નોંધ:—શ્રીમંત હો કે ગરીબ હો. તપસ્વી લિહુ તે બન્ને પર સદ્રષ્ટિ રાખે અને રાગરહિત થઈ પ્રત્યેક ઘેર ગોચરી અર્થે ગમન કરે.

[૨૬] નિર્દોષ લિક્ષાગ્રહણની ગવેષણા કરવામાં રત અને આદ્ય મર્યાદાને જાણનાર પંડિત લિહુ ભોજનમાં અનાસક્તિ ર

છે તે ધર્મ પાપ પ્રસવે (સેવે) છે. અને માયાશી વાલ્યને એકું કરે છે.

નોંધ:—માયા અને દેવ જીવને એકાંત અનર્થનાં મૂળ છે. તેનું જ સેવન કરે છે તે એવા અપરમનો સમય કરે છે, કે જે અપરમથી તે યવતમા ઉચ્ચ સ્થિતિમાં દોવા છતાં નીચ સ્થિતિમાં અમન કરે છે.

[૩૬] સંવર્ધી બિહુ પોતાના સંવર્ધન નિર્મળ યજ્ઞનું રક્ષણ કરતો જેના ત્યાગમાં કેવળી (જાની) પુરોગાની સાક્ષી છે તે બિહુ દ્રાક્ષનો આસપ, મહુડાનો રસ કે બીજા કાષ્ટ પશુ માદક રસને કદી પણ ન પીએ.

નોંધ:—કોઈ પણ માદક વસ્તુ બિહુએ ન વાપરવી, માદક વસ્તુથી જન્યુતિનો નાશ થાય છે.

[૩૭] મને કાષ્ટ દેખતું નથી તેમ માની જે કોઈ બિહુ એકાંતમાં ચોરી કરીને તેવો માદક રસ પીએ છે તેના દોષોને અને માયાને જીએ અને હું તે વર્જીતું હું; માટે સાંભળો.

[૩૮] તેવા બિહુની આસક્તિ વધે છે અને હજકપટ તથા અસત્યાદિ દોષો પણ વધે છે. આ લોકમાં અપ્રીતિ પ્રસરે છે. તેમજ પાર-લોકિક શાંતિ પણ તે પામતો નથી અને (સાધુપણથી વંચિત થઈ) સતત અસાધુતાને મેળવ્યા કરે છે.

નોંધ:—કેશ ત્રુટિ પણ પતનના મહાન નિમિત્તરૂપ બની જાય છે. સાધુતાના સાધકે સતત જન્યુતિ રાખવી જોઈએ.

[૩૯] જેમ ચોર પોતાના દુષ્કર્મોથી ભાંતચિત્ત રહે છે તેમ દુષ્કર્મિ બિહુ પણ પોતાના દુષ્કર્મોથી અસ્થિરચિત્તવાળો રહે છે તેવો મુનિ મૃત્યુના અંતમુખી પણ સંવરધર્મની આરાધના કરી શકતો નથી.

નોંધ:—જેનું ચિત્ત ભોગોમાં આસક્ત રહે છે તે કદી સંયમમાં દત્ત-ચિત્ત રહી શકતો નથી.

[૪૦] જ્યોતિ માત્ર દિગ્દર્શી નથી. આમ જોવાના આગમનો કે જોવા પામીને પાત્ર આગમી અર્થ નથી. મદ્યપુરુષના તરિકાથી તેના પર કામ અમર થઈ નથી. જ્યાં મદ્યનો પાત્ર મેલે ત્યાં છે. પણ જો તે જાણે તેની જ્યાં જ્યાં જતાને ક્યારે અમર નથી.

[૪૧] જે પ્રમાણે દુર્ગમોત્તરે જોવાના જ્યોતિ મળીને નથી તેનાર તેના જિજ્ઞાસુઓના જેવા રોષે (પાશ) ચાર (પાપ એકનાર) 'તેની આરાધના મોકલે નથી.

નોંધ:- શદ્ગોત્રની આરાધનાથી જ ધર્મની આરાધના થાય છે જે ક્રિયાથી શદ્ગોત્રની પામી કે ગદિ ન થતી હોય તે ધર્મક્રિયા કવેવદાનવાને પાત્ર હોય એ નહિ.

[૪૨] જે શાંખા ગાય (શુદ્ધિમાન સાધક) સિંગમ અને રુદ્રાસ્ટ્ર ઉચ્ચ રસવાળાં રસિક બોજનોને ઝાડી દઈ તપશ્વર્ણ કરે છે, જે મદ (અભિમાન) તથા પ્રમાદથી નિવૃત્ત થઈ તપસ્વી બની નિકાશ-માર્ગે વદન કરે છે;

[૪૩] તે બિશ્વના કલ્યાણરૂપ સંવત્ર તરફ નજર કરો. કે જે અનેક બિશ્વગોત્રી પૂજનય છે. તથા વિસ્તીર્ણ મોક્ષના અર્થથી યુક્ત બને છે. તેનું હું ગુણ કથન કરીશ. કહેતા જોવા મને સાંભળો.

[૪૪] ઉપર પ્રમાણે સદ્ગુણોનો હૃદયુક્ત અને દુર્ગુણોનો ત્યાગી બિશ્વ મરણના છેડા સુધી સતત સંવર ધર્મનું આરાધન કરે છે.

[૪૫] તેવો શ્રમણ આચાર્યોને તથા બ્રીજ સાધુઓને પણ આરાધે છે. અને તેને તેવો ઉત્તમ બિશ્વ બાણીને શુદ્ધથો પણ તેની પૂજા કરે છે.

[૪૬] જે તપનો, વાણીનો, રૂપનો અને આંચારભાવનો ચોર હોય છે તે દેવ્યોનિને પ્રાપ્ત થવા છતાં દિલ્લિપી જાતનો (દલકી જાતનો) દેવ બને છે.

અદિરાત્રો આદર્શ, પ્રત્યક્ષના સાખ, મૈયુનનાં દુષ્પરિણામ, પ્રત્યક્ષપાતનના માનસિક ચિકિત્સાપૂર્ણ ઉપાયો, આરામિત્વ સંયોગ સ્પષ્ટીકરણ એ બધું બધું મુંદર રીતે અહીં વર્ણવ્યું છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા—

[૧] સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ દર્શનથી સંપન્ન, સંયમ અને તપશ્ચર્યામાં રત અને આગમ (શાસ્ત્ર) જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ એવા એક આચાર્ય-વર (દિગ્ધોના સમુદ્ધ સંદિત એક પવિત્ર) ઉદ્યાનમાં પધાર્યા.

નોંધ:—તે જાગમાં વિશેષજ્ઞ મુનિઓ નમક સ્ત્રીપત્નિ સમાનમાં વન-પાનથી આજ્ઞા માત્રેને રહેતા દ્વતા. ત્યાં આગમ ધર્મશ્રવણેના સાંપ્રત્તવા સાક મદાસાત્ત, મંત્રોઓ વગા નવાલનો આવી તેમનો લાભ લેતા અને ધર્મને આચાર્યમાં કલ્પિત રહેતાં.

[૨] (તે પ્રસંગે સદ્બોધ સાંપ્રત્તવા આવેલા) રાત્ર, રાત્રપ્રધાનો, આત્મજ્ઞો, ક્ષત્રિયો તથા ધર્મતર પૈરવજનો પોતાના મનને નિશ્ચય કરીને (અથવા પોતાના આત્માને પ્રસન્ન કરીને) વિનયપૂર્વક તે મદાપુરુષને પૂછે છે કે દે, બ્રહ્મચર્ય! આપનો આચાર અને ગોચર વગેરે કેવાં છે તે કૃપા કરી કહે.

નોંધ:—અહીં આચાર્યનો અર્થ ધર્મ અથવા ધર્મપાતનના મૂળ નિયમોને લખતો છે અને ગોચર એટલે સંયમપાલનના ઉપર નિયમો કે જે દ્વારા મૂળવર્તોની પુષ્ટિ થાય તે પૂરતો સમાવેશ પડે.

[૩] હિંદિયોનું દમન કરનાર, જીવ માત્રનું સ્વખ મુચ્છનાર અને નિશ્ચય મનવાળા તે વિવેક્ષણ મદાત્મા શિષ્યાથી પુક્ત ધર્મ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—

નોંધ:—શિષ્યાના એ પ્રકાર છે. (૧) આલેચના શિષ્યા અને (૨) મદદ શિષ્યા. પ્રથમ શિષ્યામાં જ્ઞાનાભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે અને બીજામાં તદ્દનુચાર વર્તન કરવાનો સમાવેશ થાય છે.

[૪] (ગુરુદેવ બોલ્યા:) દે શ્રીનામો! ધર્મના પ્રયોજનરૂપ મોક્ષની મુચ્છાવાળા નિર્ઘોષના અતિ કઠિન અને સામાન્યજનોથી અસાધ્ય

ગણાતા એવા સંપૂર્ણ આચાર તથા ગોચરનું હું સંક્ષિપ્તમાં વર્ણન કરીશ. કહેતા એવા મને તમે શાંત ચિત્તથી સાંભળો.

[૫] આ લોકમાં જેનું પાલન કરવું અતિ અતિ કઠિન છે તેવું દુષ્કર વ્રત—આવો કઠણ આચાર એકાંત મોક્ષના ભાગ્યનરૂપ ગણાતા અને સંયમના સ્થાનરૂપ વીતરાગના માર્ગ વિના ખીજે કયાંય બતાવ્યો નથી અને બતાવશે પણ નહિ.

નોંધ:—જૈનદર્શન સિવાય સાંખ્ય, બૌદ્ધ ઇત્યાદિ કોઈ દર્શન કે મતોમાં આવી કઠિન પ્રતિજ્ઞાઓ પાળવાની હોતી નથી. જૈનદર્શનના નિયમો શ્રમણ તથા ગૃહસ્થવર્ગને માટે પણ કડક બનાવેલા છે. તે નિયમોનું પાલન જેટલે અંશે થાય તેટલે અંશે સ્વાભાવિક ત્યાગ અને તપની આરાધના થાય છે અને તે દ્વારા આત્મવિકાસ થતો રહે છે.

[૬] વયમાં બાલ કે (શારીરિક અને માનસિક શક્તિમાં અપકવ), વ્યકત (શારીરિક અને માનસિક શક્તિમાં પરિપકવ) કિંવા વૃદ્ધ એટલે જરાશૂર્ણ તથા રોગિષ્ઠને પણ જે શુભો અર્પણ અને અનુષ્ઠ રીતે આરાધવાનાં (પાળવાનાં) હોય છે તે પૂર્વના મહા પુરુષોએ જેવા આદારમાં કહ્યા છે તે રૂપેજ કરું છું. તમે સાંભળો.

નોંધ:—જે સ્થાનો નીચે કહેવામાં આવે છે તે સ્થાનો તો લઘુવયનો હો કે વૃદ્ધ હો, રોગિષ્ઠ હો કે આરોગી હો. સૌ કોઈ નિર્ગ્રંથ સાધકને પરિપૂર્ણ રીતે પાળવાનાં છે. કારણ કે તેજ સાધુત્વનાં મૂળ છે. તેમાં કોઈ પણ વ્યક્તિને અપવાદ હોઈ શકે નહિ. ગમે તે સ્થિતિમાં અને ગમે તેવા સંયોગોમાં તેનું યથાર્થ પાલન કરવું એ શ્રમણવરોનું કર્તવ્ય છે.

[૭] એ આચારનાં નીચે પ્રમાણે અદાર સ્થાનો છે. જો અરાતી સાધક તે પેટીના એકની પણ વિરાધના કરે તો તે નિર્ગ્રંથ શ્રમણ બાવથી બ્રષ્ટ થાય છે.

[૮] (તે અદાર સ્થાનો આ પ્રમાણે છે:—) ૭ વ્રતો (પાંચ મહાવ્રત તથા છૂટું રાત્રિભોજનનો નિષેધ)નું પાલન કરવું, પૃથ્વી, પાણી,

અગ્નિ, વનસ્પતિ, વાયુ અને દાહતા ચાલતા જીવો એમ છ પ્રકારનાં પ્રાણીઓ પર દયા રાખવી, અકલ્પ્ય (દ્વિગિત) આદાર પ્રાણી ન હોવાં, ગૃહસ્થના ભાગ્યનમાં ન આવું, તેના પક્ષંગ પર ન બેસવું કે તેની બેઠક ન વાપરવી, સ્નાન તથા શરીરની શોભાનો ત્યાગ કરવો.

નોંધ:—સાધુજનોએ શરીરની શોભા વધારવા માટે સ્નાન, ગંધ કે ટાપટીય કરવી ધટે નહિ, ગૃહસ્થનાં વાસણ, પક્ષંગ, બેઠક કે કોઈ પણ સાધનો પણ વાપરવાં ધટે નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી વિલાસ અને પરતંત્રતા આવે છે. જ્યાં દેહભાન, વિલાસ અને પરતંત્રતા આવે એટલે ત્યાં સંયમ અને સ્વાસ્થ્યનનો નાશ થાય છે.

[૯] (પ્રથમ સ્થાન:—)—ગંધા જીવો સાથે સંયમપૂર્વક વર્તવું તેજ ઉત્તમ પ્રકારની અહિંસા છે અને ભગવાન મહાવીરે તેનેજ અદાર સ્થાનકોમાં પ્રથમ સ્થાને દર્શાવેલી છે.

નોંધ:—સંયમ એજ અહિંસાનું ખીજ છે. અહિંસાનો હપાસક સંયમી ન રહે તો અહિંસાનું પાલન ન કરી શકે. મન, વચન અને કાયાપર જેમ જેમ સંયમ આવતો જાય તેમ તેમ સાધક આદુસામાં આગળ વધતો જાય એમ ભગવાન મહાવીર કહે છે.

અહિંસાનું પાલન શી રીતે થાય ?

[૧૦] સંયમી સાધક આલોકમાં જોટલા (દાહતા ચાલતા) ત્રસ અને સ્થાવર (સ્થિર જીવો) છે તેને જાણતાં કે અજાણતાં હજી નહિ, હજી નહિ કે હજીનારને અનુભવે પણ નહિ.

[૧૧] (શા માટે હજી નહિ તેનું કારણ જણાવે છે કે:—) જગતના (નાના કે મોટા) સર્વ જીવો જીવનને ધરે છે. કોઈ પણ પ્રાણી મૃત્યુને ધરેજીવું નથી. માટેજ એ ભયંકર પાપરૂપ પ્રાણીહિંસાને નિર્ગ્રંથ પુરુષો સર્વથા ત્યાગી દે છે.

[૧૨] (ખીજું સ્થાન:—) સંયમી પોતાના સ્વાર્થ માટે કે ખીજને માટે ક્રોધથી કિંવા ભયથી પરને પીડા ઉત્પન્ન કરે તેવું હિંસા-

કારી અસત્ય બોલે નહિ, બીજા પાસે બોલાવે નહિ અને બી
તેવું અસત્ય બોલતો હોય તો તેને અનુમોદન પણ આપે નહિ.

નોંધ:—વાસ્તવિક રીતે તો કોઈ પણ પ્રકારનું અસત્ય બોલવું
સંયમી સાધક માટે ત્યાજ્ય ન છે. સંયમીએ કેવી ભાષા બોલવી તે બ
અધિકાર સુવાક્યશુદ્ધિ નામના સાતમા અધ્યયનમાં વિસ્તારપૂર્વક આવ
અસત્ય ન બોલવાની સાથે અસત્ય ન વર્તવું તે ભાવ પણ સાથે ન સમ
લેવો જોઈએ.

[૧૩] કારણકે આલોકમાં મૃધાવાદને સર્વ સાધુપુરુષોએ નિંદેલ છે
અસત્યવાદી પુરુષ પ્રત્યેક જીવોનું અવિશ્વાસપાત્ર બની રહે છે
માટે અસત્યનો સર્વથા ત્યાગ કરવો ઘટે.

[૧૪+૧૫] (નોંધનું સ્થાન:—) સજીવ વસ્તુ કે નિર્જીવ વસ્તુ અસ્પ
પ્રમાણમાં કે પદ્ધ પ્રમાણમાં, વધારે તો થું પરંતુ એક દાંત
ખોતરવાની સળી પણ માલિકની રજા મેળવ્યા વિના સંયમી પુરુષો
સ્વયં મદણ કરતા નથી, બીજા દ્વારા મદણ કરાવતા નથી કે
અદત મદણ કરનારને અનુમોદન સુદ્ધાં આપતા નથી.

નોંધ:—અહીં સંયમી પ્રકૃત એટલે ગર્વ ત્યાગી પુરુષનો ધર્મ કહ્યો
છે કારણકે તે કમું સંમતી રાખતા નથી. તેણે પોતાની માલિકીની વસ્તુ
પણ વિચિત્રે અત્યંત ધરી દોષી હોય છે. તેણી સામાન્ય વસ્તુ પણ તે આજ્ઞા
વિના લઈ મદણ નથી. સંયમી શ્રદ્ધાસ્થ આત્મા સંયમી ત્યાગ કરી શકે નહિ.
માટે તેણે આનુકૂળની કે પોતાની માલિકી કપરાંતની વસ્તુ તેણી નહિ
તેજ અદતમદણનું પાલન છે. મજેલી વસ્તુમાં પણ સંયમ રાખવો અને
અહિંસાની બાવના કેળવવી તેના સમાવેશ શ્રદ્ધાસ્થ આપકના પાંચમા
ધર્મમાં આવે છે.

[૧૬] (નોંધનું સ્થાન:—) સર્વમતો બંન કરે તેવાં સ્થાનોથી દૂર ગઈનારા
(અર્થાત્ જલમાં આપકના) મુનિજનો આધારણ જળમનદથી

દુઃસાધ્ય, પ્રમાણના કારણમૂલ અને મદા ગાવંકર એવા અણગમ્યને કદી વ્યાચરતા નથી.

[૧૭] કારણ કે આ અણગમ્ય એ જ અર્થનું મૂળ છે. મૈયુન એજ મદાદોષનું ભાજન છે. માટે મૈયુન સંસર્જને નિર્મય પુરુષો ત્યાગી દે છે.

નોંધ:—મદાપુરુષો અણગમ્યને એ સર્વ મતોમાં અશુદ્ધ સમાન માને છે. કારણ કે હવે મતો પાત્રવાં સરેલાં છે. અણગમ્ય પાત્રનું એજ અભિ કલ્પિત છે. સારાંશ કે અણગમ્યના જાનમાં અન્ય નિયમોનો ભંગ અને તેના પાલનમાં અમ્ય મતોના પાલનની શુભમતા થઈ શકે છે.

[૧૮] (પાંચમું સ્થાન:—) જે જ્ઞાન પુત્ર (ભગવાન મદાસીર)ના વચનમાં રક્ત રહેલા સાધુપુરુષો દોષ છે તે બલવણ (બળેશું મીઠું), અથાણાં વગેરેનું સામાન્ય મીઠું, તેલ, છી, ગોળ છત્યાદિ કે તેરી કોષ્ટ ખાદ્ય વસ્તુઓનો રાત્રિ સુધી સંમદ (સંચય) કરી રાખતા નથી. તેમ સંચય કરવાની ઇચ્છા પણ ધરાવતા નથી.

[૧૯] આ પ્રમાણે સંચય કરવો તે એક મા ખીજ પ્રકારના લોભનોજ અનુરૂપતાં (અનુભવ) છે. અર્થાત્ આવી સંચય બાવનાથી લોભની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી હું માનું છું કે જે કોષ્ટ સાધુ સંમદની ઇચ્છાવાળો છે તે સાધુ નથી પણ શૂદ્રસ્થ જ છે.

નોંધ:—વસ્તુતઃ તો તેવો સાધુ શૂદ્રસ્થની ઉપમાને ખાત્ર લાયક નથી. કારણકે શૂદ્રસ્થ તો ત્યાગ ન કરી શકવાથી પોતાની ભતને પૂર્ણ સંચયી કહેવડાવતો નથી. પરંતુ સાધુજ તો પોતાની ભતને પૂર્ણ સંચયી કહેવડાવે છે. બિરુદ ધારણ કરી ધર્મ ન બલવે તો બનવો શુનેગાર ગણાય છે.

[૨૦+૨૧] (અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે સાધુજ વસ્ત્ર, પાત્ર છત્યાદિ રાખે છે તે સંમદ કે પરિમદ નથી? તેનું સમાધાન નીચેની ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કહે છે:—)

જે કંઈ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપુંછન, રત્નેદરણ્ય સંયમનાં ઉપકરણોને સંયમના નિર્વાદને માટે જે સંગમી પુરુષે કરે છે કે પરેરે છે તેને જગતના જીવોના રક્ષક માતૃપુત્ર બદાતીર દેવે પરિગ્રહ કર્યો નથી. પરંતુ તેમાં સંયમધર્મ પાતા પરંતુ તે વસ્ત્રાદિક કોઈ પણ વસ્તુ પર જે મૂર્છા (આસક્તિ) નોતરે તે પરિગ્રહ છે એમ તે ઝાઝીયરે ફરમાવ્યું છે.

નોંધ:—સંયમના સાધનોને નિરાસક્તિથી ભોગવવાં તેમાં પણ તે સંયમની રૂઝિના લેતુમ્મત છે. પણ જ્યારે તેમ પાત્ર ત્યારે તે ત્યાજ્ય બને છે. આથી સંયમ તે વસ્ત્રધારણા કે વસ્ત્ર મળે. પરંતુ માનનામાં તે તે સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. વસ્ત્ર તથા શો શ

નોંધ:—આ પદોનો એક અર્થ એવો છે. કવિનિર્મલ એક અર્થને આર્થ એક વાર બોલ્યા કરે એવો પણ થાય છે. પરંતુ અહીં સવિભાવના પૂરતે તેને સ્થાન છે.

[૨૪] (સવિભાવના રોગો બતાવે છે:—) પરંતુને વિષે એવાં ત્રણ (લાભનાં આપનાં) જોને સ્થાનને વગેરે સદેશ પ્રાપ્તિઓ દોષ છે કે તે સવિને વિષે (અંધારામાં) એક સમતાં નથી. તેા તે વખતે આદારની શુદ્ધ અંધારામાં મી રીતે કરી સહાય ?

નોંધ:—સને બેસાડ ખાવાથી અનેક શુદ્ધ લાભોની દિશા તથા છતો બેસાડમાં જવાથી સારીમાં રોગ થવાનો સંભવ છે. તેમજ સવિ-ભાવના કથી પગી તુલ્ય શુદ્ધ જવાનું દોષથી તે બેસાડ પગી થતો નથી. એમ સારીરિક જાને ધાર્મિક જાને દ્રષ્ટિબિંદુએ અનેક રોગોની કલ્પસિ દોષથી સાધુઓ મટે સવિભાવનાને પ્રતિબંધ કરે છે. તેજ રીતે શુદ્ધ થવું તેનો ત્યાગ કરવો પડે.

[૨૫] વળી પાણીથી જિંજીરેલી પૃથ્વી દોષ કિંવા પૃથ્વી પર ખીજ પંગવો દોષ તેમજ ખીજની કીડી કુંધવા વગેરે મજાં પ્રાપ્તિઓ માર્ગમાં દોષ છે. તેને દિવસે તેા સ્વર્ગ સહાય થયો નેતા દિશા ન થાય. પરંતુ સને ન દેખાવાથી કેમ આવી સહાય ? (કારણકે દિશાનો મેળવ છે.)

[૨૬] આવા આવા અનેક રોગો થવાનું જાણીને માત્રપુત્ર અગવાન મદારીને કહ્યું છે કે નિર્મથ (અંધારની ગંધોથી રહિત) પુરુષો સવિ સમગે કામ પણ પ્રકારના આદાર કે પાણી પ્રત્યાદિને ભોગવતા નથી.

[૨૭] (આતમું સ્થાન:—) સુસમાધિવંત સંકળી પુરુષો મન, વચન અને કાવાથી પૃથ્વીકાવના છતોને દણના નથી, દણાવતા નથી કે દણનારને અનુમોદન આપતા નથી.

નોંધ:—સાધુ પુરુષો ત્યારે સંયમ અંગીકાર કરે છે તે વખતે ત્રણ કામ ત્રણ વાગે કરીને દિશાના પ્રત્યાખ્યાન લે છે. પદેતા મતના

૩×૩=૯×૯=૮૧ ભેદો બીજા પ્રતના ૩×૩=૯×૪=૩૬ ભેદો, ત્રીજા પ્રતના ૩×૩=૯×૬=૫૪ ભેદો, ચોથા પ્રતના ૩×૩=૯×૩=૨૭ ભેદો, પાંચમા પ્રતના ૩×૩=૯×૬=૫૪ ભેદો અને છઠ્ઠા પ્રતના ૩૬ ભેદો થાય છે. તેના વિસ્તાર માટે જીઓ દશવૈકલિક સૂત્રનું ચોથું અધ્યયન.

[૨૮] કારણ કે પૃથ્વીકાયની હિંસા કરતો કરતો તે સાધક પૃથ્વીને આશ્રયે રહેલા દ્રષ્ટિએ દેખાય તેવા અને ન દેખાય તેવા બિન્ન બિન્ન પ્રકારના અનેક ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ હિંસા કરી નાખે છે.

[૨૯] માટે તે દોષ દુર્ગતિને વધારનાર છે તેવું જાણીને પૃથ્વીકાયના સમારંભ (સચેત પૃથ્વીની હિંસા થાય તેવું કાર્ય)ને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત ત્યાગી દે.

નોંધ:—આવું કઠિનપ્રત માત્ર સાધુ પુરુષોને પાળવાનું હોય છે કારણ કે ગૃહસ્થોનું જીવન એવું હોય છે કે ત્યાં તેમને તેવું સામાન્ય પાપ કર્યા વિના ચાલવું નથી. પરંતુ તેમ છતાં તેણે પણ પોતાના સ્થાનનો વિવેક જાળવીને વર્તવું ધટે.

[૩૦] (આક્રમું સ્થાન:—) સુસમાધિવંત સંયમીપુરુષો મન, વચન અને કાયાથી જળકાયના જીવોને હણતા નથી હણાવતા નથી કે હણનારને અનુમોદન આપતા નથી.

[૩૧] કારણ કે જળકાયની હિંસા કરનાર તેની હિંસા કરતો કરતો જળને આશ્રયે રહેલા દ્રષ્ટિએ દેખાતા અને ન દેખાતા તેવા બિન્ન બિન્ન પ્રકારના અનેક ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ તે હિંસા કરી નાખે છે.

નોંધ:—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ કે વનસ્પતિ જેવા સૂક્ષ્મ જીવોની ચતુર અદિસા પાળતી ગૃહસ્થ જીવન માટે સુલભ નથી. તેથી ગૃહસ્થ આવકના પ્રથમ પ્રતમાં સુસાધ્ય એવી ત્રસ જીવોનીજ અદિસા જતાની છે અને તેમાં પણ પોતાનું કર્તવ્ય જાળવતી વખતે અને એવા એવા બીજા

કારણ પ્રસન્ને અપચાર નિષેધો દર્શાવ્યા છે. પાંચ તેજો કંઈ પુરો, જળ-
આદિ તત્ત્વોએ સ્પર્શ્ય અને તેજો દુષ્પ્રયોગ કરે તેથી છદ્દ નથી. આત્મા
મનમાં સ્પર્શ્યે આરિવાદ પુરોજી દરેક પદાર્થનો ઉપયોગ કરતાં એમ
વ્યાખ્યાન છે. દરેક કાર્મમાં કારણાનતા અને વિરેક સાધનો જોઈએ.*

[૬૨] માટે તે પાપ દુર્ગતિને વધારનારું છે તેમ જ્ઞાનીને સાધુપુરુષે
જીવનપર્યંત અગ્નિશાપના સમારંભને ત્યાગી દેવો.

નોંધ:—જન સુત્રોમાં આરંભ અને સમારંભ શબ્દો દિશ્ય દિશ્યા
અને દિશ્ય સાધનોમાં વપરાય છે.

[૬૩] (નવમું સ્થાન:—) સાધુપુરુષો અગ્નિને પ્રત્યક્ષિત કરવા માટે મન્દે
નદિ કારણ તે તે પાપકારી અને લોભાંડના સ્પર્શો કરતાં અદિતીવ
તેમજ અતિ નીકળુ સ્પર્શ છે અને તેને સદન કરવું તે સર્વથા
દુષ્કર છે.

[૬૪] તે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ ચાર દિશાઓ, ચાર
વિદિશાઓ, ઉપર અને નીચે એમ છો દિશામાં દરેક વસ્તુને
આજીને ભરમ કરી નાખે છે.

[૬૫] અગ્નિ પ્રાણીમાત્રનો નાશ કરનાર (સ્પર્શ) છે. તેમાં લેકમાત્ર
શંકાને સ્થાન નથી. માટે સંવર્ગી પુરુષો પ્રકાશ માટે અપચાર
તાપ લેવા માટે પણ કદી લેકમાત્ર અગ્નિશાપનો આરંભ
કરે નહિ.

[૬૬] માટે તે પાપ દુર્ગતિને વધારનારું છે તેમ જ્ઞાનીને સાધુપુરુષ
જીવનપર્યંત અગ્નિશાપના સમારંભને ત્યાગી દે.

[૬૭] (દશમું સ્થાન:—) અહીં પાપકારી વાયુશાપના આરંભ (દિશ્યા)ને
પણ જાની પુરુષો અગ્નિશાપના આરંભ જેવો દર્શિત માને છે.
તેથીજ છ શાપના સ્પર્શ સાધુઓએ તેનું (વાયુનું) પણ સેવન
કર્વું નથી.

* વિશેષ વિચિત્ર માટે જુઓ શાવક પ્રતિક્રમાનુ વિધિ.

[૩૮] માટે તાકપચના પંખાથી, સામાન્ય વૈજ્ઞાનીક કે ગુપ્તની સાખા દલાવીને સંગમી પુરુષો પોતે પવન નાખતા નથી, બીજાની પાસે પવન નંખાવતા નથી કિંતા કામ પવન નાખતો દોષ નો તેને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૩૯] તેમજ સંગમી પુરુષો પોતાની પાસે રહેલાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રત્નેદરજ્ઞાદિ (સંગમના સાધનો) દ્વારા પણ વાદ્યની ઉત્તીરણા (વાયુ ઉત્પન્ન થાય તેવી ક્રિયા) કરતા નથી. પરંતુ તેને ઉપયોગ-પૂર્વક સંગમ રક્ષાર્થે ધારણ કરે છે.

[૪૦] આવી રીતે આ દોષ દુર્ગતિને વધારનારો છે. તેમ જાણીને સાધુ-પુરુષ જીવનપર્યંત વાયુકાયનો સમારંભ ન કરે.

[૪૧] (અગિયારમું સ્થાન:—) સુસમાધિવંત સંગમી પુરુષો મન, વચન અને કાયાથી વનસ્પતિની દિસા કરતા નથી, દિસા કરાવતા નથી અને દિસા કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૪૨] કારણકે વનસ્પતિની દિસા કરતો કરતો તે જીવ વનસ્પતિને આશ્રયે રહેલાં દષ્ટિથી દેખી શકાય તેવાં તથા ન દેખી શકાય તેવાં પણ અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓની દિસા કરી નાખે છે.

[૪૩] માટે આ દોષ દુર્ગતિને વધારનારો છે તેવું જાણીને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત વનસ્પતિકાયના આરંભનો પણ ત્યાગ કરે.

[૪૪] (બારમું સ્થાન:—) સુસમાધિવંત પુરુષો મન, વચન અને કાયાથી ત્રસકાયજીવોની દિસા કરતા નથી, દિસા કરાવતા નથી અને તેવા જીવોની દિસા કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

નોંધ:—ત્રસકાય એટલે હાલતા ચાલતા જીવો. તેમાં જે ઉદ્વિચવાળાથી માંડીને પંચેન્દ્રિયવાળા જીવોનો સમાવેશ થાય છે. કૃમિ, કીડી, ભમરી, પચ્છ, મનુષ્ય ઇત્યાદિ સૌ ત્રસ જીવો કહેવાય છે.

[૪૫] કારણ કે અમદાવાદી દિસા કરનો કરનો ને છત્ર ને વસદાવ
છત્રને આપમે રહેતાં, ક્રિષ્ટીની રેખી સદાવ તેવાં તમા ન રેખી
સદાવ તેવાં પણ વિવિધ પ્રાણીઓની દિસા કરી નાજે છે.

[૪૬] માટે આ રોગ પણ કુર્જનિને અપારનામે છે તેનું જાણીને સાધુ-
પુરુષ છત્રનપર્યંત વસદાવની દિસા ન કરે.

નોંધા:—કપાળાં ને વાર રવાનો કર્યાં ને સત્પુરુષોના મુજ મુજે
છે, હવે ૭ કલાક કુર્જનું વાડું ન કરે છે. કલાક મુજો ને મુજ મુજોની પાં
મરિત થાનમેજા દોષ છે.

[૪૭] (નિઃકું રથાના:—) આદાર, કામ્યા, વજ્ર તથા પાત્ર એ ચ
પ્રકારમાંથી કાઢ પણ વસ્તુ કે જે માધુ પુરુષાને આકર્ષ્ય (ન
ઉપયોગ કરવા યોગ્ય) દોષ તેને ત્રિશુ કદી મદલ્ય ન
અર્થાત્ તે પંખીની જે આકર્ષ્ય વસ્તુ દોષ તેનો ત્યાગ
મંચમી મંચમનું અનુપાલન કરે.

નોંધા:—અગિયારમી ને પ્રકારનો આકર્ષ્ય કરે છે. (૧) સિદ્ધા ર
કર્ષ્ય એટલે પિરનિર્ણયિત તથા આદારાદિની એવજાનિય ભવ્યા
આદાર મદલ્ય કરે તેમા દોષ પવાનો મુખ્ય દોષાથી તે આકર્ષ્ય
છે. તથા (૨) જીને આકર્ષ્ય તે કયાવના કર્ય આનો પિરનાર નીચે.
જોમાં છે તેની આકર્ષ્ય વસ્તુ કરી ન લેવી.

[૪૮] આદાર, કામ્યા, વજ્ર અને પાત્ર એમ આ ચારે વસ્તુઓ
(મંચમી માટે) આકર્ષ્ય (અપાત્ર) દોષ તેને મંચમી
મચ્છે. પણ જે કદપનીય (માલ) દોષ તેનેજ મદલ્ય :

[૪૯] જે (૧) નિવાસ (નિત્યક્રિયા) એટલે દગેલાં એક
આદાર લેવો અથવા “ મમાર્ણિ ” એટલે માધુને મ
આર્મનજ આપે ત્યાંજ આદાર લેવો ને. (૨) ત્રિ
અરીદીને લવાયેલો આદાર લેવો ને. (૩) સાધુજને
બનાવેલો આદાર લેવો ને. (૪) દર દરથી સા

પહેલે પાણી આદાર આપે તે પછી જામ દ્રવિષ્ટ આદાર પાણીને જે ભિન્ન થી છે તે ભિન્ન બિના (આજનની રીત) આદરમાનેજ અવગોહન આપે છે એમ ગણવાન મદાવીરે કહ્યું છે.

નોંધ:—ગોતાના ભિન્નિતે રાઈ અન્ની દિંવા ન ગાય તેમજ રાણી લાગણી ન દુમાય તેવી રીતે આરાધ્ય બેળની સંયમી જ્વન નીતાવન તે ભિન્નિતો ભગે છે.

[૫૦] તેથી ગણગમાં સ્થિર ગિતનાળા મળેછતી નિર્ગમ્ય પુરુષો ક્રીત, ઔદૈશિક કે આલ્લત મત્યાદિ દોષનાળા આદારપાણીને મદબ કરતા નથી.

નોંધ:—વિશેષ વિગત જાણવા માટે જુઓ દસમ ૩ નું અધ્યયન.

[૫૧] (ઔદમું સ્થાન:—) ગૃહસ્થનાં કાંમુ મત્યાદિ માતૃનાં આજ્ઞાં, બીજાં વાસણો (ભાજન, ચાળી વગેરે) તથા માટીના લોટા કે કુંડાં વગેરેમાં આદાર કરવાવાળો ભિન્ન ગોતાના સંયમથી બ્રહ્મ થાય છે.

[૫૨] (કારણુકે ગૃહસ્થના ભાજનમાં જન્મવાથી) તેનાં વાસણો ધોવાં પડે તો ઠંડા સચિત્ત (સચ્ચ) પાણીની દિંસા થાય અને તે પાણીને ફેંકવાથી બીજા પણુ ધણું પ્રાણીઓનો નાશ થાય માટેજ તીર્થકરાદિ દેવોએ તેમાં અર્ચનમ કહ્યો છે.

નોંધ:—ઉપલક્ષ દ્રષ્ટિથી તપાસનારને આ સ્થળે એમ લાગે કે આવી સામાન્ય વાતમાં પણ સંયમનો લોપ થાય તો સંયમી શી રીતે જીવી શકે? પરંતુ ગભીરતાથી વિચારતાં જણારો કે સામાન્ય દેખાતી સ્ખલના પણ ક્રમશઃ થોડે થોડે બીજી ભૂલોનો જન્મ આપે છે અને આખરે સંયમથી બ્રહ્મ પણ થઈ જવાનો સમય આવે છે માટે સામાન્ય દેખાતી ભૂલોથી પણ દૂર રહેવું અને સંયમમાં જગૃતિ રાખવી તેજ સંયમી પુરુષો માટે જરૂરનું છે.

ગૃહસ્થના પાત્રમાં લોજન કરવાથી ઈતર દોષો પણ સંયમીમાં જન્મ-

વાનો સંબંધ છે તેથી કાષ્ઠનાં, માટીનાં કે તેવાં પોતાનાં પાત્રોમાંજ ભોજન સેવાનું વિધાન કર્યું છે.

[૫૩] વળી ગૃહસ્થના વાસણમાં જમવાથી પશ્ચાત્ કર્મ અને પુરાકર્મ એ બન્ને પ્રકારના દોષો થવાનો પણ સંભવ છે. તેથી સાધુપુરુષોને તેમાં ભોજન કરવું યોગ્ય નથી તેમ ધારી નિર્ઐષ્ય પુરુષો ગૃહસ્થના વાસણમાં ભોજન કરતા નથી.

નોંધ:—પુરાકર્મ અને પશ્ચાત્ કર્મ એ કઈ ભતના દોષો છે ? તે બધાવા માટે પાંચમા અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશકની ડર તથા ઉપમી ગાથા જુઓ.

[૫૪] (પંદરમું સ્થાન:—) શણેનો ખાટલો, પાટીનો પલંગ શણની દોરીથી બનાવેલી માચી તથા નેતરની આરામ ખુર વગેરે આસન પર બેસવું કે સૂવું તે આર્યભિમુખોને માટે યોગ્ય નથી (અનાચીણું છે.)

[૫૫] માટે નીચેકરની આગાના આરાધક નિર્ઐષ્યો પલંગ, ખાટ માચી કે તેવી નેતરની ખુરસી પર બેસતા નથી. કાદમ્ય કે સૂક્ષ્મ જીવોનું પ્રતિલેખન (નિરીક્ષણ) થઈ શકતું નથી. (વિલાસી જીવન બની જવાનો પણ સંભવ છે.

[૫૬] તેનાં આસનોના ખુજામાં નીચે કે આજુબાજુમાં અંધારું છે. તેથી તે અપ્રકાશમાં રહેલાં પ્રાણીઓ ગરાગર ન દેખ તે પર બેસતાં તેની દિશા થવાનો સંભવ છે માટે તેવા પ્ર માચા તથા ખાટલા વગેરેનો ત્યાગ કરવાનું મહાપુરુષોએ ક

[૫૭] (સોળમું સ્થાન:—) ગાયરી માટે ગૃહસ્થને ઘેર બેસવું નથી. કારણકે તેથી નીચે પ્રમાણે અનાચાર થવાનો સંભવ છે અને મિથ્યાત્વ (અજ્ઞાન)ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગૃહસ્થને ઘેર બેસવાથી કયા દોષો સંભવે છે તે બ

[૫૮] સ્વલ્પચર્યવ્રત પાળવામાં વિપત્તિ ઉભી થાય છે. પ્રાણી થવાથી સંયમ પણ હણાય છે. ભિખારી માગવા અં

પર પણ સુદૃઢ પ્રાણીઓ રહેલાં હોય છે માટે તે જિજ્ઞાસુ ઉપજાવે
પાણીથી પણ સ્નાન કરે તો તેને મંત્ર પડેલો છે.

૨] ત્યાંથી ક્યાં કે ઉપજાવે (મહત્ત્વ ૧ નિર્ણય) કાર્ત્ત્ત્વ પણ પાણીથી
(દેહભાગથી પર મનાતા) સંવધી પુરુષો સ્નાન કરતા નથી. અને
સ્નાનપૂર્વક તેમણે કાજ નિયમને પદન કરે છે.
નોંધ—સ્નાન એ નેમ સરીરસુદ્ધિ કરવાની વસ્તુ છે. તેમ રીતે સરીર
સુદ્ધિને વધારવાની પણ વસ્તુ છે અને તેમ જ સ્વચ્છતાથી માત્ર ત્યાંની સાથ
માટે આ નિયમ છે.

તે કે સૈધિક નિયમ પ્રમાણે ત્યાંની પણ દેહસુદ્ધિની આવશ્યક
તો હતા પશ્ચ તે સુદ્ધિ તે સાર્વના કિણ સ્નાનથી પણ થા શકે.
સંવધી પુરુષોના આદાર, વિદાર અને નિદ્રાસુદ્ધિના નિયમો પણ તેમણે
કે તેમને સરીર પ્રાપ્ત સ્વચ્છ રહે. તેમજ તેને પ્રદ્યુર્વ્ય સ્નાનથી
પાણવાળા હોય છે તેથી તેઓ દેહ સુદ્ધિ મને નથી. પણ દેહની
માથ તો તો પડેલી તકે તેને નિયમવાળી ત્યાંની પણ રીત
આપે છે અને તે સુદ્ધિ ન થઈ હોય ત્યાંથી ત્યાંનાવાદિ પામી
પણ ન કરી શકાય તેવો સાર મૂકે છે.

આ ઉપરાંત સ્નાન કદ દક્ષિણી કાને માટે અને કદ સ્થિતિ
છ તેનો વિવેચી પુરુષે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો પડે. ૨
૧૧ મી નાયામાં ઉદેશ પણ આપી દે છે.

૩] (અઘરું સ્નાન—) સંવધી પુરુષ સ્નાન, મુઠ
લોપકુંડુમ, પદ્મકેસર વગેરે દ્રવ્યોથી કદીપણ સરીર
કે મંદન વગેરે કરે નહીં.

[૬૫] પ્રમાણીયેત વસ્ત્રવાળા સચિરકક્ષી અવસ્થાધાર
એવા જિનકક્ષી અવસ્થાવાળા, દ્રવ્યથી તથા
(દ્યુત્યુત્ય કરનારા), દાર્પ દોગ તથા નખવાળા
અવસ્થા ઉપશાન્ત થયેલા સંવધીને વિમૂળાનું પ્ર

સુવાક્યશુદ્ધિ

(ભાષાની વિશુદ્ધિ)

૭

જેમ કાચિક સંયમ સાધક માટે અનિવાર્ય અને આવશ્યકીય છે તેજ પ્રમાણે વચનશુદ્ધિની પણ સાધકને પરિપૂર્ણ જરૂરિયાત છે.

વાણી એ આત્મકરણના ભાષાને વ્યક્ત કરવાનું સાધન છે. અને તેટલાજ પુરતી તેની ઉપયોગિતા છે. જે ભાષા એકો સાથે કાર્યમાં ન મૂકી શકાય અને અન્યને પ્રેરણા આપવાની જરૂર હોય ત્યારે અથવા પોતાને જોઈતી વસ્તુ મેળવવી હોય ત્યારે વાણીના ઉપયોગની આવશ્યકતા રહે છે.

પરંતુ ઠોઠ પણ કાર્યકારણ સિવાય વાણી વાપરવી તેને વાચાળપણું એટલે કે વાગીનો દુરુપયોગ કહેવામાં આવે છે. આથીજ સવિશેષ કારણ સિવાય સજ્જન પુરુષો ગણુધા મૌન સેવે છે.

જે વાણીનો દુરુપયોગ કરે છે તેની પોતાની શક્તિનો દુર્વ્યય થાય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વાણીનું સામર્થ્ય પણ એટલુંજ ઇન્ગાય છે કે પછી તે વાણીની સામી વ્યક્તિ પર જોઈએ તેવી અસર થતી નથી. તેમજ તેમાં અસત્ય કે કઠોરતા આવવાનો પણ ભય રહે છે.

આથી વાણી ઠેવી અને કયાં જોતવી ઘટે તેનુંજ આ અધ્યયનમાં ખૂબ વિસ્તૃત વર્ણન છે.

[૧] પ્રત્યાયન વિષ્ણુ આદિ પ્રકારની જાણના રત્નપત્રને જનનીને તે પેલી જે પ્રકારની જાણ પડે વિનય નાખે. મર્યાદા ન પ્રકારની જાણનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરે. પરંતુ જે પ્રકારની જાણને તેા સર્વથા નજર નોતે.

નોંધઃ—સાચો, યોગી, વિશ્વ અને અવદારિક દેવ આ પ્રકારની જાણનો પેલી પડેલી અને યોગી જે જાણનોને વિષ્ણુ વિનયપૂર્વક જોયે. ભૂડી અને વિશ્વ જાણનો તેા સર્વથા ત્યાગ કરે. સાચી અને અવદારિક જાણ પાત્ર પાપ અને દિશાસદિત દોષ તેજ નોતે.

[૨] (તે સત્યજ્ઞાપા પત્રુ દેવા પ્રકારની જોડાણી તે રપટ્ટ કરે છેઃ—) જુદિમાન વિષ્ણુ સત્યજ્ઞાપા પત્રુ અવદારિક (ન જોડવા લાયક) દોષ તેા તે સત્ય દોષા જનાં તેને નોતે નદિ. (અંગિકા સિદ્ધાંતી પૂછે કે "પેલા મુદ્રા ક્યાં ક્યાં રવા?" તે જાણ સત્ય દોષા જનાં દિશક દોષાથી તેનો ઉપયોગ કરવા પડે નદિ.) તેમજ વિશ્વ અંદરે યોગી સત્ય અને યોગી અમત્ય અને મુખા (સાત અમત્ય) આ જાણનાને તીર્થદેશને વન્ય જાણ કરી છે. મારે તેવી જાણને પ્રત્યાયન સાધુગા ન જોતે.

[૩] જુદિમાન વિષ્ણુ અમત્યાગા (અવદાર) જાણ તથા સત્ય જાણ પત્રુ પાપરહિત, અકર્મ (અમત્ય) અને પૂનઃ સદિદરહિત (નરો યા કુંજરો યા જેવી અદિગ નાદ.) દોષ તેવી જાણ વિચારીને જોતે.

નોંધઃ—કોઈ જાણનું પરિણામ જદું વેર અને હેર વર્ણવનારું દે છે. વાળી એ જાણને વ્યક્ત કરવાનું અન્નેક સાધન છે. મારે પ્રશ્નની શુદ્ધિ માટે નેટલી જાણશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે તેટલીજ યજ્ઞશુદ્ધિની પણ આવશ્યકતા છે. સાધકને પાત્ર અંજાશમાંજ પરત્તિ કરવાની દોષ છે અને છાંદસા જાણ વ્યક્ત કરવા સાથે જાણ જોડવાની દોષ છે. તે જાણ ઉપયોગિ

[illegible]

[૪] (મિત્રભાવનો રંગ કદે ને -) અદિમાત્ર મિત્ર મા
જાને પીઠપટ્ટી જેવી મન્ય ગણા ન જોયે. અત્યંત ન
સત્યાભ્યાસ એવો કે મિત્ર ભાવ મન્ય કે જે સામાન્ય
ગોઝામર્ગમાં જાય છે એ, તેની પાસે ભેદી કે

[૫] અખાલ્યપણે અસત્ય દેવા છતાં સત્ય વાગે તેની ભાષા સાધક બોલે છે તે પાપકર્મથી અંધાર છે. તો જાણી જૂઠું બોલે તેના પાપનું તો પુણ્યું જ શું ?

નોંધ:—જેમ કાઈ પુરુષે સ્ત્રીનું રૂપ માણ્યું હતું હોય તેને
કહે તો પણ તે તાત્કાલિક દહિયો પાપમય પ્રયોગ ગણાય. તો પણ
બોલવું તે પાપ હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

પાપનો આધાર પ્રવૃત્તિ પર છે. જેવી પ્રવૃત્તિ તેનું તેનું ફળ. એ
રનું જેમ મૃત્યુજ થાય છે તેમ પાપકર્મનું પણ દુઃખરિણામ સ્વ
નહે છે. માત્ર ફેર એટલોજ કે જો તે પાપ આસક્તિપૂર્વક ન થયું તે
તેનું પશ્ચાન્નાપ ઈત્યાદિદ્વારા નિવારણ થઈ શકે છે. અને આસક્તિપૂર્વ
હોય તો તેના ભયંકર પરિણામને ભોગવ્યા વિના શુદ્ધકારે થતો ન

[૬૫૭] (હવે નિશ્ચયાત્મક ભાષાને પાલુ ત્યાગ કરવો ઘટે તે સંકલ્પે છે:—) વળી “અમે અવશ્ય જન્મજો છીએ કિંવા નહીં, અમે કહીશુંજ, અમારું અમુકજ કાર્ય થશે અથવા નહીં થવાનું છે, હુંજ તે કરીશ અથવા આ માણસજ તે કરશે” વગેરે ભાષાઓ કે જે ભવિષ્ય, કે વર્તમાનમાં શંકાસ્પદ છે ભાષાઓને પણ નિશ્ચયાત્મક રીતે બિહુ ન બોલે.

નોંધ:—આનંદયાત્મક વસ્તુને નિશ્ચિત કહેવાથી ધણા દોષો થવાને સંભવ છે. વળી સાધુછની જવાબદારી સામાન્ય જનથી વિશેષ રૂપે દોવાથી તેના વચન પર વિશ્વાસ રાખી કાઠ કંઈ કાર્ય કરી જશે. માટે તેવી નિશ્ચ-યાત્મક વાણીનો ઉપયોગ સાધુપુરુષ ન કરે. કેટલીક નિશ્ચયાત્મક વસ્તુ હોય છતાં પોતાને પૂર્ણ નિશ્ચય ન હોય તો તેને પણ નિશ્ચયરૂપે ન જાણે. સારાંશ કે સાધુ જહુ ઉપયોગપૂર્વક પોતાના પદની જવાબદારી સમજી ભાષાનો પ્રયોગ કરે.

[૮] બિહુ ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ કે વર્તમાન કાળ સંબંધમાં જે વસ્તુને ન જાણે તે વિષે તે એમજ છે કે યશે એવું કશું પણ ચોક્કસ ન વહે.

[૯] તેમજ ભૂતકાળ, ભવિષ્ય કાળ અને વર્તમાનકાળને વિષે જે કાર્યપરત્વે શંકા હોય (અર્થાત્ જે કાર્યનો નિશ્ચય ન હોય) તે સંબંધમાં તે એમજ છે એવું પણ કશું નિશ્ચિત ન કહે.

[૧૦] પરંતુ ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાનકાળમાં જે વસ્તુ (કાર્ય) સંશયરહિત હોય અને અદ્વિતિત હોય તેનેજ એ આમ છે કે તેમ છે વગેરે વગેરે કહે. અર્થાત્ પરિમિત ભાષાદ્વારા તે સત્ય બિનાને વ્યક્ત કરે.

[૧૧] તેમજ બીજા જીવોની લાગણી દુભાય તેવી દિસક તથા કહોર ભાષા સત્ય હોય તોપણ તે ન જાણે. કારણ કે તેવી વાણીથી પાપનું આગમન થાય છે.

[૧૨] કાણને રે કાણા ! નખુંસકને રે નખુંસક ! રાગીને એ રાગી ! અને ચોરને એ ચોર ! આ ભાષા સ્પષ્ટ સત્ય હોવા છતાં ન જાણે.

નોંધ:—કારણ કે તે વસ્તુ સાચી હોવા છતાં તેમ કહેવાથી સામાની લાગણી દુભાય છે અને લાગણી દુભવવી તે પણ એક પ્રકારની દિસા છે. માટે જ્યાં સુધી નિર્દોષ સત્ય ભાષા જોવી શકાય ત્યાં સુધી તેવી દ્વિતિ વાણીનો ઉપયોગ ન કરવો ઘટે.

[૧૩] આચાર અને ભાવના ગુણદોષોને સમજનાર વિવેકી સાધુ, અરીતે કિંવા ખીણ કાઢી પણ રીતે સામા માણસની ધાત યાતેનું હૃદય દુભાય તેવી ભાષાને બોલે નહિ.

[૧૪] તેમજ બુદ્ધિમાન બિશુ રે મૂર્ખ ! રે લંપટ (વેશ્યા) ! રે કૂતરો રે દુરાચારી ! રે કંગાળ ! રે દુર્ભાગી ! આવા આવા સંબોધકો કાઢી પણ સ્ત્રીને ન બોલાવે.

[૧૫] વળી હે દાદી ! મોટી દાદી ! હે માતા ! હે માશી ! હે માલિકા ! હે બાણેજી !, હે બેટી !, હે બેટાની બેટી !,

નોંધ:—હલે ગૃહસ્થ જીવનમાં તેની સાથે તેવા સંબંધ હોય પણ હવે (સંબંધનો ત્યાગ કર્યા પછી) સાધુજી તેવી રીતે તેને ન બોલે. કારણ કે તેમાંથી મોઢનો જન્મ થાય છે.

[૧૬] તેમજ અરે ફલાણી, અરે સખી !, અરે છોકરી ! વગેરે તથા અરે આકરડી !, અરે શેડાણી !, અરે ગોમિની (ગોપબાણીયાળી) !, રે મૂર્ખ !, રે લંપટ !, રે દુરાચારી અર્થે આવાં આવાં તોણડાં વચનોથી ન જ સંબોધે કે બોલાવે.

નોંધ:—આવાં તોણડાં અને અવિવેકી વચનોથી સામાના હાથે આઘાત ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તેની વાળી સર્વથા સચમી પુરતી ત્યાગ્ય છે.

[૧૭] (આવશ્યકતા હોય ત્યારે કેમ બોલવું તે કહે છે:—) સ્ત્રીને જ્યારે વાત્સલ્ય કરવાનો હોય તો મધુરભાષામાં તેનું નામ લેવું અથવા (નામ ન આવડતું હોય તો) યોગ્યતા પ્રમાણે જોતરૂં મંબોધન કરીને તેને એકવાર કિંવા (આવશ્યક કાર્ય તો) બહુવાર બિહુ તેની સાથે બોલે.

નોંધ:—વાત્સલ્યનો પ્રસંગ પડે ત્યારે જોતાની કે સામી બચ્ચાન ન થાય તેવી રીતે વિરકપૂર્વક સંચમી પુરતે બોલવું જોઈએ.

[૧૮+૧૯] તેજ પ્રમાણે પુરુષ સાથે પણ હે બાપા !, મોટા બાપા, પિતા, કાકા, મામા, ભાણેજ. પુત્ર. પૌત્ર એ પ્રમાણે મોદ ઉત્પન્ન કરે તેવા સંબંધવાચક વિશેષણોથી કિંવા હે !, અરે !, રે કલાણા ! રે સ્વામી ! હે ગોમિક ! હે મૂર્ખ !, હે લંપટ !, રે દુરાચારી ! આવાં આવાં સંબોધનથી પણ ન બોલે.

[૨૦] પરંતુ યોગ્યતા અનુસાર તેનું નામ લઈને અથવા ગોત્ર પ્રમાણે સંબોધન કરીને આવશ્યકતા પ્રમાણે એકવાર અથવા વારંવાર બોલે.

[૨૧] તેમજ મનુષ્ય સિવાય ઈતર પણ પંચેન્દ્રિયવાળાં પ્રાણીઓ પેદા ત્યાંસુધી આ નર છે કે માદા છે તેવો નિશ્ચય ન થાય ત્યાંસુધી તે અમુક જાતિનાં છે તેવુંજ કહે પણ આ નર છે કે આ માદા સ્ત્રી જ છે તેવું કશું ચાકસ ન કરે.

નોંધા—બાપાનો સીધો સંબંધ માત્ર કર્ત્ત્વેન્દ્રિય સાથે હોવાથીજ અહીં પંચેન્દ્રિય છવો માટે ખાસ કહ્યું છે. આપણી વાણીની સારી માઠી અસર પશુઓ પર તુરતજ થાય છે. માત્ર તેઓને વાણી ન હોવાથી તે બ્યક્ત કરી શકતાં નથી.

[૨૨+૨૩] તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી કે સર્પને આ જાડો છે, એના શરીરમાં માંસ ખૂબ છે માટે વધ કરવા યોગ્ય છે કે પકાવવા યોગ્ય છે. એવું એવું પાપી વચન પણ ન બોલે.

પરંતુ તે સંબંધમાં કહેવાનું ખાસ પ્રયોજન પડે તો તેને વૃદ્ધ દેખી તે બહુ વૃદ્ધ છે, સુંદર છે, પુષ્ટ છે, નિરોગી છે, પ્રૌઢ શરીર-વાળો છે એ પ્રમાણે નિર્દોષ વચન બોલે. (સવચ્છ ભાષા ન બોલે)

[૨૪] તેજ પ્રમાણે શુદ્ધિમાન લિલ્લુ ગાયોને બોધને આ દોહવા યોગ્ય છે તથા નાના વાછડાઓને દેખી આ નાથવા યોગ્ય છે અથવા ઘોડાઓને બોધ આ રથમાં યોજવા યોગ્ય છે એ પ્રમાણે (સાવ ઘભાપા) ન બોલે.

[૨૫] પરંતુ “ જાસ જોલવાનો પ્રસંગ પડે તો બિશુ તેને આ તરુણ છે, આ ગાય રસાળ (દુઝણી) છે અથવા આ નાનો કિંવા મોટો છે અને આ ઘોડો રથને યોગ્ય છે એમ

નોંધ:—જે વચનના નિમિત્તે અન્ય પ્રાણીને દુઃખ ન થાય અદ્વિત ભાષા સંયમી બોલે.

[૨૬+૨૭] તેમજ ઉદ્યાન, પર્વતો કે વનોમાં ગયેલો (અથવા જંગલમાં) બુદ્ધિમાન બિશુ ત્યાં મોટા મોટા વૃક્ષોને જોઈને પ્રમાણે ન બોલે કે “ આ વૃક્ષોનાં લાકડાં મહેલના ચાંખ ધરોનાં તોરણો, આરસાખ, ભોગળ, વદાણો અથવા પાણીય વગેરે બનાવવા માટે લાયક છે. ”

[૨૮] “ તેમજ આ વૃક્ષ બાન્નેક, કચરોટ (કાષ્ઠપાત્રી), દળના દાંડે તરમાં અનાજના ઢગલાને ઢાંકવાનાં લાકડાનાં ઢાંકણ, ઘાણી લાટ, ગાડીના પેડા વચ્ચેની નાલો કે ચરખાનો લાટ સોનીની ઝેરણ રાખવા માટે યોગ્ય છે. ”

[૨૯] વળી જોસવાના આસન માટે, સુવાના પર્ણ માટે કે ધર નિસરાળી વગેરેને માટે યોગ્ય છે. ” તેથી દિસાકારી ભાષણ બુદ્ધિમાન બિશુ કદી ન બોલે.

નોંધ:—એવું એવું બોલવાથી રખે કાઠ વૃક્ષને કાપે ! અને જો કપે તો તેથી બિશુ દિસાનો નિમિત્ત બને.

[૩૦+૩૧] માટે ઉદ્યાન, પર્વતો અને વનોમાં ગયેલો બુદ્ધિમાન બિશુ ત્યાં મોટાં મોટાં વૃક્ષોને જોઈને આ પ્રમાણે બોલે કે “ અશ્વાકાદિ વૃક્ષો ઉત્તમ જનનિવાળાં છે, આ નાળિયેરનાં વૃક્ષો મોટાં છે, આ આંખા વિગેરે વૃક્ષો વર્તુલાકારે છે, વડ વગેરે વૃક્ષો વિરતારવાળાં છે તથા તે બધાં ચાખ્યા, પ્રતિચાખ્યાઓ આસ, રમણીય અને દર્શનીય છે. એવી અદ્વિત ભાષણ પ્રસંગ પડે તો બોલે.

[૪૩] નેમજ દરી વગેરે દુલ્લ પાણી ગયાં છે, વ્યવસ્થા તે પરાજ વગેરેમાં પકાવીને ખાવા યોગ્ય છે કે દરે તે ખાવાયોગ્ય છે, નહિ-
તો સુદી જશે. દમજાન તેને જામિયા જેમણે એવાં યોગ્ય થઈ
ગયાં છે એવું એવું પાપમય ન બોલે. પરંતુ ખાસ પ્રગોળન
પડે તો તેમ કહે કે આ જાંખામાં રૂઝ જલ્દુ આવ્યાં છે, તેવી
તે જુદો આરમૂન થઈને નથી ગયાં છે, આ વખતે રૂઝ જલ્દુ
આવ્યાં છે અને તેનાં રૂઝા અરસુન રૂપાળાં છે એવું એવું નિગ્યાપી
વચન બોલે.

[૪૪] વળી અનાજના વેલાઓ કે અનાજની દુગાઓ જેવી કે વાલની
કે ચોળાદુગાઓ મુજબમાં તે પાણી ગઈ છે, તેવી જાલ લીલી
થઈ ગઈ છે, એ પાપડી કુખી છે, ને લજુવા યોગ્ય છે, કિંવા
ચોકાચોગ્ય છે. આ અનાજ એળા કરીને ખાવાયોગ્ય છે એવું
પણ તિમ્મુ ન બોલે.

[૪૫] પરંતુ વનરપતિ જૂઝ થઈ છે. ધજા ગંદુરાઓ કુદી નીકળ્યાં
છે. તેને મોર, દીસી વગેરે ઉત્પન્ન થયાં છે, તેને દીમ વગેરેનો
જાવ ન લાગે તેવી જાલ થઈ ગઈ છે, કણો ગર્ભમાં છે કિંવા
મદાર નીકળ્યાં છે, તેના ગર્ભમાં દાણા બંધાયા નથી કિંવા ચોખા
વગેરેના દાણા બંધાયા છે એવી એવી નિર્વત લાયા બોલે.

[૪૬] વળી કોઈને ત્યાં જમણું કુંદુ દોષ તેને જોઈને મુંદર કુંદુ છે કે
દરવા યોગ્ય છે, વળી ચોરને જોઈને આ ચોર મારવા યોગ્ય છે.
તથા નદીઓને જોઈને આ મુંદર કાંકાવાળી છે, આ નદીઓ તરવા
તથા કોડ દરવા જેવી છે એવી એવી સાવચ ખાયા ન બોલે.

[૪૭] પરંતુ પ્રસંગોપાત બોલવું પડે તો જમણુને જમણુ કહે, ચોરને
ધન માટે આણે ચોરી કરી દશે તેમ કહે તથા આ નદીઓના
કાંકા સમાન છે તેટલું અને તેવુંજ પરિમિત વચન બોલે.

“ ન માઓ ” એવું એવું યવમયમત દ્વિત દરે તેવું જાણિયું,
ક્યું જિહ્વા ન બોલે તેમજ તેવી રીતે વર્તે પણ નહિ.

નોંધ:—તેમ હાવાથી ઉત્તરજનોને દુઃખ થવાનો અંશવ છે. તે
દુઃખતા નિમિત્તરૂપ સાધુજને ન પડે.

[૫૨] તેમજ વાદ્ય, આકાશ કે (રાગ જોવા) માનવને આ દેવ છે
એવું કહે નહિ. પરંતુ એવને દેખાને કહે કે આ એવ ચહેલ છે,
જામે રેરાઈ રજો છે અથવા જળા આપનાર છે કિંવા વરસે છે.
એવું એવું અદ્વિત વગન બોલે.

નોંધ:—તે કાળમાં વાદ્ય, આકાશ કે જાણજીવનને સામાન્ય જન-
સમૂહ દેવ તરીકે માની તેમાં અદ્વૈતતાનો આરોપ કરતો હતો. આથી
રીતે ખોટી અદ્વૈતતા માનવાથી વદેમ અને અધર્મવિષ ઇત્યાદિ દોષોની
વૃદ્ધિ થાય. આથી વ્યક્તિ કે વસ્તુપૂજનો નિંદશાસનના મહાપુરુષોએ વિરોધ
કરી શુદ્ધપૂજનું જ મહત્ત્વ જતાવ્યું છે.

[૫૩] તંબા આકાશને અંતરિક્ષ અથવા ગુહ (દેવની એક જાત) દેખોને
જવા આપવાનો આ ગુપ્તમાર્ગ છે તેમ કહે અને અદ્વિતમાન કે
શુદ્ધિમાન નરને જોઈને તે અદ્વિત્યાગી કે શુદ્ધિમાન છે તેવું જ કહે.

નોંધ:—કોઈની ખોટી પ્રસંશા કે ખોટી અદ્વૈતતા વ્યક્ત ન કરે.

[૫૪] તેમજ દોષ લેશ, જલ કે દારૂને વદ્ય મહત્ત્વે પણ પાપકારી,
નિધવકારી કે અન્યની લાગણી દુભાવ તેવી જાણા સાધક દારી
કે મનકર્મા પણ ન બોલે.

[૫૫] આવી રીતે મુનિ વાક્યશુદ્ધિ, અને વાક્યની સુંદરતાને સમજીને
દમેશ્રી દ્વિત વાજીધો દર રહે. આ વસ્તુનું જે વિવેકપૂર્વક ચિંતન
કરીને પરિમિત અને અદ્વિત વાક્ય બોલે છે તેજ સાધક સતપુ-
રોમાં પ્રસંશા (આદર) ને પામે છે.

નોંધ:—દુઃખો હું તેનું પરિણામ શું આવશે? એવું એવું જૂઞ્ઞ
વિચારીને ન બોલે છે તેની વાળી સ્વચ્છતા અને સફળતાને આરાધે છે.

[૫૬] ભાષાના ગુણો તથા દોષોને જાણી, વિચારીને તેમાંની દુષ્ટ ભાષાનો હમેશાં ત્યાગ કરનાર, છ કાવના શ્રવેમાં યથાર્થ અંયમ પાળનાર, સાધુપણમાં સદા ઉપયોગી જ્ઞાની સાધક હમેશાં હિતકારી અને મધુર ભાષા બોલે.

[૫૭] અને આ પ્રમાણે દ્વિપિત અને અદ્વિપિત વાક્યની કસોટી કરીને બોલનાર, બધી ઇન્દ્રિયોને અંયમમાં રાખનાર, સમાધિવંત, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી રહિત તથા તેવો અનામકન ભિક્ષુ, (નવાં પાપકર્મોને અંયમદ્વારા રોટ્ટી) પૂર્વનાં સંચિત પાપકર્મરૂપી મળને પણ દૂર કરે છે તથા આલોક અને પરલોકની આરાધના સાધ્ય કરી લે છે.

નોંધ:—આલોકમાં પોતાના સુંદર અંયમથી સત્પુરુષોમાં માન્ય બને છે અને પોતાના આદર્શ ત્યાગ તથા તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે પરલોકમાં હૃત્તમ પ્રદારની દેવયોગિને અથવા સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

આવશ્યકતા વિના ન બોલવું, બોલવું પડે ત્યારે ગળીને બોલવું. અસત્ય ન બોલવું, સત્ય બોલવું પણ તે સત્ય કડોર અને બીજાની લાગણી ન હુલાય તેવું હોવું જોઈએ. પોતાના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં પણ આજ્ઞા કે પછી તે વચનથી પરને પીડા ન થાય તેવો વિવેક જાળવી વ્યવહારિક સંભાવણું કરવું.

આ વાક્યશુદ્ધિની વસ્તુ જોટલી શ્રમણ ભિક્ષુઓને અગત્યની છે તેટલીજ અથવા તેથી પણ વધુ શુદ્ધસ્ય સાધકને પણ જરૂરની છે. કારણ કે વાણીની શુદ્ધિ પર કિયાની શુદ્ધિનો બહુ આધાર છે એટલુંજ નહિ પણ કોયાદિ પરિપુષ્પો પર કાળુ લાવવા સારુપણ મૂઠું, સ્વરૂપ સત્ય અને સ્પષ્ટ વાણીની જરૂર છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે સુવાક્યશુદ્ધિ નામનું સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

આચારપ્રશિધિ

(સદાચારનો ભંડાર-સંગ્રહ)

૮

સદગુણોને સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. સૌને સન્માન થવું મ
રવું સદગુણોની શોધ કરી આપના કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા,
તમતા અદ્વિતિ જ્ઞાનેમાંજ આપડે છે.

સદગુણોનો માર્ગ સરેરાશ નથી તેમ જુમાપ્ય પણ
સદગુણોનો માર્ગ તે દુર્લભ તેમજ દુઃશક્ય છે.

માનસિક વૃત્તિના દુરાચરો, પુકાચરો અને માનસ
બદલવી; તેને મન, વાણી અને કાયાનો સુધાર કરી
તેવા વિકટ ધર્મે વાળી દેવી તે કાર્ય મૃત્યુદાયી પરોચિતા
સંકટ કરતાં પણ આકર્ષક સંકટ છે.

તે સદ્વર્તનની આરાધના કરનારને શક્તિ હોવા
પણે હિમા રાખવી પડે છે. જ્ઞાન, બળ, અધિકાર અને
હોવા છતાં સામાન્ય જ્ઞાનો પ્રત્યે પણ સમાનતા અને ન
પડે છે. વૈરીને વદતબ અનુયાં પડે છે. અન્યના દુર્ગુણો
કરવી પડે છે. સેંકડો સેંકડો હાજર હોવા છતાં
સુયમી બનવું પડે છે. સેંકડો પ્રતિભાનોના સરજા
પર મીઠ ન માંડતાં ત્યાગની સાંકડી અને ગદન
કરવું પડે છે.

આ બધું રસેન બધી દ્રવ્યો અને વસ્તુઓના સમાન કરી બનાવી પૂર્વે આપણે જાણે છે તે સંસ્કૃતિઓના સમાન સાચવી શકે છે, પણાવી શકે છે અને તેનું સ્વરૂપ ગણી શકે છે.

આવા સદાચારી સાધુને ક્યાં ક્યાં અને કેવી રીતે જાગૃત રહેવાનું હોય છે તે માનસિક, કામિક અને વાગિક એમ સંગમના ત્રણે અંગોની વિસ્તૃત રીતે દર્શાવવાની આગેદતી સંગમ વિચારણા આ અધ્યયનમાં આપેલી છે કે જે સાધકના જીવન માટે જાગૃત સમાન પ્રાણ પૂરે છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

- [૧] સદાચારના બંડારૂપ સાધનાને પાળીને વિદ્યુઓએ શું કરવું જોઈએ તે હું આપને ક્રમપૂર્વક કહીશ. તે વિદ્યુઓ ! તમે મને સાંભળો.
- [૨] પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, લીલું ધાતુ, વનસ્પતિ, વૃક્ષો અને બીજા તથા જે દાસતાં આસતાં પ્રાણીઓ છે તે બધા જીવો છે એમ મદર્પિ (સર્વજ્ઞ પ્રભુ)એ કહ્યું છે.

નોંધ:—આ વિશ્વમાં ધાતુ તો એવા સૂક્ષ્મ જીવંતુઓ દ્વારા છે કે જે આંખથી દેખાતાં નથી છતાં વૃદ્ધિ, દાનિ, લાગણી છત્યાદિ પરથી જાણી શકાય છે કે એ જીવો છે. હમણાં વૈજ્ઞાનિક શોધથી વનસ્પતિમાં પણ મોટાં પ્રાણીઓ જેવીજ સુખ, દુઃખ, વિરહ, શોક, પ્રેમ છત્યાદિની લાગણીઓ છે તેવું સિદ્ધ થયું છે. સૌ જીવો પછી તે નાના હો કે મોટા, જીવવા ઇચ્છે છે, સૌને સુખ પ્રિય છે. માટે સુખના ઇચ્છુકે તેનું રક્ષણ કરી તેને સુખ પહોંચે તેમ સાવધાનીથી રહેવું અને વર્તવું જોઈએ.

- [૩] તે જીવો પ્રત્યે હમેશાં અદિસક વૃત્તિથી રહેવું જોઈએ. જે મન, વાણી અને કાયા (કર્મ)થી અદિસક રહે છે તે સાધક તે પ્રમાણે કરવાથી આદર્શ સંયમી બને છે.

નોંધ:—જેમ ઉપયોગિતાઓ (લક્ષ્યાતો) ઘટે તેમ દિસા ઘટે અને જેમ જેમ દિસા ઘટે તેમ તેમ અનુકંપા જાગૃત થાય. આથી સાચો

સંયમીત સાચો અદિસક કે અનુકંપક કદેવડાવવાને લાયક બની શકે છે. ને અસંયમી હોય તે અવશ્ય જોગાવતા પ્રમાણુમા દિસક દોયજ. પછી તે દિસા સ્પૂજ છવોની હો કે સૂક્ષ્મ છવોની હો, પ્રત્યક્ષ હો કે પરોક્ષ હો, પોતે કરવો હો કે બીજા પાસે કરાવતો હોય તેમા ને જલ્દી અજાણ્યે અવશ્ય ભાગીદાર બનતો હોય છે. પછી બન્ને તે કર્મથી દિસક હો કે મનથી દિસક હો પણ તે સાવ અદિસક તો ન જ હોઈ શકે.

[૪] (હવે કમપૂર્વક પ્રત્યેક છવોની અદિસા જૈન મિત્રુભોગે કેમ પાળી તે બતાવે છે:—) સમાધિવંત મંયમી પૃથ્વી, ભીત, સચિત સિતા કે પૃથ્વીનું દેહું પણ પોને લાગે નદિ કે ખોતરે નદિ, બીજા પાસે ભંગાવે કે ખોતરાવે નદિ. તેમજ બીજો કાષ્ઠ તેવી સજીવ પૃથ્વીને ભાંગતો કે ખોતરતો હોય તો અનુભોદન આપે નદિ. આ પ્રમાણે ત્રણ કરબૃથી તથા મન, વચન અને કાયા એમ ત્રણ ગોગોથી મંયમી દિસા ન કરે.

[૫] તેમજ સજીવ પૃથ્વીપર કે સજીવ ધૂળથી અરડામેસા આસનપ બેસે પણ નદિ. પરંતુ ને આવશ્યકતા હોય તો જોની માસિકી તે વસ્તુ હોય તેની આગા માગી લીધા બાદ તેનું પ્રમાર્જન કે પછીજ તે પર બેસે.

નોંધ:—પ્રમાર્જન કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેમ કરવાથી ૭ ધૂળ બાજુ પર થઈ જાય અને તેથી સૂક્ષ્મ છવોનું પણ સંરક્ષણ થ. ક્રિયા માટે જૈનમિત્રુઓ રજોદરણુ નામનું ઉપકરણ (સંયમનું સાધન) પોતાની પાસે રાખે છે.

[૬] મંયમી મિત્રુ હંડુ પાણી, કરાનું પાણી કે સચિત અરધનું ન સેવે (અર્થાત્ ન પીએ). પરંતુ અમિથી પૂર્ણ તપાવે ધોવણનું નિર્જીવ ચણેકું પાણીજ ગ્રહણ કરે અને વાપ

નોંધ:—આગળ ચોથા અધ્યયનમાં કહેવાઈ ગયું છે કે પાણી કાષ્ઠ પણ શસ્ત્ર પડે તો તે નિર્જીવ થાય આથી ગોળ, અ

બીજી કોઈ વસ્તુ પડી હોય તો તે ઠંડું પાણી પણ (અમુક કાળ વીત્યા પછી) અચેત (નિર્જીવ) બને છે. અને તેવું પાણી જે નિર્જીવ તેમજ શરીરસ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ હોય તો ભણે અગ્નિતપ્ત ન હોય છતાં ભિક્ષુ તેને શ્રદ્ધા કરી શકે છે.

[૭] મંથમી મુનિ કદાચિત્ કારણવશાત્ પોતાનો દેહ સચેત પાણીથી ભિન્નયેષ્ઠ હોય તો તેને વસ્ત્રથી ન લૂછે કે હાથેથી ન મમળે. તેમજ સચેત પાણીના છવોની દયા બાણીને તે ભિન્નયેષ્ઠા દેહને તે વખતે સ્પર્શ પણ ન કરે.

નોંધ:—મળશંકા દૂર કરવા જતાં કે અન્ય કારણથી બહાર નષ્ટ આવતાં માર્ગમાં અકસ્માત વરસાદ પડવાથી કાયા ભિન્નય ત્યારે કેમ વર્તવું તે માટે ઉપરની બિના છે. અન્યથા વરસાદ પડે તો હોય ત્યારે ઉપરના આવશ્યક કારણ સિવાય પોતાના સ્થાનની બહાર નીકળવાની નૈત-શાસ્ત્ર મુનિશ્રીને મના કરે છે.

[૮] મુનિ બળતા અંગારા, અગ્નિ, અગ્નિના કળો કે બળતા કાષ્ઠને સગળાવે નહિ, હલાવે નહિ તેમ કારે પણ નહિ.

[૯] વળી તાડના વૉજણાથી, પંખાથી, ઝાડની ડાળે કરીને કિંત્રા બીજી કોઈ વસ્ત્ર ધત્યાદિ વસ્તુઓને દત્તાવીને પોતાના શરીરને વાયુ ન નાખે તેમજ બીજી આદારાદિ વસ્તુને ઠંડી કરવા માટે પણ વાયુ ન નાખે.

[૧૦] મંથમી ભિક્ષુ ધામ, વૃક્ષ, ફળ કિંત્રા કોઈ પણ વનસ્પતિનાં મૂળિયાને છંદે (કાપે) નહિ તેમજ મિત્ર મિત્ર પ્રકારનાં બીજે કે તેથી બીજી કાચી વનસ્પતિઓ ખાવાનો મનથી પણ વિચાર ન કરે.

[૧૧] મુનિ વૃક્ષોની ખીચોખીચ ઝાડીઓમાં ઉભો ન રહે તેમજ બીજ, લીલી વનસ્પતિ, પાણી, ખિજાડીના ટોપ જેવી વનસ્પતિ તથા લીલ કે ફૂલ પર બેસે પણ નહિ.

[૧૨] મરં પ્રાણીઓની દિસાથી વિરામ પામેલો ભિક્ષુ મન, વાણી કિંત્રા કંમેથી વ્રસ (હાવના ચાતના) છવોની પણ દિસા ન કરે.

પરંતુ આ વિષયમાં (નાના મોટા છોકરા) છવનની જેવી વિચિત્રતા (વિચિત્રતા) છે તેને વિવેકપૂર્વક જોઈને મેં મધ્યમ પર્તન રાખે.

નોંધ:—પણી વચન સુદમ છોકરાની દયા પ્રત્યેનાર મોટા છોકરાની સાથળી ન દુઃખાવાય તેવી રચના વસ્તુને બહુ જીવન છે. તેમાં બહો મન અને વાળીથી પણ વધુ છોકરાની સાથળી ન દુઃખવતી એવો ચાર આપ્યો છે.

[૧૩] (૬) બિલકુલ સુદમ છોકરાની દયા મારે કરે છે કે:—) પ્રત્યેક છોકરા પ્રત્યે દયા પ્રત્યેનાર મેં મધ્યમ મિત્ર આ (કહેવ.ના) આઈ (પ્રત્યેના) સુદમ છોકરાને વિવેકપૂર્વક નમજીતે તથા તેને જોઈને પહોળા ત્યાં બેઠે, ઉભો રહે, અથવા સુખે.

[૧૪] ને આઈ પ્રત્યેના દયા સુદમ છોકરા છે ! એમ જ્યારે મેં મધ્યમ મિત્રોએ પ્રત્યે કરે ત્યારે વિચિત્ર અને મેં મધ્યમ સુદ આ પ્રમાણે કરે છે.

[૧૫] (૧) સ્નેહ સુદમ—જોય મુરદ કે તેવું સુદમ પાળી, (૨) પુષ્પ સુદમ—વજા આઈ કુલો (૩) પ્રાણી સુદમ—સુદમ કુષ્પા જેવા જંતુઓ, (૪) ઉત્તમ સુદમ—પ્રીતી નમ-નાના દરે, (૫) પનક સુદમ—લીલાપુલ, (૬) બીજ સુદમ—બીજો (૭) દાનિ સુદમ લીલા અંદરોઓ અને (૮) અંદ સુદમ પ્રીતી, માળી વગેરેનાં સુદ ઉડાઓ.

[૧૬] બધી ઉદ્યોગને નિયમમાં રાખનાર મેં મધ્યમ મિત્ર ઉપરનાં સુદમ પ્રાણીઓને જોઈને ન ન દુઃખાવ તેમ સર્વસાચી મેં મધ્યમ પૂર્વક વર્તે.

[૧૭] મેં મધ્યમ મિત્ર નિત્ય ઉપયોગપૂર્વક (સ્વસ્થ ગિત રાખી એક પૂર્વક) પાત્ર, કંગલ, સ્વાસ્થાન, ઉચ્ચાર બુધિ, પયારી આસનનું પ્રતિષ્ઠાન કરે.

નોંધ:—મધ્યમો દેહ જંતુ છે કે કેમ તે જોઈ લેવું અને જોય તો તેને એક બાજુ ધકેલ ન પડે તેવી રીતે મુશ્કેલી તેવી

ન ચેતનાં મીનપદ્મ જે કંઈ મળે તેમ મળે. આને, પરંતુ ચેતનાના નિષ્ક્રિય અવસ્થા, કદેલી કે અજાણેથી દેવ નેથી તમારું સંબેદ નિષ્ક્રિય હોઈ ન શકે.

[૨૪] સંબેદ પ્રત્યક્ષ હોઈ (ચાલિયાસ) યોગ્ય પણ આચાર્યને સંબેદ ન હોઈ અને પ્રત્યેક કદેલી રહ્યા કરનાર ને આપક નિરુપાય તમા (અનિચ્છાલાઈ) અનામત બાળે મનથી છવનને પદન કરે.

[૨૫] અજાણેથી આપક, આપક અજાણેથી અને સંતોષી છવન આચાર્ય સંતુષ્ટ આપક નિરુપાયના યોગ્ય અને વિષયવ્યક્ત કામનને (સંબેદને) પ્રાપ્ત કરીને હોઈ પણ આચાર્ય (કોઈ) ન હોઈ.

નોંધ:—સંબેદ, મનિષ્ઠ અને કિંમતો નિરોધ બે વસ્તુ વસ્તુઓના જેવાં વિષયક તે કિંમત આપક નિરુપાયનને પામીને પ્રમંથ પડે છે. તેમ ન હોઈ. આપક કે કોઈ સંબંધી કિંમત દબાવે છે અને આચાર્ય (આચાર્યના) ઉપાય આપે છે. આચાર્ય પ્રતિને કદેલી કેવી પ્રતિબિંબ આચાર્ય તે કિંમત પ્રમંથવળનું કારણ છે.

[૨૬] સંબેદનાં કામને સુખ વિષયક કરે તેમ (અનોદર) સુખે (અનિચ્છાને ને) તરફ ચાલતી ન પડે કિંમત અપેક્ષા કે કોઈર કદેલી મળેથી ને તરફ દેવ ન પાડવું કરે. પરંતુ અમાચારથી તેને દેવદાના સદન કરે.

નોંધ:—અમાચાર કદાચેમાં રાગ અને દ્વેષના નિમિત્તોમાં દેવ મળે તે તે કદાચમારે આદે પ્રતિષ્ઠિત વસ્તુ છે. આદેશ તે વસ્તુમાં સમાનરતિ અમાચારી સહ તેમ અમાચારી આપક તેવી રતિનો ઉપાયક તેમ કિંમતઆપક અમાચાર.

[૨૭] અમાચારક વૃક્ષ, પિપાસા (તૃષ્ણા), કદેલી, કદેલી, કદેલી રાગ્યા, અગ્રેમ કિંમત કરે તેના પ્રમંથ, કિંમત સંત્યાદિ વસ્તુ કિંમત માનવ તરફનો અનિચ્છા સંત્યાદિ જે કંઈ પરિવર્તો (આદેશમા આવી

નોંધ:—સાધક માત્ર જૂલને પાત્ર છે. પાત્રી તે ગૃહસ્થ દો કે ત્યાગી દો. પરંતુ તે તાત્ત્વિક કે ગોઠી જૂલ થયા પછી તરત જ તેનું પ્રાયશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ. તેવી જૂલ ફરીથી ન થવા પામે તેમ પ્રાયશ્ચિતની પાત્રી કરાવવી છે. વારંવાર પ્રાયશ્ચિત લેવા છતાં જૂલ યથા જતી હોય તો તે કાંતો સાચું પ્રાયશ્ચિત નથી. અથવા તો પ્રાયશ્ચિત તે જૂલને માટે યોગ્ય નથી કે આણું તેમ સમજવું.

[૩૨] જિતેન્દ્રિય, અનાસક્ત અને શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો સાધક જૂલથી અનાચાર (અયોગ્ય કાર્ય) સેવાઈ ગયો હોય તો તેને છૂપાવી ન રાખે પરંતુ દિલ્લી ગુરુજનની સમક્ષ તેને પ્રકટ કરી તેનું પ્રાયશ્ચિત લઈ લે અને તમેયં શુદ્ધ (નિષ્પાપી) થતો રહે.

[૩૩] વળી પોતાના આચાર્ય (ગુરુદેવ) મહાત્માનું વચન સ્વીકારે અને પછી કાર્યથી પૂર્ણ કરે.

નોંધ:—આ શ્લોકમાં વિનયિતા બતાવી છે પણ સાધકો મહાપુરુષોની શિક્ષા વચનથી સ્વીકારે છે. પરંતુ વર્તનમાં જો તે શિક્ષા ન ઉતરે તો યથાર્થ લાભ થતો નથી. માટેજ વાણી અને વર્તન બન્નેમાં તે વસ્તુ લાવવી તેમ કહ્યું છે.

[૩૪] ભોગોનાં પ્રત્યક્ષ સુખો શા માટે ત્યાગવાં તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે:—) મનુષ્યજીવનનું આયુષ્ય બહુ પરિમિત (દ્વંક) છે. અને પ્રાપ્ત થયેલું જીવન ક્ષણભંગુર છે માત્ર આત્મમર્સાદિ (વિકાસ)નો માર્ગ જ નિત્ય છે. એમ સમજી સાધક ભોગોથી નિવૃત્ત થાય છે.

નોંધ:—જીવન અનિત્ય હોય તો ભોગોની અનિત્યતા તો સ્પષ્ટજ છે. આનંદતામાં આનંદનાં બિંદુઓ નથી સાંપડતાં તેથી તત્ત્વજ્ઞ સાધક આસક્તિથી સ્વયં વિરમી જાય છે.

[૩૫] માટે સત્યના શોધક સાધકે પોતાનું મનોબળ, શારીરિક શક્તિ, આરોગ્ય, શ્રદ્ધા, ક્ષેત્ર અને કાળ જોઈને યોગ્ય રીતે પોતાના આત્માને ધર્મમાં જોડી દેવો થતે.

ગૃહસ્થનો પણ અતિ પરિચય ન કરે પણ સાધુજનોની સાથેજ પરિચય રાખે.

નોંધ:—એકાંતમાં એકાકી રહી સાથે વાર્તાલાપ કરવાથી અન્યને સંમત કરવન થવાનો ભય છે. એકાકી ગૃહસ્થ સાથેના અતિ પરિચયથી પણ રાજગૃહસ્થનો અંભવ છે માટે ભિક્ષુ શ્રીઓ કે પુરુષો સાથે ઉપવાસ પુરનોજ ધર્મસંબંધ રાખે.

[૫૪] જેમ કુટુંબનાં જમ્યાને દમેલાં વિવાદીથી ભય રહ્યો હોય છે તેજ પ્રમાણે બ્રહ્મચારીને સ્ત્રીના દેહથી ભય રહે છે.

નોંધ:—આ કથન સુપરથી તેા જોડાનવાળીજ નજારો. પરંતુ તે સુધી તપાસવાં તેની વાસ્તવિકતાનેા ખ્યાલ આવી જાયો. સ્ત્રીચારીનેા રાજવો ઘેરલે સોપરિચય ન કરવો તેજ ભાય છે સ્ત્રીઅતિ પ્રત્યે પ્રગટે પુરુષઅતિ પ્રત્યે સ્ત્રીને પૂજા તાવવા માટેનું આ કથન નથી તેમ જ સ્ત્રીયા માટે પણ નથી. પરંતુ બ્રહ્મચર્યના સાધક કે સાધિકાને ફરજી રહેલું છેદેએ તેની સાવધાની ચૂચક આ કથન છે.

[૫૫] સાધક શ્રદ્ધારનાં ચિત્રવાળાં દિવાલને (ને ને ચિત્રો પર લગાડીને) જુએ નહિ ક્રિયા તત્ત્વમેગથી ચિંતન કરે નહિ. સુસંલિખત સ્ત્રીને પણ તેના અભિનય તરફ દ્રષ્ટિ કરીને કે ચિંતવવાનો પ્રયત્ન કરે નહિ. કદાચ અકરમાનથી કે તેા ચૂર્ણની જેમ તેનાથી પણ તુરંતજ દ્રષ્ટિને પાછી ખે

નોંધ:—સ્વાભાવિક રીતે ચૂર્ણપર દ્રષ્ટિ લાંબો વખત રહી તેજ રીતે બ્રહ્મચારીની દ્રષ્ટિ એવી મુનમુર રીતે કેળવાઈ જ તેને દિશા પૂર્વક સ્ત્રીઓનાં રૂપ, ભાવરૂપ, અભિનય છત્વાદિ ન થાય, અને દિશાદો ન દોરા છતાં જેવાય તેા તે પરથી િ તેા જાણત નજ થઈ છેદેએ. તેજ રીતે સાધ્વી સ્ત્રીને પુ અમછ લેવું.

[૫૬] બ્રહ્મચારી સાધક જેના હાથ અને પગ હેલાઇ શકે અને નાક કપાઇ ગયાં હોય કે વિકૃત થઇ

પૂરાં સો વર્ષ થઈ ગયાં હોય તેવી વૃદ્ધ અને બડાળ જાણનાર
સંસર્ગ ત્યાગવો ઘટે.

નોંધ:—પ્રદાયર્થ પાળનાર વ્યક્તિએ પુરુષ સ્ત્રી બંને કિંવા સ્ત્રીએ પુરુષ
બંને સાથે રહેવાનું તો સર્વથા છાડીજ દેવું ઘટે. એકાંત એ વિકારની વાસ-
નાનું ઉત્તેજક નિમિત્ત છે. વિકારનો રાક્ષસ વય, વર્ણ કે સૌંદર્યનો વિચાર
કરવા સારુ થોભી શકતો નથી. કારણકે તે અવિવેકી, કુટિલ અને સર્વસંકી છે.

[પૃ] આત્મસ્વરૂપના સાધક માટે શોભા (શરીર સૌંદર્ય), સ્ત્રીનો
સંસર્ગ અને રસવાળાં સ્વાદુ ખાણુંઓ એ તાલપુટ (બચકર)
ઝેર જેવાં છે.

નોંધ:—રસનેદ્રિયનો જનનેન્દ્રિય સાથે ખૂબ ગાઢ સંબંધ હોવાથી
તેમાં તીખાં તમેતમતાં કે અતિ રસાળાં મિષ્ટાન્ન ઇત્યાદિ ભોજનો વિકૃતિ
ઉત્પન્ન કરે છે. શરીરસૌંદર્ય અને ટાપટીપ તેમાં ઉત્તેજનો કારણ છે. પંજી
ત્રીજો સ્ત્રીનો ગાઢ સંસર્ગ થાય એટલે આવી સ્થિતિમાં તો મહાસમર્થ
મનરવી પુરુષોનું પણ પતન થવાનો સંભવ છે. જેમ ઝેર પીધા છતાં
અમર રહી શકાય એ અપવાદ જવલ્લેજ હોય તેજ રીતે આ ત્રણ વસ્તુ-
ઓનું સતત સેવન હોવા છતાં પતન ન થવું તે તો આકાશકુસુમ જેવી
અશક્ય વસ્તુ છે.

[પંટ] સ્ત્રીઓનાં અંગપ્રત્યંગ, આકાર, મીઠાં વેણુ અને સૌમ્ય નિરીક્ષણો
(કટાક્ષો) એ કામ, રાગ (મનોવિકાર)ને વધારવાનાં નિમિત્તરૂપ
છે. માટે શાણો સાધક તેનું ચિંતન ન કરે.

નોંધ:—વિષયભાવના કિંવા વિકારી દ્રષ્ટિથી સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ જોવાં
એ પણ મહાન ભયંકર હોય છે.

[પટ] બધી પુદ્ગલ (જડ) વસ્તુઓનાં પરિણામને અનિત્ય સ્વભાવવાળાં
જાણીને શાણો સાધક મનોરૂ વિષયોમાં (મનગમતી ભિન્નભિન્ન
પ્રકારની વસ્તુઓમાં) આસક્તિ ન રાખે અને અમનોરૂ પદાર્થો
પર દ્વેષ પણ ન લાગે.

193-24-244

2011
2012

વિનયસમાધિ

૯

પહેલો ઉદ્દેશક

વિનય એટલે વિશિષ્ટ નીતિ-વિશિષ્ટ કર્તવ્ય.

સાધક જીવનનાં બે પ્રકારનાં કર્તવ્યો પૈકી સામાન્ય કરતાં વિશિષ્ટ કર્તવ્ય તરફ તેનું વિશેષ લક્ષ્ય હોવું જોઈએ, કારણકે સામાન્ય કર્તવ્ય ગૌણ છે. વિશિષ્ટ કર્તવ્ય એ મુખ્ય છે. મુખ્ય ધર્મના પોષણ માટેજ સામાન્ય કર્તવ્યોની યોજના ઉપયોગી છે. જો વિશિષ્ટ કર્તવ્ય હણાતું હોય તો સામાન્ય કર્તવ્યની રક્ષા એ નિષ્પ્રાણ દેહની રક્ષા જેવી નિર્માલ્ય છે.

ગૃહસ્થનાં વિશિષ્ટ કર્તવ્યો, સાધકના વિશિષ્ટ કર્તવ્યો અને ભિક્ષુ શ્રમણનાં વિશિષ્ટ કર્તવ્યો ભિન્ન ભિન્ન હોય છે.

અહીં દરેક જિજ્ઞાસુઓના જીવનને સ્પર્શતા ઉદ્દેશો છે. પરંતુ એમાં પણ વિશેષ ભાર ગુરુકુળના શ્રમણ સાધકોનાં પોતાના ગુરુ-દેવો તરફનાં શાં શાં કર્તવ્યો છે ? તે વર્ણન આ ઉદ્દેશકમાં વિશેષ રૂપે છે.

સાધકને માટે ઉપકારક ગુરુને શાસ્ત્રકારો પરમાત્મા જેવી

ઉચ્ચ કોટિના કલ્પે છે, ગુરુદેવ એ સાધકના જીવનપંથના સહચારી ભોમિયા છે અને તેની નૌકાના સુકાન સમા છે. તેથી તેની શિક્ષાનો અસ્વીકાર કરવો અને તેની અવગણના કરવી તે આપત્તિ અને પતનને નોતરવા જેવું અણુવિચાર્યું અને અકરણીય કાર્ય છે.

ગુરુદેવ જોડ્યા:—

- [૧] જે સાધક અભિમાનથી, ક્રોધથી, જગકપટથી કે પ્રમાદથી ગુરુદેવ (સાધુસમુદાયના આચાર્ય) પાસેથી વિનય (વિશિષ્ટ કર્તવ્ય)ને શીખતો નથી તે અહંકાર વડે ખરેખર પોતાની પડતીનેજ નોતરે છે. અને જેમ વાંસનું કૂળ વાંસનોજ નાશ કરે છે તેમ તેની પોતાનીજ પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ તેના પોતાનાજ નાશ તરફ તેને દોરી જાય છે.
- [૨] વળી જેઓ પોતાના ગુરુને મંદ કે ગ્રાંથી ઉન્મરના જાણીને અથવા તેમને થોડું જ્ઞાન છે તેમ ધારીને તેમની હીનતા કરે છે, તેમને કટુવચનો કહે છે તેઓ ખરેખર જોટા માર્ગે જઈને પોતાના ગુરુજનોની પણ આશાતના (અપમાન) કરે છે.
- [૩] કેટલાક ગુરુઓ (વયના વૃદ્ધ હોવા છતાં) પ્રકૃતિથીજ ભુદ્ધિમાં મંદ હોય છે. કેટલાક વયે નાના હોવા છતાં અભ્યાસ અને ભુદ્ધિમાં આગળ વધેલા હોય છે. (જ્ઞાનમાં ન્યૂનાધિક ભેદે હો) પરંતુ તે બંન્ના સાધુજનોના આચાર્યી ભરપૂર અને ચારિત્રના ગુણોમાંજ પોતાના મનને લીન રાખનારા તપસ્વી પુરુષો હોય છે. તેઓનું અપમાન કરવું યોગ્ય નથી. કારણકે તેઓનું અપમાન અમિતી માફક સદ્ગુણોને ભસ્મ કરી નાખે છે.

નોંધ:—ક્રમા, દયા છત્યાદિ સદ્ગુણોના ધારક ગુરુઓ પોતે કાળનું પણ અકલ્યાણ કરવા મુચ્છના નથી. પરંતુ તેવા મદાપુરુષોનું અપમાન

ઉચ્ચ કોટિના કદ્યે છે, ગુરુદેવ એ સાધકના જીવનપંથના સાધારણ ભોમિયા છે અને તેની નોકાના મુકાન સમા છે. તેથી તેની શિક્ષાને અસ્વીકાર કરવો અને તેની અવગણના કરવી તે આપત્તિ અપતનને નોતરવા જેવું આજીવિચાર્યું અને અકરણીય કાર્ય છે.

ગુરુદેવ જોડ્યા:—

[૧] જે સાધક અભિમાનથી, ક્રોધથી, જાનકપટથી કે પ્રમાદથી ગુરુદેવ (સાધુસમુદાયના આચાર્ય) પાસેથી વિનય (વિશિષ્ટ કર્તવ્ય)ની શીખનો નથી તે અહંકાર વડે ખરેખર પોતાની પડતીનેજ નોતરે છે. અને જેમ વાંસનું ફળ વાંસનોજ નાશ કરે છે તેમ તેની પોતાનીજ પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ તેના પોતાનાજ નાશ તરફ તેને દોરી જાય છે.

[૨] વળી જેઓ પોતાના ગુરુને મંદ કે ઓછી ઉમ્મરના, જાણીને અથવા તેમને થોડું જ્ઞાન છે તેમ ધારીને તેમની હીનતા કરે છે, તેમને કટુવચનો કહે છે તેઓ ખરેખર જોડા માર્ગે જઈને પોતાના ગુરુજનોની પણ આશાતના (અપમાન) કરે છે.

[૩] કેટલાક ગુરુઓ (વયના વૃદ્ધ હોવા છતાં) પ્રકૃતિથીજ સુદ્ધિમાં મંદ હોય છે. કેટલાક વયે નાના હોવા છતાં અભ્યાસ અને સુદ્ધિમાં આગળ વધેલા હોય છે. (જ્ઞાનમાં ન્યૂનાધિક ભેદ હોય) પરંતુ તે બધા સાધુજનોના આચારથી ભરપૂર અને ચારિત્રના ગુણોમાંજ પોતાના મનને લીન રાખનારા તપસ્વી પુરુષો હોય છે. તેઓનું અપમાન કરવું યોગ્ય નથી. કારણકે તેઓનું અપમાન અમિતી માફક સદગુણોને ભસ્મ કરી નાખે છે.

નોંધ:—જ્ઞા, દયા કૃત્યાદિ સદગુણોના ધારક ગુરુઓ પોતે કોઈને કહ્યાણુ કરવા કચ્છતા નથી. પરંતુ તેવા મહાપુરુષોનું અપમાન

વિષ પણુ કદાચિત્ ન મારે. પરંતુ ગુરુનો તિરસ્કાર તો અક્ષણ જાયજ નહિ. એટલે કે તેનાથી તો અવશ્ય મુક્તિનો માર્ગ નજ પ્રાપ્ત થાય. અર્થાત્ સંયમથી બ્રહ્મ જ થાય.

નોંધ:—ગુરુજનોનો તિરસ્કાર મોક્ષનો પ્રતિબંધક શનુ છે. તેમાં અપવાદને લેશ માત્ર સ્થાન નથી. આથી સાધક પુરુષોએ ઉપકારી ગુરુઓ પ્રત્યે સદા સુવિનીત રહેવું ઘટે.

[૮] જેમ કોઈ મૂર્ખ પોતાના મસ્તકથી પર્વતને ભાંગવા ઇચ્છે (તો પર્વતને બદલે પોતાનું માથુંજ ભાંગે), સુતેલા સિંહને પાસે જઈ જગાડે અથવા ભાલાની આણી પર લાતનો પ્રદાર કરે (તો ભાલાને કશી ઈજા ન પહોંચે પણ પગના સેંકડો ખંડો થઈ જાય.) તો પોતેજ દુઃખી થાય છે. તેજ રીતે ગુરુજનોના તિરસ્કાર કરનારની પણ તેજ પ્રકારની દુઃખદ સ્થિતિ થાય છે.

[૯] પરંતુ કદાચિત્ (વાસુદેવ જેવા પુરુષો) પોતાની શક્તિથી કોઈ મસ્તક વડે પર્વતને ભેદી નાખે, કોપેત્રો સિંહ પણ કદાચ ભક્ષ્ય ન કરે તથા ભાલાની આણી પણ કદાચ ન ભેદે, પરંતુ ગુરુનો કરેલો તિરસ્કાર કે તેની અવગણના તો બરાબર સાધકના મોક્ષ-માર્ગમાં બાધા ઉત્પન્ન કરેજ છે.

[૧૦] આચાર્ય દેવોની અપ્રસન્નતાથી અજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અજ્ઞાન આવવાથી મોક્ષમાર્ગમાં અંતરાય ઉભો થાય છે. માટે અબાધિત મુખ (મોક્ષગતિના મુખ)નો ઇચ્છુક સાધક હમેશાં ગુરુની કૃપા મેળવવામાંજ આનંદ માને.

[૧૧] જેમ અગ્નિદેવની આહાત્યુ મિત્રમિત્ર પ્રકારની ઘી, મધ છત્યાદિ પદાર્થોની આહુતિઓ તથા પેદના મંત્રપદો વડે અભિષિક્ત કરેલા દોમાગ્નિને નમસ્કાર કરે છે તેમ શિષ્ય અનંત જ્ઞાનને પામવા છતાં પણ પોતાના ગુરુની વિનયપૂર્વક ભક્તિ કરે.

પ્રમાણે ગણને પાશ્વર્ય કરનારા ના પાત્રે ગણ મનોમંડળી નિર્મળ આશનમાં પોતાના સુખાનુભવના પર્વદારગદિના આશન માં ભાગે છે.

નોંધ:—જ્યાં જ્યાં મંદિર સાધુજનમાં મદનવનપદ મંદિર તરીકે આવડે માટે જાણવું છે.

[૧૬] સાધુમનો પ્રવિષ્ઠ અને તે દ્વારા અનુભવ (મનિષ્ટ) સખ મેળવવાની ભાવનાઓ મિશ્ર જ્ઞાન, દર્શન તથા શુદ્ધ ચારિત્રના મદબેઝારૂપ, તથા સાંત, શીત તથા બુદ્ધિથી મુક્ત સમાધિવંત એવા આચાર્ય મદર્શિઓને વિનય અને ભક્તિથી સંવૃષ્ટ કરે છે અને તેઓને આરાંતી હો છે.

[૧૭] જે બુદ્ધિમાન સાધક હોય છે તે આ ઉપરનાં સુભાષિનોને સાંભળીને અપ્રમતપણે પોતાના આચાર્યદેવની સેવા કરે છે અને તે દ્વારા સમજાન, સમ્યચારિત્ર ઇત્યાદિ અનેક ગુણોને આરાંધીને ઉત્તમ એવી શિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

નોંધ:—અદ્વાય, સંયમ, શુભક્રિતિ, વિવેક મૈત્રી અને સમભાવ એ છએ મોક્ષાર્થી શ્રમણનાં સદચારી સદ્ગુણો દેવા બેઠએ. કારણ કે તેજ ઉત્તરિની સીડીનાં પગથિયાં છે તે વાત મુક્તિનો અધિકારી ન બૂલે.

એમ કહું છું:—

(આ પ્રમાણે સુધર્મસ્વામીએ જાંબૂસ્વામીને કહ્યું હતું.) એમ વિનયસમાધિ નામના અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

બીજો ઉદ્દેશક

એમ વૃક્ષર્તુ પ્રથમ મૂળ પછી સ્કંધ, શાખા, પ્રતિશાખા, પુષ્પ, ફળ અને રસ એમ ક્રમપૂર્વક સંવર્ધન થાય છે. તેજ પ્રકારે અધ્યાત્મ વિકાસક્રમની પણ ક્રમ પ્રમાણે ભૂમિકાઓ છે.

દોષ મૂળ સિવાયનું જુદા કે પાયા સિવાય ઘર આંધવા ત્યજ છે તે જુદાનાં જુદા આર્થ શકતો નથી અને ઘર આંધી શકતો નથી. તેજ પ્રમાણે જે સાધક વિનયરૂપ મૂળનું ચધાર્યું સેવન કર્યા વિના ધર્મજુદા પાવે છે તે સાધક મુક્તિ માર્ગમાં પૂર્ણ સફળતા પામી શકતો નથી.

શુદ્ધદેવ બોલ્યા:—

[૧] તેજ મૂળથી જુદાનું ઘડ, મડમાંથી સાખા, સાખામાંથી પ્રતિષ્ઠા-આઓ, સાખા અને પ્રતિષ્ઠાઆઓમાંથી પાંદડાઓ ઉત્પત્ત થાય છે અને પછી કમથી તે જુદામાં ફૂટી, ફૂટી અને મોટારંગ ઉડાવે છે—

[૨] તેજ પ્રમાણે મર્મરૂપ જુદાનું મૂળ વિનય છે અને તેનું અંતિમ પરિણામ (એટલે કે રસરૂપ) મોક્ષ છે. તે વિનયરૂપી મૂળકારા વિનયવાન શિષ્ય આલોકમાં કીર્તિ, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મહા-પુરુષો દ્વારા પરમ પ્રસંગને પામે છે અને કમલ: પોતાનો આત્મવિકાસ સાધી અને નિઃસ્વેચ્છ (પરમ કલ્યાણ) અર્થાત્ મોક્ષ પેલું પામે છે.

નિધિ:—જે જુદાનું ફળ મોક્ષ દોષ તે જુદા કેવું મહત્વશાળી દોષું જોઈએ તે મહત્ત સમલય તેવી રીતે વસ્તુ છે. અને તેથીજ તેવા ધર્મનું વર્ણન દશાંશુ ના પદેલા શ્લોકમાં ફેરફારે જ આપી દીધું છે. અહીં ધર્મને જુદાની રૂપમા આપવાનો દેવ એ છે કે ધર્મની શુભિકાઓનો પણ અનુક્રમ દોષ છે. અનુક્રમ શિવાય વસ્તુનો સ્પર્શ કરાય તો તે લાસને બદલે અપચ્ચ થવાથી કલકી દાનિ પડેલાં છે. તે સમલવવા પુરતો આ પ્રયત્ન છે. સદ્ધર્મનું માદાત્મ્ય જોઈતું વિશેષ તેટલુંજ વિનયનું પણ માદાત્મ્ય વિશેષજ દોષું જોઈએ. અહીં વિનયનો અર્થ વિશિષ્ટ નીતિ એટલે સંતતનું કર્તવ્ય. દયા, પ્રેમ, વિવેક, સંયમ, પરોપકાર, પરસેવા એ બધાં સંતતનનાં કર્તવ્યો છે. આવાં કર્તવ્યો બંભવનાર વિનીત મંજુષ. આવા વિનયથી મહાપુરુષોની દૃષ્ટા પ્રસાદી સાધ્ય બને છે. વિશ્વમાં સુચરાની

[૬] તેમજ તેજ સેનાપતિની શિક્ષાને આધીન થયેલા હાથી ઘોડાઓ મહા યશ અને સમૃદ્ધિને પામી અતિ અતિ ભોગવતા દેખાય છે.

નોંધ:—જે ઘોડાઓ તથા હાથીઓ શિક્ષિત નથી હોતા તેમ ખાર વહન કરવો પડે છે અને ત્યાં તેની કશી કદર કે કિંમત હોતી પરંતુ જે શિક્ષિત હોય છે તેની ત્યાં ખૂબ પ્રશંસા થાય છે. તેને સારા ભોજનો ખાવા મળે છે. તેના ઉપર જરીયા બુઝો વગેરે આ ઝાકવાય છે. તેની સેવા ગાંઠે ચાકરો તૈયાર હોય છે. તેજ દ્રષ્ટાંતથી નીત આત્મા અને સુવિનીત આત્માઓનું સમજ લેવું.

[૭૮] ઉપરના દ્રષ્ટાંત પ્રમાણે આ લોકમાં પણ જે નરના અવિનીતપણે વર્તે છે તેને પણ ખૂબ માર પડવાથી કેટલા ઇંદ્રિયો ખોડીલી થઈ જાય છે કિંવા કેટલાક ધવાયેલા બને

[૬] પરંતુ જે સ્ત્રી પુરુષોએ સુવિનીયની આરાધના કરી હોય છે આ લોકમાં મહા યશસ્વી અને મહાસંપત્તિને પામી સુખ ભોગવતા દેખાય છે.

[૧૦] (જેઓ કદાચ દેવયોનિમાં પુણ્યકર્મથી જાય તોપણ વિનયકર્મથી જે વિરૂદ્ધ વર્ત્યા હોય છે તે જીવોની ત્યાં પણ શી ગ થાય છે તે કહે છે:—) અવિનીત જીવો દેવ, યક્ષ કે ભવનપનામના દેવોરૂપે દેવયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય તોપણ ચાકરપ પામીને દુઃખ ભોગવતાજ દેખાય છે

[૧૧] પણ જે સુવિનીત જીવાત્માઓ હોય છે તે દેવ, યક્ષ કે ભવનપતિ દેવ થઈને પણ ત્યાં મહા યશસ્વી તથા મહાસંપત્તિને પામીને સુખ ભોગવતાજ દેખાય છે. (આવી રીતે પણ, માનવ કે દેવ ત્રણે સ્થિતિમાં સુખ અને દુઃખનો આધાર સદ્ગુણોની આરાધના પરજ છે.)

નોંધ:—સુખ અને દુઃખનો અનુભવ આત્મવિશુદ્ધિ પર નિર્ભર છે અને આત્મ વિશુદ્ધિનો આધાર સદ્ધર્મની આરાધના પરજ દોય છે, બાહ્ય સંપત્તિ મેળવવી તે બલે પુણ્યને આધીન દોય પરંતુ તેમાંથી સાંપડતું સુખ કે દુઃખ તે તો આત્મશુદ્ધિ અને આત્મમલિનતા પરજ આધાર રાખે છે. તેથીજ આત્મશુદ્ધિ કરવી તેજ જીવનનું મુખ્ય ધ્યેય છે એમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. ઘણા સંપત્તિવાળા જીવો બિચારા પામેજ અને દુઃખી દોય છે છે ત્યારે કોઈ કાઠ સંપત્તિ ન દોવા છતાં સ્વાધીન અને સુખી દોય છે.

[૧૨] જે 'સાધકો પોતાના ગુરુ તથા વિદ્યાગુરુની સેવા' કરે છે અને આત્મા અનુસાર વર્તે છે તેઓની શિક્ષા (જ્ઞાન) પાણીથી સિંચા-યેલાં વૃક્ષોની જેમ પ્રતિદિન વધે જાય છે.

નોંધ:—સત્પુરુષોની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં સદ્બોધના 'બ'ંદારો બધાં દોય છે. તેઓની આસપાસનું વાતાવરણજ એટલું પવિત્ર દોય છે કે તેમાંથી નિહાસુ અને સત્યશોધક સાધક જીવનના અગમ્ય કોયડાઓને ક્ષણમાત્રમાં હકેલી શકે છે.

[૧૩+૧૪] (૬વે ગુરુના વિનયની આવશ્યકતા સમજાવે છે:—) ગૃહ-સ્થ લોકો પોતાની આજીવિકા માટે કે પરના (સગા સંબંધીના બરણપોષણ) માટે માત્ર લૌકિક (આ લોકમાંજ) સુખોપભોગ અર્થે કળાના આચાર્યો પાસેથી તે તે કળાના નૈપુણ્યને શીખે છે. અને રાજા તથા શ્રીમંતના પુત્રો પણ ત્યાં તે વિદ્યા શીખવા માટે આવીને વધ, ળંધન, માર અને દારૂજી કબ્જે સહન કરે છે.

[૧૫+૧૬] 'તેવી બાહ્ય જીવનના બરણપોષણની શિક્ષા માટે તેવા શ્રીમંત ના પુત્રો અને રાજકુમારો પણ તે કળા શીખવા સારુ (ઉપરનું કબ્જે સહન કરે છે.) તે કળાચાર્યની સેવા કરે છે, તેને નમે છે, તેનો બારી સત્કાર કરે છે અને પ્રસન્નતાપૂર્વક તેમની આજ્ઞાને વશ થઈ વર્તે છે, તો પછી જ મોક્ષનો પરમ પિપાસુ

વિનયસમાધિ

અમુક સાધક છે તે સાચું જ્ઞાન મેળવવા માટે થું ન આપીજ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે કે ઉપકારી ગુરુઓ ને કંઈ કારી કહે તેનું લિલ્લુ કદી ઉલ્લંઘન ન કરે.

નોંધ:—જે રીતે નૈનદર્શનમાં ગુરુઆત્માનું માહાત્મ્ય ગાયું છે “ જ્ઞામાં જ ધર્મ જતાવ્યો છે ” તે જ રીતે ગુરુની આદર્શતા ઉપર સાર આપ્યો છે. નિઃસ્વાર્થતા, શુદ્ધ ચારિત્ર અને પરમાર્થ બુદ્ધિ એ ગુ વિશિષ્ટ ગુણો છે.

૧૭] (દવે ગુરુ તરફનો કાયિક વિનય જતાવે છે:—) સાધક [શય્યા, આસન, સ્થાન ગુરુ કરતાં નીચે રાખે. ચાલવામાં ગુરુના આગળ ન ચાલે અને નીચે નખીને ગુરુદેવતા પાદકમલે વંદન કરે તથા ગુરુને હાથ જોડીને નમન કરે.

૧૮] પોતાનું શરીર કિંવા વસ્ત્ર ઇત્યાદિ જે ગુરુના શરીરે અડ લાગી જાય તો મારા આ “ અપરાધને માફ કરો. હવે હું ફરી” તેમ નહિ કરું ” એમ બોલી ફરીથી તે પ્રમાણે જ વિનયપૂર્વક ચર્તન કરે.

૧૯] ગળિયો અગદ જેમ ચાલુક પડ્યા પડીજ રચતે વહન કરે તેજ પ્રમાણે જે દુષ્ટબુદ્ધિ અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે ગુરુદેવ વારંવાર કહે ત્યારેજ તે કાર્ય કરે છે.

૨૦] પરંતુ ધીર સાધુએ તો ગુરુ એકવાર કહે કે વધુ વખત કહે પણ તે વખતે પોતાની શય્યા કે આસનપર બેઠાં બેઠાં પ્રત્યુત્તર ન આપનાં પોતાનું આસન શીઘ્ર છોડીને સેવાભાવપૂર્વક તેનો પ્રત્યુત્તર આપવો જોઈએ, તેમજ તે બુદ્ધિમાન શિષ્ય તર્કથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી ગુરુશ્રીના અભિપ્રાયો અને સેવાના ઉપચારો જાણી તે તે ઉપાયોને સમય પ્રમાણે આદરે.

નોંધ:—જ્યાં વિવેક અને વ્યવસ્થા જળવવાનું કદી મૂર્ખતા કે ધમ્મદાને હેશ માત્ર સ્થાન નથી તેમ સમજાવ્યું છે.

તેવી પૂજ્યતાનો રંગ ત્યાં સુધી પ્રજામાં જટતા, મૂર્ખતા અને અદૃશ્યતા દોષ છે ત્યાં સુધીજ દે છે. પરંતુ પ્રજામાં જ્યારે જ્ઞાન, ગુણવાદકતા અને વિવેકબુદ્ધિ વધે છે ત્યારે તે પૂજ્યતા રંગવિદોષી બની પામરતામાં પલટાઈ જાય છે.

આથીજ મહાવિજિતો તેવી કાવ્યિક પૂજ્યતાને પ્રાપ્ત કરવાનો બેશમાન નિર્દેશ કરતા નથી.

પૂજ્યતા જે ગુણોથી લભ્ય થાય છે તેજ ગુણોનો આર્ત નિર્દેશ કર્યો છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

- [૧] જેમ અગ્નિદોષી પાણજી અગ્નિની ગુપ્તતા કરવામાં આવ્યાન રહે તે પ્રમાણે શિષ્યે પોતાના ગુરુની સેવા કરવા માટે સાવધ રહેવું ધટે. કારણકે આચાર્યની દ્રષ્ટિ અને ધસારા પરથીજ જાણીને જે સાધક આચાર્યની ઇચ્છાઓને આરાધી લે છે (સમજી પૂર્ણ કરે છે) તેજ પૂજનીય બને છે.
- [૨] જે શિષ્ય મહાચારની આરાધના માટે વિનય કરે, તેમની સેવા કરતો કરતો ગુરુજનોનું વાક્ય સાંભળી તેના કહેવા પ્રમાણે જ કાર્ય કરે અને ગુરુનું અપમાન ન કરે તેજ સાધક પૂજનીય બને છે.
- [૩] જે પોતાથી જ્ઞાનમાં કે ગ્રંથમાં વડીલ હોય તે વયમાં નાના હોય તોપણ તેનો વિનય કરે. વળી જે ગુણીજન પાસે નમ્રભાવે વર્તે તથા જે સત્યવાદી, વિનયી અને ગુરુજનોની આદા પ્રમાણે ચાલનાર હોય તે પૂજનીય છે.
- [૪] જે મિત્ર ગ્રંથમયાગ્રાના નિર્વાહ માટે દમોશાં સામુદાનિક, વિશુદ્ધ અને અજ્ઞાત ધરોમાં ગોચરી કરે, પરંતુ ત્યાં આહાર ન મળે તો ખેદ ન કરે તેમ મળે તો બહાઈ ન મારે તે પૂજ્ય બને છે.

નોંધ:—સામ્રાજનિક ગોચરી જોડતે જાગત કે ગરીબના માર્ગો તે રાખ્યા શિવાય અજોડમાને વિદ્યા મેળવતી. અન્યથા ઘરોમાં પણ બિદ્યાજે જીવું. કારણ કે તેમ કરવાથી શુદ્ધ અને અદ્વિતિય વિદ્યા મળતી શુભમ થાય છે. કદાચિત્ વિદ્યા ન મળે તો નિલાય કરે નહિ અને મળે તો ‘એ મેળવું’ જોવું અભિમાન લાને નહિ.

[૫] સંચારો, શય્યાસ્થાન, આસન અને ભાતપાણી સુંદર કે અતિ મળવા છતાં અદ્યપતી ઇચ્છા રાખી જરૂરિયાત પૂરતુંજ લભે જે પોતાના આત્માને મંતોપે તથા ન મળે તો પણ સદા ઉત્તમ પ્રદારના સંતોષમાં રક્ત રહે તે પૂજ્ય છે.

[૬] ઉત્સાહી મનુષ્ય વડે ધન કે તેવી કોઇપણ વસ્તુની આશાથી લોખંડના કાંટાઓ પર ચાલવું કે ચૂલું શક્ય છે પણ કાનમાં બાણીની માફક ખૂંચે તેવા કઠોર વાણી રૂપ કંટકોને કોઇપણ જાતના સ્વાર્થ વિના સહન કરવા તે બહુ બહુ અશક્ય છે છતાં તેને પણ જે સહન કરે છે તે ખરેખર પૂજનીય છે.

[૭] (લોખંડના કાંટાઓ કરતાં પણ વાણીના કાંટાઓ કેવા ભયંકર દુઃખદ હોય છે તે બતાવે છે:—) વળી લોખંડના કાંટાઓ તો મુદ્દર્ત (ખેંચડી) જ દુઃખ આપે છે અને તેને અંગમાંથી બહાર કાઢવા પણ સહેલા છે. પરંતુ કઠોર વચનના પ્રદારો હૃદયમાં એવા તો આરપાર પેસી જાય છે કે તેને કાઢવા સહેલા નથી; અને તે એવા તો ગાઢ વૈર કરનારા હોય છે કે તે દ્વારા અનેક અત્યાચારો અને દુષ્કર્મો થઇ જાય છે કે જેના પરિણામે જન્મો સુધી દલકી ગતિઓમાં દુઃખો સહેવાં પડે છે (એવા તે મહા ભયંકર હોય છે.)

નોંધ:—આ અનુભવી પુરુષોનું કેવું અનુભવ અમૃત છે ! એક કઠોર વચનના પરિણામે કરોડો માનવોનો સંહાર ! એક કઠોર વચનના પરિણામે ધાર્મિક સંસ્કારિતાના વિનાશ ! અને એક કઠોર વચનના પરિણામે અવિ-

જાને કિન્નરે પદોનેથી જ્ઞાતિનેનાં પતન મદામારવના અને બીજા અનેક
કનિદાસોમાં નથી નજરે ચડતાં કે આને પણ કોઈ વચનના દુષ્પરિણામો
કેનાથી અનુભવાં છે? આપો જ સાચાનો હાથિ પણ મદરિન્નરોને ખૂબ
સાર આપે છે.

[૬] કોઈ વચનના પ્રદારો કાને સાંજવરામાં આવતાંજ ચિત્તમાં
કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનો વિચાર કે જેને વિમનસ્ય કહેવામાં આવે છે
તેનું વર્તણ કદી કે છે. પરંતુ તેનાં કોઈ વચનોને પણ જે
પ્રોત્સાહનો મુશ્કેલી અને નિવંન્નિય પાંચક સંદિગ્ધતાને પોતાનો
પરમ માનો પ્રેમપૂર્વક સદન કરે છે, તેજ પરંખર પૂન્ય છે.

નોંધ:—સમાધિ કોઈ પ્રકારનું જીવન છે. સમિતિ દોષ તે જ સદન
કદી કોઈ છે. ખામર કદાચ સાચાથી સદન કરે પણ તેના મનની ચિકિત્સા
કદી મદો સમી નથી. તેમા પણ કાસોના મા ચિત્ત પર કોઈ કોનાશ અને
આને પ્રદાર કરનારા સમ્યા મુશ્કેલી મના રાજે; પ્રાવશિયા ક્યાં વિના દેહ-
દુષ્ણ સદન કરનારા સમ્યા પણ મનો રાજે; પરંતુ વિના રાજે સમ્પદના
જાણે. પરંતુ દોષ તેને પ્રેમપૂર્વક જાણે કોનાશ નો વિરત જ મળવાના.

[૭] જે સાધુ કોઈપણ મનુષ્યની પાછળ તેના કદી અવર્ણસદ (નિંદા)
ન બોલે, પ્રત્યક્ષમાં કદી રેરવિરોધ સાથ તરી જાણ ન બોલે
તથા નિષ્પાત્મક અને અપ્રિય કરનારી જાણ પણ કદાપિ ન
બોલે તેજ પરંખર પૂન્ય છે.

નોંધ:—નિંદા જેવું કોઈ પણ ચિત્ર નથી. જેની નિંદા કરાતી દોષ તે
માનુષ્ય કદાચ દુષ્ટિ દોષ તે તેના દોષો નિંદા કરવાથી પડવાને બદલે વધે
છે. જે નિંદા કરે તે પોતે તેવો જ દુષ્ટ બનતો રહે છે અને જેની પાસે
નિંદા મનો દોષ તે વાતાવરણ મંદુ અને હરી બતાવે છે. આ દુર્ગુણદ્વારા
પોતાનું અને સમાજનું અંશ બન્નેનું દિન દુષ્ટાય છે તેથી તે દુર્ગુણોનો
સર્જના ત્યાગ કરવો.

[૮] જે અતોલુપી, અકોતુહી (દાષયાલાકોની વિદ્યાર્થી રહિત),
અંજનનાદિ ઉદ્વેગન નહિ કરનાર, અમાયી (નિષ્કપટી) અને

વિદ્યુતના સ્પર્શથી, અગ્નિના સ્પર્શથી અને જલના સ્પર્શથી પાણી
ગળે. તથા તેજ અગ્નિની પાળ પાવેલા કરાણાની ઘસેલા પેઠે
પરાણો તથા તેજ અરેખર પૂજ્ય છે.

[૧૧] 'તે આત્મનું! માત્ર મનોની જ ચાલ છે અને આત્મા પણ
આત્મજોડીજ ચાલ છે માટે તું આત્મજોડે પ્રવૃત્ત કર અને
અસાધુગણ (અસાધુ) ને ત્યાગી દે.' આવી રીતે પોતાનાજ
અત્માથી પોતાના આત્માને સમગતીને જે રાગ અને દ્વેષના
નિમિત્તોમાં સમગાત જાગવી શકે છે, તેજ અરેખર પૂજનીય છે.

નોંધ:—સદ્ગુણોની સાધનામાં જ સાધના છે અન્ય વિદ્યુતોમાં નહિ.
આવી વિચારણા જે જે સાધકમાં જતન થાય છે તે જ સાધુ સાધુત્વને
આરામી પોતાના હોયને દૂર કરી શકે છે.

[૧૨] પોતાથી વડીલ દો કે નાની ઉમ્મરનો દો, સ્ત્રી દો કે પુરુષ
દો, શિક્ષિત દો કે ગૃહસ્થ દો. કોઈની પાળ જે નિંદા કે
તિરસ્કાર ન કરે તેમજ અદંકાર અને દોષને તિલાંજલિ આપી
દે તેજ અરેખર પૂજ્ય છે.

[૧૩] ગૃહસ્થ જેમ પોતાની કન્યાને યત્નપૂર્વક ચોગ્યઠેકાણું મેળવી ત્યાં
વસાવી દે છે તેજ પ્રમાણે શિષ્યથી પૂજ્યેલા ગુરુદેવ પાળ યત્ન-
પૂર્વક જાનાદિ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવી ઉચ્ચ જૂંમિકાપર સાધકને
મૂકી દે છે. એવા ઉપકારી અને માન આપવાને ચોગ્ય મદાપુરુ-
ષોને જે જિતેન્દ્રિય, સત્યમાંજ સદા રક્ત અને તપસ્વી સાધક
પૂજે તેજ અરેખર પૂજનીય બને છે.

[૧૪] સદ્ગુણોના સાગર સમા તે ઉપકરી ગુરુઓનાં સુભાષિતો સાંભ-
ળીને જે બુદ્ધિમાન મુનિ પાંચ મદાવતો અને ત્રણ ગુણિઓ (મન,
વચન અને કાયાના સંયમ)થી યુક્ત યજ્ઞ ચારે દેવાયેતો કમશઃ
ત્યાગ કરતો રહે છે તેજ અરેખર પૂજ્ય છે.

નોંધ:—અદિશા, સાધ, અતોષ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિમદનું સ પૂર્ણ
પાત્રન કાઢું તે મદામતો છે.

(૧૫) આત્મી રીતે અર્દો મનન શુશ્રુણવતી સેવા કરીને કૌનદ્યનનું
દેહરૂપ જાગૃતામાં નિપુણ અને જ્ઞાનપ્રસંગ વિનીત ક્રિષ્ણ પોતાના
પ્રેમ ક્રેતાં પાપકર્મના મોક્ષને પણ દર કરીને અનુપમ પ્રકાશરાગી
મેઘવલિને પામે છે.

નોંધ:—જ્ઞાન કે દાનિમાં, તથા નિદા કે શુનિમાં સમાનતા, સતોષ,
ક્રિતેન્દ્રિયા ક્રેવા ક્રેવા સાધુક્રિયાનો સ્વીકાર અને કૌનદ્યનિ, નિદા, અને
ત્રિશાર ક્રેવા કૃત્યક્રિયાનો ત્યાગ તે જ પૂન્યતાના મનન છે.

મમજી કરી પૂન્યતાને આદતો નથી. છતાં કૃષ્ણની સુવાચ પૂન્યતાને
દરદર આપણે તે. આનો મમજી સ્વીકાર પોતાનું સાધ્ય આત્મી નિર્વાણના
અનુપમ આનંદનો સ્વીકાર હવેજામ કરી રાખે છે.

એમ કહું છું:—

મેં પ્રમાણે વિનયસમાધિ નામના અધ્યયનનો મોક્ષ ઉદ્દેશક
પૂર્ણ થયો.

ચોથો ઉદ્દેશક

સમાધિ એટલે અધ્યાત્મગાન્તિનો અનુભવ. અધ્યાત્મ-
શાંતિના પિયામુ સાધકો સમાધિને સાધવા ઉચ્છે છે તે સમા-
ધિનાં અર્દો આર સાધનો સમજાવ્યાં છે જે સાધુના તે સાધનોનો
સાવધાનીયા ઉપયોગ કરે છે અને પ્રત્યવાયોને સમજ સાથે સાથે
તેના પરિહાર કરે છે તેજ સાધકો આગળ વધે છે જે સાધનોનો
ઉપયોગ કરે છે તે પોતે પટકાળ પડે છે અને સાથે સાથે સાધ-
નોને પણ શુભાવી બેસે છે. આ વસ્તુ બરાબર સમજાવવા સારું
રૂપને સૂચનાને

શુદ્ધ વર્ણના:—

અધ્યયનમાંજ પોતાના શિષ્ય જંગમસ્વામીને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે
કહું છું કે:—

હે આયુષ્મન ! ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહેયું તે મેં સાંભળ્યું છે. તે સ્થવિર (પ્રાઢ અનુભવી) ભગવાને વિનયસમાધિનાં ચાર સ્થાનો વર્ણવ્યાં છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! તે સ્થવિર ભગવાનોએ કયાં ચાર સ્થાનો વર્ણવ્યાં છે ?

ગુરુદેવે કહ્યું:—તે સ્થવિર ભગવાનોએ આ ચાર વિનયસમાધિનાં સ્થાનો વર્ણવ્યાં છે તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) વિનયસમાધિ, (૨) શ્રુત સમાધિ, (૩) તપસમાધિ અને (૪) આચારસમાધિ.

[૧] જે જિતેન્દ્રિય સંયમીઓ હમેશાં પોતાના આત્માને વિનય-સમાધિ, શ્રુતસમાધિ, તપસમાધિ અને આચારસમાધિમાં આત્માને રમાડે છે તેજ ખરેખર પંડિત પુરુષો છે.

તે વિનયસમાધિના પણ જે ચાર ભેદો છે તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) જે ગુરુની પાસેથી શિક્ષણ પ્રાપ્ત થયું છે તે ગુરુને મહા ઉપકારી જાણી તેની સેવા કરે, (૨) તેની સમીપમાં રહી વિનય જાળવે, (૩) ગુરુના વચનનું યથાર્થ પાલન કરે અને (૪) વિનયી હોવા છતાં અદંકારી ન બને. તે પૈકી ચોથું પદ ખાસ યાદ રાખવું. અહીં આ પ્રમાણે તે વિવચનો શ્લોક કહે છે:—

[૨] મોક્ષાર્થી સાધક દિતશિક્ષાને સદા ધૃષ્ટ છે. ઉપકારી ગુરુની સેવા કરે, ગુરુની સમીપમાં રહી વચનનું પાલન કરે અને અભિમાનના મદથી અદંકારી ન બને તેજ વિનયસમાધિનો આરાધક ગણાય છે.

“ ચાર પ્રકારની શ્રુતસમાધિ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે મેં સાંભળી છે ” એમ ગુરુદેવ જોલ્યા: તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) “ અભ્યાસ કરવાથી મને સૂત્રસિદ્ધાંતનું પચ્ચિત્ત જ્ઞાન થશે ” તેમ
II અભ્યાસ કરે, (૨) “ અભ્યાસ કરવાથી મારા ચિત્તની એકા-

અતા ક્રોધવાશે ” તેમ ધારી અભ્યાસ કરે, (૩) “ મારા આત્માને સંસ્કર્મમાં બરાબર સ્થિર કરીશ ” એમ માની અભ્યાસ કરે અને (૪) જો હું ધર્મમાં બરાબર સ્થિર હોઈશ તો અન્યને પણ ધર્મમાં સ્થાપી શકીશ. તે પ્રમાણે ચાર પદો થાય છે. તે પૈકી ચોથું પદ ખાસ યાદ રાખવું. અહીં તે વિષયનો શ્લોક કહેવાય છે:—

[૩] શ્રુતસમાધિમાં રક્ત થયેલો સાધુ સૂત્રોને બણીને જ્ઞાનની, એકાગ્ર-ચિત્તની, ધર્મસ્થિરતાની અને અન્યને ધર્મમાં સ્થિર કરવાની શક્તિ કેળવે છે. માટે સાધકે શ્રુતસમાધિમાં રક્ત થવું ધટે.

ચાર પ્રકારની ખિરેખર તપસમાધિ પણ થાય છે અને તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) સાધક ઐહિક સ્વાર્થ (આલોકના સુખ) સારુ તપ ન કરે, (૨) પારલૌકિક (સ્વર્ગાદિ) સુખ સારુ તપ ન કરે, (૩) કીર્તિ, વર્ણ, (સ્લાધા) શબ્દ કે શ્લોકને માટે તપ ન કરે અને (૪) નિર્જરા (પાપકર્મને વીખેરવું તે) સિવાય કાષ્ઠપણુ બીજા કારણે તપ ન કરે. તે પૈકી ચોથા પદને બરાબર યાદ રાખે. તેનો શ્લોક આ પ્રમાણે છે:—

[૪] તપસમાધિમાં હમેશાં જોડાયેલો સાધક લિંગલિંગ પ્રકારના સંદર્ભોના ભંડારરૂપ તપશ્રયામાં હમેશાં રક્ત થાય અને કાષ્ઠપણુ પ્રકારની આશા રાખ્યા સિવાય તે નિર્જરાચારીજ (કર્મને ક્ષીણ કરવાની ભાવના રાખનાર) અને તો તે સાધુ તપદ્વારા તે પ્રાચીન પાપોને પણ દૂર કરી શકે.

નોંધ:—સર્વ દિશાબ્યાપી યશને કીર્તિ, અમુક દિશાબ્યાપી યશ-ને વર્ણ. ગામમાં જ ફેલાતાં યશને શબ્દ અને કુળમાં જ ફેલાતા મર્યાદિત યશને શ્લોક કહેવાય છે.

આચારસમાધિ પણ ચાર પ્રકારની હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે:—કોઈ પણ સાધક (૧) ઐહિક સ્વાર્થ સારુ અમલના સદાચારોને ન સેવે, (૨) પરલૌકિક સ્વાર્થ સારુ પણ સદાચારોને ન સેવે, (૩) કીર્તિ, વર્ણ, શબ્દ કે શ્લોકને માટે પણ સાધુના આચારો ન પાળે અને (૪) (અર્થાત્)

અર્દત દેવોએ કરમારેલા નિર્જીવતા છે. ગિરાવ ગામના આત્મા માટે આચાર ન આવે. તે જેવી વાત પદ અસાધ્ય માટે ગણાય. બધા મોઢા આ પ્રમાણે છે—

[૫] જે સાધુ દમિનેન્દ્રિય અને આચારથી (સંયમિતથી) આત્મગ્રમાભિને અનુભવે છે, જિનેશ્વરના વચનમાં અર્પણ કર્મ ગમેલો દોષ છે, વાદ્વિવાદોથી વિરત અને સંપૂર્ણ લાયક બાવને પણ આત્મમુક્તિની નિકટ ગમેલા દોષ છે—

[૬] તે સાધુ ચાર પ્રકારની આત્મગ્રમાભિને આરાધી, સતિશુદ્ધ થ તથા ચિત્તની સ્વગ્રમાભિ સાધીને પરમ દિનકારી અને એકા સ્વપકારી એવું પોતાનું કલ્યાણરમાન રાવ પ્રાપ્ત કરે છે.

[૭] આથી તે જન્મ અને મરણના ચક્રથી તથા દુન્યવી લાગણી સર્વથા મુક્ત થઈ સામત (કામથી) શિદ્ધ થાય છે. અથવા થોડાં પૂર્વકર્મ બાકી રહી ગયાં દોષ તો મદાન ઋદ્ધિસાં સર્વોત્તમ ક્રાંતિનો દેવ બને છે.

નોંધ:—જે તપમાં વૌતિક વાસનાની અંધ નથી, જે તપમાં ક્રી કે પ્રશંસાની આકાંક્ષા નથી. માત્ર કર્મગળથી મુક્ત થવા સારુજ જે આદરે છે તે જ આદર્શ તપશ્ચર્યા છે. જે આચારમાં આત્મદમન, મૌન સમાધિ છે એ જ સાચો આચાર છે.

જે વિનયમાં નમ્રતા, સરળતા અને સેવાભાવ છે એજ વિનય છે જે જ્ઞાનથી એકાગ્રતા અને સમભાવ સધાય છે તે જ સાચું જ્ઞાન છે.

એમ કહ્યું છું:—

એ પ્રમાણે વિનયસમાધિ નામનું નવમું અધ્યયન પૂર્ણ થ

લિહુ નામ

આદર્શ સાધુ

૧૦

વૈરાગ્યના ઉદ્દેશથી ત્યાગે હૃદય વાસિત અને છે ત્યારેજ ત્યાગ પર પ્રેમ જાગે છે, ત્યાગની સગની લાગે છે અને તે મુમુક્ષુ દ્વારા ગુરુદેવને શોધી ત્યાગમાર્ગની વિશાળ વાટિકામાં વિહાર કરે છે.

આત્મા અને સ્વચ્છતાના ત્યાગનો એકરાર કરી, પ્રતિજ્ઞા લઈ કલક નીતિનિયમો સ્વીકારે છે.

આવી યાવજાતવનની તીવ્ર પ્રતિજ્ઞા લેનાર ત્યાગીની આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ દેટલી જવાબદારી હોય છે તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવ્યું છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

- [૧] (શુદ્ધ પુરુષોના ઉપદેશ કે દ્રાષ્ટ નિમિત્તથી) ગૃહસ્થાશ્રમને છોડીને ત્યાગી થયેલો લિહુ દમોશાં જાની પુરુષોના વચનમાં રક્ત રહે અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે, નિત્ય ચિત્તસમાધિ જાળવે, સ્ત્રીઓના પ્રાશ્નમાં ન પડકાય અને વમેલા ભોગોને પાછો ભોગ-રત ન કર્યું તેજ આદર્શ લિહુ છે.

તેમજ આપણા આત્મા ત્યાગની વિનય છે. પૃથ્વી, વાયુ, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ પોતાં મરજી છે. પરંતુ નિર્ભય જીવો પોતાં તેની ત્યાગની પ્રત્યક્ષ દેખાતી નથી. તેની અર્ધિયા મરજીને જલ જીવનમાં સાધ્ય નથી. માટેજ મરજીયમમમાન તેની મરજી છે. ત્યાગી જીવનમાં આવી અર્ધિયા મરજી સાધ્ય છે. તેથી ત્યાગી સાધ્ય તેથી સુખ અર્ધિયા પણ સર્વિયા ત્યાગ્ય બનાવી છે.

[૩] પંખા વગેરે સાધનથી પવન પોતાં ન નાખે, ન બીજા નાંખાં અને વનસ્પતિઓને પણ ન છેદે કે ન છેદાવે; માત્ર સચેત બીજાં પડ્યાં હોય તો તેને છોડીને ચાલે અને બિડા સચેત હોય તો ન લે તે આદર્શ બિંદુ ગણાય છે.

[૪] જે પોતાને (માટે) ઉદ્દેશીને બનાવેલી બિડા ન લે તેમજ સ્વયં બોજન ન પકાવે કે અન્યદ્વારા પણ ન પકાવે તેજ અ અર્ધિસક બિંદુ છે, કારણ કે બિડા પકાવવાથી પૃથ્વી, કાષ્ઠ અને તેને આશ્રયે રહેલા ઇતર જીવોની પણ દિસા માટે બિંદુ તેવી દિસક પ્રવૃત્તિને છોડી દે.

નોંધ:—અહીં શંકા યાચ કે સાધુજીવનમાં પણ ખોરાકની અપેક્ષા તો છે જ તો પોતે ન પકવે તો તેને માટે બીજા પકાવશે અને બીજા પકવે તો તે પકાવનાર માણસનો ઉપયોગી સમય, તકલીફ અને પદાર્થનો વ્યય થશે અને સાધુ મહારાજોના નિમિત્તે તે તેટલો વધુ પાપનો ભાગી બનશે; તો આટલી ઉપાધિમાં બીજાને નાખી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવો તેમાં વિશ્વા-પકારક ભગવાન મહાવીરની અહિંસા કેવી રીતે જળવાઈ શકશે ?

આનું સમાધાન સ્પષ્ટ છે કે સાધુજીવન એટલે નિઃસ્વાર્થી, નિઃસ્પૃહી અને સ્વતંત્ર જીવન. નિઃસ્વાર્થતા, નિઃસ્પૃહતા અને સ્વતંત્રતા એટલી બધી નિર્લેપી વસ્તુઓ છે કે તે પોતે પોતાના ભારપર ટકી રહે છે એટલું જ નહિ બહુ બીજાનો ભાર પણ ખેંચી સકે છે. જે હલકી વસ્તુ હોય તે ઉપર જ રહે અને પોતા પ્રત્યે અન્યને પણ આકર્ષે. આમ હોવાથી જ્યાં સાધુજીવન હોય છે ત્યાં શાંતિ હોય છે. વિશ્વના જીવ માત્ર શાંતિના પિપાસુ હોવાથી તે તરફ સ્વયં આકર્ષાય છે. ત્યાગ તરફનું આ આકર્ષણ તે જ ભક્તિ-તરવ. આ ભક્તિતાવ માનવહૃદયમાં રહેલા અર્પણતાના ગુણને બહાર ખેંચી લાવે છે.

જગતના પદાર્થોનો જે જીવાત્મા જેટલો ઉપભોગ કરતો હોય છે તેમાં તેની અધિક મેળવવાની સતત સ્વાર્થવૃત્તિ (તૃષ્ણા) તેના હૃદયની ઉંડાણમાં રહેલી હોય છે. તેથી તે પોતાની આવશ્યકતા કરતાં વધુને વધુ પદાર્થોનો સંચય કરી ખેંચી લેવા હોય છે. અથવા પૂરું મળ્યું હોય તો તેથી અનેકગણું મેળવવાની ઈચ્છા સેવતો હોય છે. જ્યારે તેનામાં અર્પણતાનો ગુણ પ્રકટ થાય છે ત્યારે તેની સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રથમ તો દાન કે પરોપકારનું રૂપ પકડે છે. આવી આવી વૃત્તિના પ્રભાવે આ જગતમાં સાધનહીન અને અરાક્ત જીવોના નિર્વાહો થયા કરે છે.

પરંતુ તે દાનવૃત્તિ કે પરોપકારવૃત્તિનો આદર્શ બિશુઓ જો લા લે તો તેટલો જ હતર એટલે કે અચક્ત જીવોમાંથી ભાગ પડે, આથી તેથી આગળ વધી જ્યારે માનવહૃદયમાં સંયમવૃત્તિ જાગે છે, અર્થા પોતાની જાત માટે જોછા ઉપભોગ લઇને એટલે કે તેમાંથી જ વધા પોતાના પૂજ્ય પાત્રને અર્પે છે ત્યારે તે બિશુઓ તેટલા અર્પેલા ખોરાક ખાતા નિર્વાહ કરી લે છે. આથી જૈનબિશુઓ કેવી વૃત્તિથી તે માટે ભ્રમરનું દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે. જુઓ-કશો સ્ત્રી ૨૦ ૫

સંગ ન કરે) અને કોઈની હક્ષ્યાણ, હાંસી કે મસ્કરી પણ ન કરે તેજ સાચો બિશ્વ છે.

૨૧] (તેવો બિશ્વ થું પામે છે?) તેવો આદર્શ બિશ્વ હમેશાં કલ્યાણમાર્ગમાં પોતાના આત્માને સ્થિર રાખી નશ્વર અને અપવિત્ર દેહવાસને છોડીને અને જન્મમરણનાં બંધનોને સર્વથા છેદીને અપુનરાગમન (ન્યાંથી પુનઃ આગમન થતું નથી તેવી મોક્ષસ્થિતિની) ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે (પામે છે).

નોંધ:—પોતાના અંતરાત્માની વંચના થાય તેવાં કોઈપણ કાર્યો ન કરે અને જે કાર્ય હતર ગૃહસ્થ કે બિશ્વ જાણીને ધૂણા લાવે તેવાં કાર્યોના પણ સદંતર ત્યાગ કરી બિશ્વસાધક કેવળ સમાધિ માર્ગમાંજ વિચરે અને અંતરાત્માની મોજમાં મસ્ત રહે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે બિશ્વ નામ નામતું દસમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

રતિવાક્ય ચૂલિકા

(સંયમથી હૃદયોણ સાધકને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરતારાં વાક્યો)

૧૧

મિશ્રુતવન એ શુદ્ધસ્વરૂપન કરતાં સંયમ અને ત્યાગની દ્રષ્ટિએ
સૌમ્ય ઉચ્ચ અને શાન્તિક છે. તેમ છતાં તેની પણ સાધક
સ્થિતિજ છે.

સાધક દશાની ભૂમિકા ગમે તેવી ઉચ્ચ દોષા છતાં જ્યાં સુધી
તે સાધક આત્મ સાક્ષાત્કારની સ્થિતિમાં સ્થિર થયો ન દોષ,
જ્યાંસુધી તેની વાસનાનાં ઊંડા ઊંડા બીજ બળી ને ખાક ન થઈ
જ્યાં દોષ ત્યાંસુધી તેને પણ નિયમોની વાડને મુરશિત રાખી
અનુસરવાનું રહે છે. સાચો કંઈડોનો પૂજ્ય અને પ્રેરક હોવા છતાં
ધાર્મિક નિયમોની સત્તા આગળ તેને પણ શિર નમાવવાનું હોય છે.
કારણ કે અધ્યાસની અસરનો સંપર્ક એટલો તો ચિરસ્થાયી અને
મજબૂત હોય છે કે જે ગીતનો વર્ષો થયાં ત્યાગ કર્યો હોય, જેનો
સંકલ્પ પણ ન હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ સહજ નિમિત્ત મળતાં
મનને દુષ્ટ વૃત્તિ તરફ દોરી લેવામાં તે અધ્યાસ પ્રતેષમંદ નીવડી
પડે છે. આવી વૃત્તિનો વેગ શિથિલ મનના સાધક પર તુરંત અસર
કરી મૂકે છે. ત્યાં મન આવી કંચળ અને પામર સ્થિતિમાં
કાય ત્યારે તેના દુષ્ટ વેગને દબાવી પુનઃ સંયમમાર્ગમાં સ્થિર રા

મુખ અને કપાલે જે મુખપોષાની કુળને તે જ રીતે કપાલે જે કપાલની કુળ-
નો માનવ અને કપાલે જે પતિના દાસ્યની વિધિને ! કાંઈક બાળની યોગમાં
જે માનવને દેવતા છે અને તેના દરમ્યાં પણ દેવતાનું દર્શન થવા કરે છે.

[૧] પ્રથમ તે વિધિના વંચીય દેવ છે અને બદ મતા પાડી અર્ચા
(નિરક્ષાને પાત) અને જે ત્યારે પોતાના સ્થાનમાં બદ મયેલી
(સ્વર્ગથી મુક્ત મયેલી) રેણીની માફક તે ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

[૨] પ્રથમે તે મહા મુકોનો પણ પૂજ્ય દેવ છે અને પાડી તેજ
અપૂજ્ય અને જે ત્યારે રાજ્યથી ખસાટ મયેલા રાજાની માફક
તે ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

[૩] પહેલાં તે માન્ય દેવ છે અને પાડી તેજ (ત્યાગાશ્રમથી બદ
મય) અમાન્ય થાય છે ત્યારે જેકુની છંદગીમાં ખસાટાયેલા
(અથવા સાવ નાના ગામડામાં અનિચ્છાએ મૂકાયેલા) મનિક
રોડની માફક પરિતાપ કરે છે.

નોંધ:—પતિત થાઈ લેંકા કુળમાં ગયેલા અથવા મનહીન બની
દલકા સ્થાનમાં ગયેલા શેઠ ભ્રમ પૂર્વની ક્ષિપ્તિ સંજારીને હવન પર્વના
બેદ કપાલ કરે છે તેમ મુનિવેશ ત્યાગી શ્રદ્ધસ્થાનમાં ગયેલા સાધક
પરિતાપ કરે છે.

[૪] ભોજની લાલચે ત્યાગાશ્રમને તરછોડી ગૃહસ્થ હવનમાં ગયેલા
સાધક ત્યારે ચોપન વયથી પરવારીને જ્ઞાપરચાથી ભરત થયેલો
ખૂટો બને છે ત્યારે જળમાં મૂકેલી વસ્તુ ખાવાની લાલચે
લોખંડના કાંટામાં ફસાયેલ માછલાંની માફક ખૂબ પીડા પામે છે.

[૫] અને ત્યારે તે પોતાના ગળેલા કલેષકારી કુટુંબની ચારેકારની
ચિંતાઓથી ઘેરાય છે—દબ્બાય છે ત્યારે તે બંધનમાં ફસાઈ
પડેલા દાસીની માફક ખૂબ પરિતાપ કર્યા કરે છે.

ક્રિતમ સુખ અને ત્યાગમાર્ગથી બ્રહ્મ યગેલા પતિતોનું નરક સમાન અત્યંત દુઃખ એ બન્નેની તુલના કરીને પંડિત સાધુએ ત્યાગ માર્ગમાં આનંદપૂર્વક રહેવું પડે.

નોંધ:—ત્યાગથી પ્રાપ્ત થતું આધ્યાત્મિક સુખ એ તો અનુપમ સુખ છે. તેની તુલના સ્વર્ગીય સુખ સાથે ન જ કરી શકાય. પરંતુ આથી તો એમ અનુભવવન કરતાં દેવલ્લવન ઉત્કૃષ્ટ છે તેમ શૂદ્ધસ્વલ્લવન કરતાં ત્યાગી લ્લવન ઉત્કૃષ્ટ છે અને માનવલ્લવન કરતાં નરકલ્લવન નિઃકૃષ્ટ છે તેમ આદર્શ લ્લવન કરતાં પતિત શૂદ્ધલ્લવન નિઃકૃષ્ટ છે તે બતાવવા પૂરતું ઉપરનું ઉપમાવાક્ય છે.

[૧૨] ધર્મથી બ્રહ્મ અને આધ્યાત્મિક સંપત્તિથી પતિત યગેલા દુર્દૃઢ મુનિનો; અદ્ય તેજ થઈ ઠરી ગયેલા યજ્ઞના અગ્નિ અને ભયંકર ઝેરી છતાં હાલે જેવી લીધેલા સર્પની માફક, દુરાચારીઓ પણ તિરસ્કાર કરે છે.

નોંધ:—સર્પનું ઝેર ઠાલવવાનું સાધન ગયા પછી તેને બાળકો પણ ચૂંતાવે છે, યજ્ઞનો અગ્નિ પવિત્ર મનાય છે છતાં તેજ ગયા પછી તેની કશી કિંમત રહેતી નથી અને દેહમાંથી ચેતન ગયા પછી તે દેહની કિંમત પણ રહેતી નથી તેમ સાધુધર્મરૂપ આત્મા ગયા પછી તે સાધક નિઃચેત બની જાય છે તેથી તેની દશા એક હલકા વર્તનવાળા શૂદ્ધસ્થ કરતાં પણ ઘુણાપાત્ર બની જાય છે.

[૧૩] ધર્મથી પતિત યગેલા અધર્મને સેવનારા અને પોતાના વ્રત નિયમોથી બ્રહ્મ યગેલા સાધુને આ લોકમાં પણ ચારિત્રની ક્ષતિ, અધર્મ, અપયશ અને હલકાં માણસોમાં પણ નિદા છત્યાદિ ઝેરલાભો થાય છે. અને જીવનના અંતે પરલોકમાં પણ અધર્મનાં ફળસ્વરૂપે તેને અધમગતિ મળે છે.

[૧૪] જો સાધક બેદરકાર (દુષ્ટ) ચિત્તના વેગને વશ થઈ ભોગોને ભોગવવા સારું તે તે પ્રકારના અસંયમ (સંયમથી વિરૂદ્ધ વર્તન) ને આચરીને જેની કલ્પના ન કરી શકાય તેવી દુઃખદ (નરક)

રિક ચક્ષુઓ ઉઘડી ગયાં છે અને જેના પ્રાણોમાં ચેતનાશક્તિની બલુબળાની લાગી છે તે પોતાના કષ્ટપદ ભાવીને સ્પષ્ટ જોઈ શકે છે. અને પોતાનાં વીર્યનો ઉપયોગ તેને વહાવવામાં કરવાને બદલે તેની જીવનનોકાતું આખું સુકાન ફેરવી દે છે અને પોતાનું ધ્યેય નક્કી કરી સંકડો સંકડોને દૂર કરવા માટે શસ્ત્રસાગિજીત શૂર, વીર અને ધીર લડવૈયો બને છે. સંસારના ઇતર શૂરવીરો પોતાનું સત્ત્વ અને માયા મુડી રક્ષવા બાદ્ય સંગ્રામ ખેડે છે. જ્યારે આ યોદ્ધો તે વસ્તુની ઉપેક્ષા કરી આત્મસંગ્રામમાં જ ખેલવાનું પસંદ કરે છે. તેજ તેની ખીબથી ભિન્ન એવો વિવિધતા ચર્ચા.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[એકાંત ચર્ચા એટલે વિશ્વના પ્રવાહથી પોતાના આત્માને બચાવી લેવો. તેથી એકાંતચર્ચાના લાભો અને ઉદ્દેશનું નિદર્શન.]

[૧] સર્વથા પ્રભુએ ફરમાવેલી અને ગુરુદ્વારા સાંભળેલી આ (ખીજ) ચૂલિકાને હું કહીશ કે જે ચૂલિકાને સાંભળી મદ્ગુણી સંજ્ઞન પુરુષોની બુદ્ધિ શીઘ્ર ધર્મ તરફ ઉત્સાહિત બને છે

આ પ્રમાણે જંબૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને સુધર્મ સ્વામીએ કહ્યું હતું તેજ મનક નામના શિષ્યને ઉદ્દેશીને શયંભવ ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૨] (નદીના પ્રવાહમાં તણાતા કાંઈની પેઠે) સંસારના પ્રવાહમાં બહુ બહુ જનો વહેતા હોય છે. તે પ્રવાહની પર થતા માટે જેનું લક્ષ્ય જાગૃત થયું હોય તે મોક્ષાર્થી સાધકે જે પ્રવાહમાં સંસારી જીવો વહેતા હોય તેની સામી બાજુ એટલે કે તેનાથી ઉલટી પ્રવૃત્તિમાં પોતાના આત્માને યોજવો ધટે.

નોંધ--મનુષ્યજીવન, યોગ્ય સમય અને સાધનો મળવા છતાં પણ મનુષ્યને ભૌતિક જીવન સિવાયના ઇતર જીવનનો કશો ખ્યાલ હોતો નથી. તે બધા એવા ઔદ્રિક પ્રકારના જીવો હોય છે. અર્થાત્ તેમની બધી ક્રિયાઓ પરંપરા પ્રમાણે ખીબ કરતાં હોય છે તેમ ચતી રહે છે. તે પૈકી કાંઈક પ્રેયાર્થી સાધક જાગૃત થાય છે અને તે લોક પ્રવાહમાં ન તણાતાં પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં

[૩] જગતના પાગર જીવો જિજ્ઞાસુ મુખ શોધવા માટે મંસારના પ્રવાહમાં ધસડાઈ રહ્યા છે ત્યાં વિચારણુ સાધુઓની મન, વચન અને કાયાની એકત્રાક્યતા (સુખ વ્યાપાર) માત્ર તે પ્રવાહની વિરુદ્ધ જાય છે. સારાણ કે કુન્યવી જીવન દમોશાં એકજ પ્રવાહમાં વહેતું હોય છે, માટે મંસારથી પાર ઉતરવું હોય તો શ્રેયાર્થીએ માર્ગ બદલી નાખવો જોઈએ.

નોંધ:—ચાહુ પ્રવાહમાંથી વેગ બદલતી વખતે સાધકને ખૂબ સાવચેતી રાખવાની હોય છે. કુન્યવી લોકોથી તેનું લક્ષ્ય વિત્ર દેખાતાં કરોડો જનોની કરડી નજરો તેના પર ફરી વળે છે. તેથી કહ્યું છે કે “ હરિને મારગ છે શ્રીનો કાયરનું નહિ કામ જોને.” પરંતુ આખરે સંકટો સહી એક તેના અંતરાત્માનું બળ પૂરું પડી જાય છે અને તે સાધક પોતાનું કાર્ય સાધી શકે છે.

[૪] (હવે તેવા સાચા મુખના જિજ્ઞાસુ સાધકે લોકપ્રવાહની સામે જવામાં કયા બળને ખીલવવું જોઈએ તે કહે છે:—) પ્રથમ તો તેવા સાધકે સદાચારમાં માનસિક બળ કેળવી, મંયમ અને ચિત્ત-સમાધિની બરાબર આરાધના કરી લેવી ઘટે અને પછી ત્યાંથી પુરુષોનાં જે ચર્ચા, ગુણો અને નિયમો છે તે બાણી તે અનુસાર વર્તન બનાવવું જોઈએ.

નોંધ:—ચર્ચા એટલે કેમ સંયમીજીવન ગાળવું તે; ગુણો એટલે મૂળ તથા ઉત્તર ગુણોની આરાધના અને શિક્ષાદિના નિયમો તે નિયમો. આ બધું બાણી આચરવા માટે સાધકે તૈયાર રહેવું ઘટે.

હવે નીચે તે વસ્તુ સ્પષ્ટ કરે છે

[૫] (૧) અનિયતવાસ (કોઈ પણ નિયત ગૃહ કે આશ્રમ કરી ન રહેવું અર્થાત્ વસુધામાં સર્વત્ર વિચરવું.) (૨) સમુદાનચર્ચા (જુદા જુદા ધરોમાંથી શિક્ષા મેળવવી.) (૩) અસાતોચ્છ (અપરિચિત ગૃહસ્થોના ધરોમાંથી બહુ અસ્પ અસ્પ શિક્ષા મેળવવી.) (૪) એકાંતનું સ્થાન (જ્યાં મંયમની વાપક વસ્તુ

સમાજને વિશ્વાસપાત્ર રહેવા પામતો નથી. એવા એવા અનેક દોષોનો સંભવ છે એમ છતાં જૈનદર્શન એ અનેકાંતદર્શન છે. તેમાં પ્રાપ્ત થતાં ક્યનો એકાંત હોતાં નથી. અને તેથીજ તે ઉપરના શ્લોકમાં ખતાવે છે કે જોને સંય આત્મ(સંયમ)ધાતક થતો હોય તેવા સંગથી વિમુક્ત રહેવું એજ સમુચિત છે. સારાંશ કે એકચર્યા પ્રશંસનીય નથી તેમ એકાંતર્નિધ પણ નથી. છતાં વર્તમાન સમયે તો એકચર્યાનો પ્રશ્ન ખૂબજ ચિંતનીય અને વિવાદાસ્પદ છે. કારણકે વર્તમાન સાધુવર્ગમાં દેખાતી એકચર્યા બહુ મોટા પ્રમાણમાં સ્વચ્છદ્વિત્તિથી જન્મેલી નજરે પડે છે, અને ત્યાં સ્વચ્છદ છે ત્યાં સાધુતાનો આદર્શ હ્રિમ્ થાય છે. આવે સ્થાને આ દૃષ્ટિએ એકચર્યા ત્યાજ્ય બને છે. પરંતુ જો તેમાં પણ કોઈ અપવાદિત એકચર્યા હોય અને આત્મસાધનાર્થે કૅપલ્લ થઈ હોય તો તે અતિ પ્રશંસનીય છે. સારાંશ કે એકચર્યાની યથતા કે અનિષ્ટતાનો તોજ સંયોગબળો પર વિવેકની તુલાથી માપી શકો થટ.

[૧] (ચાતુર્માસ્યમાં) જૈનલિહુને એક સ્થાને વધારેમાં વધારે ચાર માસ સુધી અને અન્ય ઋતુઓમાં એક માસ સુધી રહેવાની આજ્ઞા છે, અને જે સ્થળે ચોમાસું કરેલું હોય ત્યાં બીજાં જે વર્ષો છોડી અને ત્રીજો રહી શકાય અને તેજ પ્રમાણે એક માસ જે સ્થળે રહ્યા હોય તેનાથી બમણો વખત બીજા ક્ષેત્રમાં ગાળી પછી ત્યાં માસ બાર રહેવું હોય તો રહી શકાય. એમ જૈન શાસ્ત્ર આજ્ઞા કરે છે. સારાંશ કે સૂત્રનો પરમાર્થ જે પ્રકારની આજ્ઞા કરે છે તે સૂત્રનાજ કરમાવેલા માર્ગે લિહુ વિચરે.

નોંધ:—શારીરિક વ્યાધિ કે બીજા કોઈ તેવા અનિવાર્ય અને મહાન તરણે કદાંચ તે પ્રમાણમાં અપવાદ હોઈ શકે છે. કારણ કે એક સ્થળે રહુ રહેવાથી આસક્તિ ઢિવા રાગ બંધન થાય અને આસક્તિ કે રાગ-મંધન એ સંયમનાં ધાતક છે. તેથી સંયમની રક્ષાના હેતુએ જ તેમ કરવા તરમાણું છે તે વિવેક બૂલવો ન લેઈએ.

એક માસ કે ચાતુર્માસ્ય નેટલો કાળ જે સ્થાને રહેવાનું મન થાય તેનાથી બમણો કાળ બીજો સ્થળે પસાર થયા પછી ત્યાં તેટલો શકાય. એ પ્રમાણે સૂત્રની આજ્ઞા છે ત્યો આચારાંજ સત્ર.

- [૧૨] વળી ભિક્ષુ રાત્રિને પહેલે પ્રદરે કે અંતિમ પ્રદરે પોતાના આત્માની પોતાના આત્માદ્વારા આલોચના (નિરીક્ષણ) કરે. કે મેં આજે શું કર્યું ? બાકી શું કરવાનું છે ? મારાથી આચરવાનું શક્ય હોવા છતાં મેં શું આચર્યું નથી ? બીજાનું મને કેવો માને છે (ઉચ્ચ કે નીચ) ? મારો આત્મા દોષ પાત્ર તો નથી ને ? હું મારી કષ્ટ ભૂલને છોડી શકતો નથી ? આ પ્રમાણે ખૂબખૂબ સંભાળપૂર્વક (સક્ષમ દોષને પણ જતો કર્યા વિના) વચ્ચારીને ફરીથી ભવિષ્યમાં સંયમનું ઉત્સંધન (દોષો) ન થવા પામે તેવી ચીવટ રાખે.
- [૧૩] ધૈર્યવાન ભિક્ષુ; કદાપિ (બૂલથી) કેાઇપણ કાર્યમાં મન, વચન કે કાયાથી લેશમાત્ર પણ દોષ ચમ્પ જાય તો તેજ વખતે ઉત્તમ થોડો જેમ લગામથી તુરત વશ થાય છે તેમ પોતાના આત્મા (મન)ને વશ કરી સન્માર્ગમાં રથાપે.
- [૧૪] જે ધૈર્યવાન અને જિતેન્દ્રિય સાધકોનું ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે હમેશાં વર્તન રહે છે તેનેજ આ લોકના ઉત્તમ પુરુષો તરીકે ઘાનીજનો માને છે અને તેજ સાચા સંયમમય જીવનથી જીવી જાણે છે.
- નેધિ:—થોડા વખત માટે સદ્વર્તન જળવવું એ શક્ય છે. આપત્તિ ન આવે ત્યાં લગી તેવા લાંબા કાળ સુધી પણ શક્તિને સુરક્ષિત રાખવી શક્ય છે. પરંતુ સંકટોની અપાર ઝડીઓમાં પણ મન, વચન અને કાયાથી મતમાં અડગ રહેવું તે જ ખરેખર દુઃશક્ય છે.
- મન, વચન અને કાયાની એકવાક્યતા એ સંયમ જીવનનું આવશ્યક અંગ છે.
- [૧૫] ખરેખર સમાધિવંત પુરુષોએ આ આત્માને જ હૃદયો સહિત હમેશાં અસન્માર્ગમાં જતાં બચાવી લેવો જોઈએ. કારણ કે જો આત્મા અરક્ષિત (અવશ) હશે તો જન્મજરા મરણરૂપ મંસારના માર્ગમાં ભ્રમવું પડશે અને આત્માજ ને વશ હશે તો તે સંયમી આ બધા દુઃખોથી મુક્તિ પામી શકશે.

નોંધ:—સાસનના નિયમોને આધીન નહિ રહેતાં એકલા ક્ષરણ, ગુરુકુળ વાસ ને છાત્રી જીવન વિદ્યારણ એ કંઈ વિવિક્તચર્યા નથી અને એકચર્યા પણ નથી. આ તો કેવળ અનેકાંત ચર્યા જ છે.

જે એકચર્યામાં વૃત્તિની પરાધીનતા અને સ્વચ્છંદતાનો અતિરેક હોય તે એકચર્યામાં ત્યાગના વિકાસને બદલે દુરાચારની વૃદ્ધિ થવાનો જ વધુ સંભવ છે.

સ્વયં પોતાના જ પાપનું પ્રક્ષાલન, પોતાની જ શક્તિથી વિપત્તિઓનું વિહારણ અને પોતાનું જ પોતાને અવલંબન બનાવી એકાંત આત્મદમન કરવું તે જ આદર્શ એકચર્યા.

આત્મરક્ષાનો પ્રબળ ઉપારક એ વીરસાધક આવી એકાંત (રાગદ્વેષ રહિત) ચર્યાનું રહસ્ય સમજી ઉદ્વિગ્ધોનો અપજનતા અને મનના દુષ્ટ વેગને આધીન ન થતાં કેવળ એકજ લક્ષ્ય રાખી પોતાનું સાધ્ય સાધી અને વીતરાગ જીવની પરાકાષ્ઠા પામી શિષ્ય, બ્રુજ અને મુક્ત થાય એ જ સંયમ અને ત્યાગનું અતિમ ફળ છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે વિવિક્તચર્યા નામની બીજી ચૂલિકા પૂર્ણ થઈ.

આજ સુખનાં બીજાં પ્રમાણિત થયેલાં પુસ્તકો
[સમગ્ર સામાન્ય સામાન્ય અભ્યાસીને પણ ખાસ ઉપયોગી]

જૈનસિદ્ધાંત પાઠમાળા

સંસ્કૃતભાષામાં આપે

ઉચ્ચાધ્યયન અને દયવૈશલિક યુગે સંસ્કૃત ભાષાપુણ તથા
યુજ્જ્વાલી દિપ્તિ; તે ઉપરાંત ભક્તિમંદિરો આદિ સ્તો.
દ. ખ. જ. આનો : પૃષ્ઠ ૨૮ : મૂલ્ય ૭૫ પિયા

—(૦)—

એકી અવાજે વિદ્વાનોની પ્રશંસા પામેલું
[યુજ્જ્વાલી ભાષામાં]

સુખનાં સાક્ષાત્કાર

જેમાં આંતરિક અને બાહ્ય બન્ને સુખોની બહુ જી
સરળ અને મુદ્દર ભાષામાં સમર્થન આપી સાચા સુખન
ખતાવ્યા છે.
દ. ખ. એક આનો : પૃષ્ઠ ૨૮ : કિંમત ૬૦

સાચા સુખના શોધકોએ આ પુસ્તક મંગાવી
જોઈ વખતે તે જરૂર વાંચી જવું જોઈએ.

सुमरागुशक्ति

[अनुभवपूर्ण]

देवतां सुमरागुशक्तिं वन्द्यानां गुरुणा विपाशा दद्यात्तु वामां आ०

८. अ. अंक आनीतः ५०८ संख्या १४ । किमत अंक अ

તુરતમાં બહાર પડનારાં પુસ્તકો

તમારા જીવનપથમાં પગલે ને પગલે ગ્રેરણા પાનારી;
દરેક જિજ્ઞાસુને એક સરખી ઉપયોગી:

સાધક સહચરી

તેમાં ઉત્તમ દશાં તથા સૂચન સૂત્રના ચૂટલાં શ્લોકપુષ્પોત્ત
સુંદર વર્ગીકરણ કરી સુમધુર પુષ્પમાળા બનાવી છે.

૧૨ પ્રાકૃત મૂળ શ્લોકો; તેની નીચે સમશ્લોકી ગૂર્જરગિરામાં
અનુવાદિત અનુષ્ટુપ શ્લોકો અને તેની નીચે ભાવવાદી
સંક્ષિપ્ત વિવરણ

ક્ર

—પાપનું પ્રાયશ્ચિત—

આધુનિક યુગોચિત પ્રતિક્રમણ
બારે વ્રતોને લગતા દોષોત્ત પ્રાયશ્ચિત

જેની એક બાજુ પ્રાકૃત ભાષામાં મૂળ પદો; તેની નીચે સંસ્કૃત
ભાષાયુક્ત શ્લોકો, અને બીજી બાજુ ગૂર્જરાતી ભાષામાં
અનુવાદિત પદો અને તેની નીચે અસરકારક
વિસ્તૃત વિવરણ

પ્રથમ આવેશ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૦૦ કિંમત એક આ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ ଯିବେ

ସମସ୍ତେ ଯିବେ ଯିବେ

